

תשורה

חלקים מיומנו של
הרה"ח ר' יעקב יוסף ראסקין שו"ב ע"ה

משמחת הנישואין של
החתן הרה"ת ר' מאיר חיים עובדי" שי
והכלה שיינדל תחי'
גורארי

ט"ו אדר א'
שושן פורים קטן
ה'תשע"ט

ב"ה.

פתח דבר

אנו מודים לד' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנשואי צאצאינו מאיר חיים עובדי' ושיינדל שיחיו.

התודה והברכה מובעת בזה לקרובינו וידידינו שיחיו אשר הואילו לשמוח אתנו יחדיו ביום שמחת לבבנו, ולברכנו, ולברך את הזוג יחיו, בברכת מז"ט וחיים מאושרים בגו"ר.

הננו מתכבדים להגיש תשורה ומזכרת לקרובינו וידידינו הנוטלים חלק בשמחתינו:

חלקים מיומנו של הסבא הרה"ח ר' יעקב יוסף בן הרה"ח ר' חיים בן-ציון ע"ה ראסקין - היו"ל עתה לרגל שמחה זו.

ששה ילדים היו לו לר' חיים בן-ציון: יהודה ליב, שלמה, צבי, שרה, יצחק, יעקב יוסף (י"ז ניסן תרס"א - שביעי של פסח תשמ"ו).

בשנת תרע"ט התחתן ר' יעקב יוסף עם מרת דרויזא, בתו של הרה"ח ר' מנחם מענדל קפלן מעיר באברויסק. חמשה ילדים היו להם: צבי, מנחם מענדל, שלום דובער, דוד, יהודה ליב.

בשנת תשי"א התחתן ר' שלום דובער עם מרת רבקה, בתו של הרה"ח הת' אברהם ישעי' ע"ה שפירא. אם החתן מרת חנה תחי' גורארי' היא בתו של הרה"ח ר' שלום דובער ע"ה.

ר' יעקב יוסף התחיל לכתוב היומן בשנת תשל"ג (בהיותו בגיל שבעים). מהלשון והסגנון נראה שכתב זה בתור יומן אישי, בו מעלה על הכתב זכרונותיו מימים שעברו וקורות ומאורעות חייו.

"זה ספר תולדות אדם". "תולדות (כל) אדם" הוא "ספר" שלם. ובפרט, תולדות חסיד, תלמיד ישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, שחי בימים ההם במדינה ההיא, ועבר הנסיונות וההרפתקאות של התקופה הנוראה ההיא.

בחרנו בחלקים אלו, כי הם עשירים ומלאים בתיאור אופן החיים של חסידי חב"ד בזמן ההוא, נסיעות להרכיבים זי"ע, יחידויות, התועדויות של הרכיבים זי"ע, זכרונות מגדולי החסידים וחייהם, ועוד.

"מעשה אבות סימן לבנים". "מעשה אבות" הם הוראה בחיים ודוגמא-חי' לבניהם ונכדיהם אחריהם. הרבה יש ללמוד מ"ספר" זה. השורות ובין-השורות אומרים ומעידים על אמונה אמיתית ובטחון חזק בהשי"ת, מסירת נפש על שמירת תומ"צ בהידור וע"פ דרכי החסידות, אהבת אחים של התמימים, התקשרות אמיתית ופנימית להרביים זי"ע, ועוד.

השארנו לשון וסגנון היומן כצורתו כפי שנכתב ע"י המחבר, בכדי לשמור על ה"רוח" וה"אור וחיות" שהצליח המחבר להביא בכתב באותיות ותיבות.

יומן זה נסדר והוכן עבור הספר "ועבדי דוד" (תולדות חייו ופעולותיו של הרה"ח ר' דוד ע"ה ראסקין) היו"ל בקרוב, ע"י נכדו ש"ב הת' חיים בן-ציון שי' פירסאן. הברכה והתודה נתונה לו על מסירת היומן לנו לרגל שמחתינו, ועל עזרתו בזה.

וכן התודה והברכה נתונים לבננו הת' אברהם ישעי' שי', שע"י עבודתו יוצא תשורה זו לאור. וכן לש"ב הר"ר צבי הירש שי' ראסקין על עזרתו בזה.

ואנו תפלה להשי"ת, שזכות אבות - חסידים ומקושרים באילנא דחייא - יעמוד להם לכל צאצאיהם שי', ובמיוחד - להחתן והכלה שי', להתברך בכל מילי דמיטב בגו"ר, ובקרוב ממש נזכה להיעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", בביאת משיח צדקינו בעגלא דידן ממ"ש.

יוסף יצחק וחנה גורארי'

תוכן ענינים

8	פרק א: גזאטסק (תרס"א-תרע"א)
11	פרק ב: ליובאוויטש (תער"ב-תרע"ה)
13	פרק ג: גזאטסק (תרע"ו-תרע"ח)
16	פרק ד: שידוך וחתונה (תרע"ט-תר"פ)
21	פרק ה: באברויסק (תר"פ-תרפ"ט)
32	פרק ו: שנת המאסר (תר"צ)
37	פרק ז: התיישבות בלעניגראד (תרצ"א)
45	פרק ח: לעניגראד (תרצ"ג-תרצ"ז)
50	פרק ט: "שנת תרצ"ח האימה" (תרח"ץ)
55	פרק י: לעניגראד (תרצ"ט)
58	פרק יא: הבריחה מלעניגראד, התיישבות באלמא אטא (תש"א-תש"ד)
68	פרק יב: אלמא אטא (תש"ד)
74	פרק יג: מאסקווע (תש"ה-תש"ו)
80	פרק יד: הבריחה (תש"ו-תש"ט)
92	פרק טו: הנסיעה לאה"ק (תש"ט)
95	פרק טז: כפר חב"ד (תש"ט-תשי"א)
100	פרק יז: ראשון לציון (תשי"א-תשט"ו)
102	פרק יח: ביקור בחצרות קדשינו - תשרי תשט"ז
106	הוספה א: ע"ד השופר
109	הוספה ב: הביקור בחצרות קדשינו - כ"ף מנ"א תשמ"א

הרה"ח ר' יעקב יוסף ע"ה ראסקין
בתקופת כתיבת היומן

משפחת ראסקין - פאקינג - תש"ז

משפחת ראסקין - לונדון - ניסן תשל"ז

פרק א גזאטסק

אני יעקב יוסף נולדתי בעיר גזאטסק, פלך סמאלענסק (גובערניע), 169 קילומטר מעיר מאסקווע. אור ליום ש"ק בשעה 11 לילה, א' דחווה"מ פסח, יז ניסן תרסא.

•

אגב הנני רושם מה ששמעתי מכבוד אבא מארי ז"ל איך זה נתגלגל לעיר גזאטסק. זה עיירה קטנה של 10 אלף תושבים גויים. ושם גרו בס"ה כארבעים עד חמישים משפחות יהודים בעלי מלאכות, כמו חייטים, סנדלרים, מסגרים כו'. כי בזמן הצאר, הי' אסור על יהודים לגור באזור רוסיא התיכונה, רק מי שהי' בעל מקצוע של מלאכה הי' הרשיון מהמניסטר סטוליפין המפורסם ברשעתו, שהי' שר הפנים ברוסיא הצארית. גם אבי ז"ל הי' בעל מלאכה של עשיית משקאות קלים, כמו גוזז, סאדע, שנק' זעלצער וואסער.

הסיבה לזה שעברו הוריי ז"ל מרודניא לגזאטסק, היא:

אבא ז"ל התחתן ברודניא [ע"י ליובאוויטש] עם אמי ז"ל. שם גרו הורי אמי וכל משפחתה - משפחת שעוועליאב. אחרי חתונתם הסתדרו לגור ג"כ ברודניא. באותו זמן הי' אבא עוסק בתור סוכן קומיסאר במסחר. הי' נוסע לריגא, ליבאווע, ומזה הי' מוציא פרנסתו, המסחר הי' של חטים, פשתן, וכדומה, שהיו שולחים משם ברכבות (וואגאנען) לערי השדה.

כל האחים והאחיות שלי נולדו כולם ברודניא.

העיר רודניא התחילה לפרוק ממנה עול מ"ש, כנהוג בזמן ההוא משנת תר"נ-תר"ס וכו' 1890-1900 בערך. אז השתוללו המשכילים, והתחלת הציונים, עד שרצו לסדר חדרים מתוקנים (מסוכנים). עם כל הסדר והספסלים כמו בית-ספר חילוני. אני זוכר שסיפר אבא ז"ל שאז יצאו הוא וחבריו (הו"ח ר' ברוך שלום כהן ז"ל שהוא הי' ג"כ חתן של בעה"ב מרודניא) במלחמה חזקה נגד המשכילים. והצליחו והתגברו

עליהם, עד שאבא בעצמו זרק כל הספסלים החדשים המחודשים מבית-הספר ובטל את כל הכנותיהם (אבא ז"ל הי' תמיד מספר על המאורע באריכות).

אחרי שאבא ז"ל ראה שקשה לחנך הילדים ליראת שמים בסביבה כזו, וחיפש עצות להסתדר במקום כזה שיוכל לחנך הילדים בדרך השם ית', כי הילדים כבר נתגדלו, הולכים לחדר ללמוד כו' [פעם הי' אצלו פתגם כזה, אילו הי' יכול להתחבא עם הילדים באיזה אי (אינזעל) רחוק מהישוב עד שיוגדלו הילדים וכמ"ש וחזקת והיית לאיש וגו' (מלכים א' ב'), ולהרחיקם מחברים שאינם רצויים כו'] אז בחר בעיר גזאטסק. וקיבל הסכמתו וברכתו של כ"ק האדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט.

[העיר רודניא, הגם שהיתה סמוכה לליובאוויטש 15 קילומטר. אבל זקני אנ"ש ברודניא שהי' מחסידי הצ"צ נ"ע, כמו המורה הוראה ר' אברהם ז"ל (קראו ר' אברמקע) והחסיד ר' ישראל יצחק רוזין ז"ל שהיו בעלי מוחין והשכלה בחסידות ובעבודה, היו מקושרים לקאפוסט, וכך חינכו האברכים החדשים שבאו לרודניא שכולם נסעו לקאפוסט. אכן תיכף אחרי הסתלקות הרבי מקאפוסט כ"ז אייר תר"ס, התקשר אבא ז"ל בהתקשרות פנימי ועצמי לכ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע בליובאוויטש].

.

כשהייתי בגיל בערך שש או שבע שנים, הי' צריך ללמוד בחדר. אבי ז"ל הי' תמיד מחפש אחרי מלמד יר"ש, ואסף עוד כמה תלמידים בגילי וייסד חדר.

באותו זמן הי' בגזאטסק שני מלמדים, אחד יותר יר"ש אבל מבטא שלו, הי' מבטא פולניתי, למשל שורוק או מלאפום אמר במבטא אי. השני הי' מאנשי ליטא שמו ר' קלמן זאב וואלף (בכינוי קלמן וועלוויל), הוא הי' בעל דקדוק, במבטא שלנו, אבל פחות יר"ש מהנ"ל. אז שאל כבוד אבי ז"ל אצל כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע איך לעשות, למי למסור הילד? המענה היתה מכ"ק למסור הילד להמלמד הפולני, אפילו ההברה שלו לא כ"כ שלנו. העיקר שיהי' יותר יר"ש כו', שמו הי' ר' אשר חיים פייסין ז"ל.

עת"ר:

כשהייתי בגיל תשע וחצי, לקח אותי כבוד אבי ז"ל לליובאוויטש על ר"ה. כי אבי ז"ל הי' נוסע בכל שנה על ר"ה לאדמו"ר. היו זמנים שמצב הגשמי הי' קשה, הי' לוהה כסף על כרטיס מגזאטסק לקראסנאיע דרך סמאלענסק. מקראסנאיע היו כבר מוכנים בעלי עגלות עם מרכבה גדולה עם גג (שראיתי אז בפעם הראשונה בחיי) בפנים יש מקום עד עשרה אנשים. שהסתדרו בצפיפות.

אז נפגשתי בפעם הראשונה עם אחי הגדול הווח"ס יהודה ליב ז"ל הי"ד מווארשא, כי מעת חתונתו בווארשא בשנת תרס"ב לא ביקר בגזאטסק, וע"כ לא הזדמן לי לראותו כל הזמן.

ל"ה הנ"ל הגיעו לליובאוויץ' החסידים מווארשא, היינו באו כל החתנים (די

איידיעמס) של החסיד ר' יוסף יוזיק גורעוויץ ז"ל. והם הרה"ח ר' שרגא פייביל זלמאנאו, הרה"ח ר' יחזקאל פוטליק ואחי ר' יהודה ליב. וגם ר' יוזיק החותן בעצמו, בנו ר' בערל נחום ואחיו הגדול ממנו רמ"מ גורעוויץ. אני זוכר שהאכסניא שלהם היתה אצל השוחט ר' חיים שלמה ז"ל קוריאטין. הוא השוחט של הרבי הרש"ב נ"ע (וכמדומה) עוד זכה לשחוט בימי הרבי מהר"ש נ"ע.

נזכרתי דבר פעוט, הווארשאווער חסידים (כך קראו אותם) הביאו רמונים מווארשא. אחרי תפלת ערבית ב' דר"ה, חלקו הרימונים לחתיכות קטנות כ"א בשביל ברכת שהחינו לקידוש של ר"ה (זה הי' פעם ראשון שראיתי רמון).

אחרי ר"ה הי' הסדר של יחידות אצל הרבי הרש"ב נ"ע. אבא ז"ל לקח גם אותי, ועמדתי שם כל הזמן שאבא דיבר עם הרבי ביחידות.

אחרי ר"ה חזרנו לגזאטסק. בנתיים אבא בהיותי בליובאוויטש התדבר עם הרה"ח ר' מאיר שליט"א הורקאו (עכשיו הוא גר בלונדון), להיות מלמד בגזאטסק. ואז למדתי אצלו גמרא פירש"י ותוס' - "גפ"ת".

תרע"א:

לר"ה נסע כבוד א"מ ז"ל לליובאוויטש, ולקח גם אותי כנ"ל. ושוב נפגשנו עם כל החסידים מווארשא. ובתוכם גם אחי הרה"ח הרי"ל ז"ל הי"ד. וגם היינו ביחד ביחידות כנ"ל.

לחורף תרע"א הביא אבא ז"ל את הרה"ח התמים ר' מאיר זיוועץ (פירושו בלה"ק - אחי-אחי. כך הי' קורא לעצמו) מפאצעפ, ולמדתי אצלו כנ"ל, גפ"ת, והייתי שואל הרבה קושיות בגמרא, עד שהציע לי שאכתוב על הנייר. ואז סדרתי קונטרס קטן, שכתבתי הקושיות והתירוץ, ואבא שלי נתן שם להקונטרס "שעשוע יעקב יוסף". הקונטרס הזה הי' שמור אצלי הרבה זמן. אך במשך הזמן שנאבדו ונעלמו הרבה כתבים חשובים, משעת חירום והמלחמות והמהפכות (רעוואלוציעס) גם הקונטרס נעלם.

פרק ב

ליובאוויטש

תער"ב:

כשהייתי בגיל 11 שנה, אחר הפסח נסעתי ביחד עם אחי התמים יצחק הי"ד לליובאוויטש. הוא בא אז משצעדרין, ונסע ללמוד בהזאל הגדול. ואני למדתי כל הקיץ ההוא בחדר של ר' מ. מענדיל ז"ל דיסקין (ליאדיער), ברחוב האחלוקע (מול האחלוקער שול. הי' ביהכ"נ יפה, עם ספסלים נהדרים. בחודש אלול - זמן תקיעת שופר - לקחתי פעם השופר מהשמש, ושלמתי לו 5 קאפיקעס עבור זה, ותקעתי בשופר כל היום והתלמדתי היטב לתקוע בשופר).

גם האכסניא שלי היתה אצל המלמד שלי ר"מ ליאדיער ז"ל. כי אצלו הי' כמה חדרים בדירתו. ועשה אכסניא עבור כמה בחורים מהישיבה תו"ת. באותו קיץ הי' באכסניא זו הרה"ח ר' צבי הירש קלימוביצער אזימוב זצ"ל (שבמשך הזמן יהי' מחותן שלי). הגם שהייתי בגיל ילד צעיר, אבל אני זוכר אותו טוב. ובפרט אהבתי להסתכל איך שהוא נוטל ידיו לסעודה, עם כל הזהירות, וכן שטיפת הפה אחרי שאכל דגים, הי' באופן זהירות מופלא, כמדומה שקפתי פ"א ששטף הפה ז' פעמים.

תרע"ג:

אחר הפסח נסעתי עם כבוד אבי מורי ז"ל לליובאוויטש, והתקבלתי ללמוד בחדרים של תו"ת. מתחילה נבחנתי ע"י המשגיח ר' יחזקאל הימעלשטיין ז"ל. ונתקבלתי לכתה הגדולה של המלמד הרה"ח ר' יצחק גארעליק (איצע שצעדרינר) ז"ל. באותו קיץ נולד לו בן, והרבי רש"ב נ"ע הי' סנדק ואני עמדתי כל הזמן ע"י השולחן שעמדו המכשירים והסתכלתי בכל אשר הוא עושה - לא חשבתי שאהי' מוהל.

בתחילתו של הקיץ הנ"ל, כל התלמידים עברו רישום פרטי אצל המנהל של ישיבת תו"ת כ"ק הריי"צ נ"ע. הרבי הי' אז אבא שלו כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע. ואז

שלחו אותנו כתות כתות להקאנטאָר, כך היו קוראים אותו, זהו המשרד הראשי של כל הישיבות תו"ת. וכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע ישב במקומו של הקאנטארשיץ' ר' אליעזר קאפלאן ז"ל שהוא הי' הקופאי. שמשם הי' וילון לחדר הגדול שנכנסים בו, שמשם הי' מחלק המשכורת או פתקים לתלמידים שהי' זקוקים למלבושים וכדומה. בחלון הזה מצד השני מבפנים ישב כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע בכבודו ובעצמו, ושאל אצל כל תלמיד כל הפרטיות.

למשל, כשהגיע תור שלי, שאל אצלי, מה שמי ושם משפחתי והחזיק עט בידו. ורשם בפנקס גדול שהי' לפניו על שולחנו. אח"כ שאל בזה"ל "ווי אַלט בינסטו"? לא הבנתי השאלה (כי אצלנו ברוסיה הי' הביטוי אחר, כמו וויפיל יאהר בינסטו וכדומה) ושאלתי עוד הפעם, מה הוא מתכוון בשאלה זו. אז הסביר לי שמתכוון לשנת ההולדת שלי. ועניתי לו 12 שנה. ושאל, מאיזה עיר, עניתי, מגזאטסק, ושאל גם שם אבי, כמדומה ברור (איני זוכר) שרשם גם שם אבי ז"ל.

הכלל, עם רשימה זו שרשם בכתב יד קדשו בפנקס התלמידים את שמי, זכיתי להיות נמנה מהתלמידים של ישיבה הקדושה שיסד הוד כ"ק אדמו"ר הררש"ב נ"ע לצוקללה"ה, תו"ת בליובאוויטש.

תרע"ד:

בקייץ עברתי לכתה הגדולה של המלמד הרה"ח ר' יחיאל ז"ל קומיסאר.

ת"ב תרע"ד, פרצה המלחמה הגדולה הראשונה בין רוסיה וגרמניה. אחי שלמה ואחותי שרה ז"ל, עד המלחמה גרו בקאוונע, אבל בפרוץ המלחמה עברו לגור בליובאוויטש. ואז נתעורר הענין, שהעיר רוסטוב על נהר דן שלחו 15 נערים ללמוד בתו"ת, וסדרו אותם שיהיו כולם ביחד, ואכלו ביחד. אז קיבלה עלי' אחותי שרה ז"ל, על הפאדריאד (הקבלנות), ושכרה דירה גדולה (ע"י החדרים של תו"ת), וסדרה מטות לכל או"א. והיא בעצמה בישלה כל הארוחות ואפתה מזונות עבורם כל מה שצריך להם. ומזה התפרנסה עד שבשנת תרע"ו עברה הישיבה תו"ת בגלות.

תרע"ה:

קייץ. למדתי בשיעור בהחומה (של אבנים, כך קראו דער מויער). ושם נבנו חדרים גדולים עבור התלמידים היותר גדולים, שמקבלים כל יום שיעור על איזה שעות מהרמ"ם. היו שני רמ"ם. ולכל אחד היו שני (שיעורים) כתות, גדול וקטן. הרה"ג ר' יהושע אַרש זצ"ל מדווינסק (כך קראו "דער דווינסקער"), והרה"ג הרה"ח ר' שמואל ניסנעוויץ באריסאוויער זצ"ל.

בקייץ הנ"ל למדתי אצל הרה"ג ר' יהושע ארש זצ"ל, בכתה הגדולה. האכסניה שלי הי' אצל אחותי שרה הי"ד.

פרק ג

גזאטסק

תרע"ו:

לר"ה תרע"ו הגיע אבי הווח"ד ר' חב"צ ז"ל לליובאוויטש, כמנהגו בקודש כל שנה. עפ"י רוב הי' חוזר הביתה ליו"כ, הפעם נשאר עד אחרי יו"כ ושני ימים של סוכות, ויצאנו מליובאוויטש בחוהמ"ס הביתה.

- וע"כ היחידות אצל הרבי הי' בין יו"כ לסוכות. ונכנסנו יחד עם כבוד אבי ז"ל ליחידות. הפעם קבלתי יחידות מיוחדת, שהרבי דיבר אלי כמה ענינים, וזה רשום אצלי במקום אחר. ונתן לי כמה הוראות מה ללמוד משך שנה שלמה. לפי הוראת כ"ק הרבי נסעתי הביתה לגזאטסק ביחד עם אבי ז"ל. ומאז נשארתי בגזאטסק עד לפני החתונה.

נזכרתי דבר מעניין. שבחודש תשרי תרע"ו, הי' כל הזמן עד חג הסוכות מעונן מאד, שלא הי' אפשר לקדש הלבנה (והרבי רש"ב נ"ע בראשם). רק בליל א' דחג הסוכות נתבהרו השמים, ואז יצאו כולם אחרי מעריב לקדש הלבנה והרבי הררש"ב נ"ע בראשם. השתדלתי לעמוד יותר סמוך להרבי, אגב כפי זכרוני, נגשו כל האנשים שהיו אז, היינו התלמידים והאורחים יותר סמוך לדלת של כ"ק, וראיתי בזמן שאמר... לפני הפסוקים... תפול עליהם וגו' שם אצבעו בפה לאמר התפלה (כפי שמקובל בשם הרויזינער נ" סגולה לכאב שיניים, להגיד יהי רצון שלא יהי' לי כאב בשיניים. עיין בספר "טעמי המנהגים" בעניני ר"ח דף ר"ג והרה"צ מהר"י מרויזין זצוק"ל).

.

הנסיעה הביתה היתה קשה מאד. כי אז זמן המלחמה הראשונה. הי' שעת חירום ומלחמה בדרכים והרכבות היו מפגרים במהלכם בדרך. כנראה שנסענו אז דרך רודני, ולא דרך קראסנא, ואז הי' צריך לעבור לרכבת אחרת בעיר סמאלענסק.

הרכבת שבאה מרודניא התעכבה כאלפיים מטר מהתחנה ולא הלאה עד הוואקזאל. וטפלנו כל הלילה. עד שעברנו עם המזוודות ברגל עד שפגשנו מקום ברכבת לנסוע לגזאטסק ובינתיים עברו כמה שעות שאבדנו איש את רעהו. כי נשארתי לבדי לחכות עם המזוודות באמצע המסילה של הרכבת רחוק מהתחנה. כי מבלי סדר של זמן חירום ומלחמה. לא נגשו הרכבות למקומן הראוי. ונשארתי לשמור את המזוודות ע"י איזה בנין קטן כמו בריכה של מים שממנה משקין את הלאקאמאטיף. זהו המכונה שמובילה את כל הרכבת עם עשרות (הקרונ) הקרונים בכח חזק מאד (וואגאנען).

וכבוד אבא ז"ל הלך לבדו להתחנה, (לדעת) להודע מתי יהי רכבת לגזאטסק. אבל שהה הרבה שעות בדרכו ולא הי' לי יותר סבלנות לחכות, אז לקחתי המזוודות הכבדות בידי שלי, והלכתי לאט לאט בין מסילות הברזל לכיוון הוואקזאל (התחנה - בית הנתיבות). כשאבא ז"ל חזר ולא מצא אותי במקומי (שנפרדנו) התרגש מאד, וחזר לחפוש אותי. ואני בנתיים התקרבתי עד הוואקזאל. שם הי' הצטופפות של אלפים אנשים. כאו"א עם המזוודות שלו. ומחכים על רכבת כמו בשעת חירום של מלחמה. ואני שאלתי אצל כולם, אם ראו איש גבוה עם זקן לבן אפור עובר פה. והוא גם הוא חיפש אחרי (כמובן שהי' זה טעות מצערת מצדי, שלא חכיתי במקומי. ועד היום כשהנני נזכר על כל הנ"ל כואב לי הלב מצטער ומדועזע על העג"נ שגרמתי לכבוד אבא מארי ז"ל). עד שאחרי כמה שעות נפגשנו בהוואקזאל בקושי ובדרכי נסים... והגענו הביתה ביום הושענא רבה בבוקר.

ע"כ הארכתי בהסיפור הזה, כי למדתי מזה לקח על כל החיים. שאם קובעים להפגש באיזה מקום שיהי, צריכים להיות מסודר בסבלנות וזריז. לשמור על השעה והרגע שנדברו, ואם צריכים לחכות צריך להתלבש בסבלנות עד הרגע האחרונה ולחכות במקום הקבוע שנדברנו בו וד"ל. - ולא לשנות למקום אחר. שהי' ממש בדרך נס שנפגשנו שוב בהוואקזאל בין אלפים אנשים נוסעים עם מזוודיהם.

תרע"ז:

בינתיים הגיע שנת תרע"ז. שהיתה המהפכה (רעוואלוציע) ברוסיה בערב פורים. שהפילו (שהדיחו) הקיסר הצאר ניקולאי מכסאו בפעטערבורג. הזמן הי' שעת חירום, הישיבות תו"ת היו ג"כ בגלות, קרעמענצוג, פאלטאווע, ראסטאו וכו'.

כנראה שלא הי' חשק להורים ז"ל להיפרד מהבן-זקונים שלהם, ואני מצדי הייתי תמיד משמעתית ולמדתי בבית בעצמי. קצת למדתי יחד עם חברי ובן גילי התמים דוב ארי' ליב איידעלמאן נ"י (איידעלנאנט) וכך עבר הזמן עד שהגיע שנת תרע"ח.

.

בקייץ בעת ממשלת קרנסקי, הי' אסיפת הרבנים במוסקווע, באו ונתאספו גדולי

ישראל מכל התפוצות. כמו כ"ק אדמו"ר הרש"ב ובנו כ"ק הריי"צ, החפץ חיים, הרב שמרי' מעדאליא מוויטעבסק, והרב רלוי"ק מיעקאטרינסלאוו - אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א. הר"ר אבא חתנו של הראגאצאווער ר' יוסף ראזין ז"ל ועוד הרבה גדולי ארץ. כשהרבי ה' במוסקווע, אז לקח אותי אבא מארי ז"ל ג"כ למאסקווע (זה לא רחוק מגזאסטק 169 קילמ') והייתי שם כל זמן האסיפה. וזכיתי לראות בעיני כל גדולי ישראל זי"ע.

כשגמרו הועידה כתב הרבי הרש"ב נ"ע חשבון קצר מההחלטות שנתקבלו לפי נוסח שלו, והי' צריך למסור לדפוס. וחיפשו מי שיש לו כתב יפה וברור, והציעו לי להעתיק על הכתב כל ההחלטות בכתב ידי, ואז ישבתי בחדרו של הרה"ח רלוי" ז"ל אביו של כ"ק אד"ש והוא ישב מולי וקרא מהכתב, ואני כתבתי, אני זוכר שבאמצע הכתיבה נכנס כ"ק הריי"צ נ"ע והסתכל קצת בעבודה שלנו. כמדומה שאמר מה שהוא להרב רלוי". ואני הייתי אז פחות מבן יז שנה.

תרע"ה:

לר"ה תרע"ה, נסע כבוד אבא מארי ז"ל לסלאביאנסק (ע"י חארקאוו), כי בקיץ ההוא הי' הרבי האדמו"ר הרש"ב נ"ע בנאות דשא שם. וכל החגים ור"ה בכלל הי' בסלאוויאנסק. אותי לא לקח אז לנסוע עמו, כי הדברים הי' עקלקלות, והסכנה בדרכים היתה גדולה.

אז נתגלה שם בסלאוויאנסק הניגון שנק' דעם ראסטאווער ניגון. כפי שהנני זוכר. שהניגון הזה הביא הרה"ח שמואל ז"ל גורארי ז"ל ונתקבל אצל הרבי. זמן רב היו קוראים הניגון דער סלאוויאנסעקר ניגון, אבל עכשיו קוראים אותו דער ראסטאווער ניגון. ומקובל שמנגנים אותו תמיד, לפני אמירת דא"ח בשם ניגון הכנה למאמר ...

.

הייתי כל השנה בגזאטסק, ולמדתי בעצמי. גם נתתי שיעור לבנו של אחד מדידנו בגזאטסק. שמו הי' כמדומה יוסף בן מאיר ראוק. הי' להם חנות מכלת לא רחוק מהדואר.

גם אחותי שרה ז"ל עם ב"ב ובעלה מיכאל הי"ד עברו מליובאוויץ לגור בגזאטסק, היתה עובדת במסחר. בזמן ההוא של חירום כשהגיעו הבאלשעוויקים לשלטון, הסתכלו על אנשים של מסחר כמו אויבי העם כו'. הרבה פעמים באו לביתנו לעשות חיפושים, לחפש סחורות שונות, ומובן שכל פעם מצאו מה שהוא לבזז ולגזול מן הבית סחורות שונות, כמו לבדים (מאנופאקטור), סאכרון וכדומה. וסבלנו מהם כל פעם היזקות גדולות. אבל היו מוכרחים לעשות מסחר, כי ההוצאה של הבית היתה גדולה מאד, וצריך לפרנס הילדים הקטנים שלה וכל הב"ב.

פרק ד

שידוך וחתונה

תרע"ט (עטרת):

כבוד אבא מארי ז"ל נסע בקיץ תרע"ח שוב פעם לסלאוואַנאָסק לכ"ק אדמו"ר הררש"ב נ"ע ואח"כ נסע משם לרוסטאו-דאן לר"ה תרע"ט.

בנתיים אספר מה שנסעתי אח"כ במשך הזמן אחרי כחצי שנה. דרכו של כבוד א"מ ז"ל שמסר נפשו וכחו על חינוך הילדים. הי' משתדל לחתן הילדים בגיל צעיר. וכן נהג אח"כ עם הנכדים, שהשתדל תמיד לקדם כמה שאפשר בענין שידוכים.

[יש בהשיחות של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע שדיבר פעם בלענינגרד, אודות אחד מהמקושרים שלו ולא הזכיר שמו בפירוש, אבל ידוע שהתכוון על כבוד אבי ז"ל. בזה"ל בערך. עס זיצט א איד אין א שטעטיל נעבין מאסקווע. שטייט אויף יעדען טאג 4 אזייגער אין דער פרי, זאגט תהלים און ויינט. ער בעט פון השי"ת אז די קינדער און אייניקלאך זאלען זיין ערלעכע אידען וכו'.

(יו"ד שבט נפגשתי עם ידידנו יוסף נעמאיטון נ"י באמעריקא. לפני שנה בא מרוסא מאלמא-אטא. כשספרתי הסיפור הנ"ל, אמר יוסף נ"י שהוא זוכר היטב השיחה הזאת, כי הוא הי' נוכח אז בלנ"ג בהתוועדות הזאת. ושמע בעצמו מפיו הקדוש של כ"ק הריי"צ נ"ע.)

ובאמת כבוד א"מ ז"ל, הי' קם בכל בוקר בשעה 4. ולפני השיעורים שלו שהי' לומד, הי' לו שיעור קבוע להגיד תהלים. והי' בוכה בהתרגשות. אגב אז בערך בשנות הששים לחייו קיבל הוראה מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע לחזור בעל פה סדר קדשים (משניות) ובמשך כמה שנים הי' בקי בכל הסדר קדשים על בוריו, אחרי שגמר לחזור סדר קדשים כשהי' ביחידות אצל כ"ק אדנ"ע (בלענינגראד בערך שנת תרפ"ה-תרפ"ו, כמדומה) וסיפר לרבי שכבר גמר לחזור בע"פ סדר קדשים. אז הציע לו כ"ק רבי נ"ע להתחיל לחזור בע"פ סדר טהרות. אכן רק התחיל לחזור וכו'...]

נחזור לעניינינו מה שרציתי לספר: אני הייתי אז בגיל 17 וחצי. וכבוד אבא ז"ל כבר דאג ע"ד שידוך בשבילי, ואני אף לא ידעתי מזה כלל. הכלל, אחרי ר"ה תרע"ט, כשזכה להתקבל ליחידות, דאג שאין לו הצעות לשידוך עבור בן-זקונים שלו. המחשבה שלו הוציא בדיבור. כשהגיע התור שלו להכנס ליחידות, שאל אצל כל האנשים (החסידים) שהיו סביבו, למי יש הצעה לשידוך כו'.

אז הסתובב שם ידידנו ומחותננו (והשדכן שלי) הרה"ח ר' יעקב זכרי' הלוי מסקאליק ז"ל הי"ד -

[הי' רב בעירה זוראוויץ (ע"י ביחאו, וראגאצאו) - לבסוף נאסר במאסקווע, ונלקח לכלא, עבור עבודתו במס"נ בעניני יהדות. הי' מסדר חדרים לתינוקים ללמוד א"ב. גם הי' נכנס להרבה בתים במוסקווע, עד שהתיידד עמהם, ודיבר הרבה, והשפיע בענין טהרת המשפחה (בענין המס"נ שלו, אפשר לחבר ספר שלם).]

- הוא ניגש לכבוד אבי ז"ל, ואמר לו שיש פה יהודי חסיד מבאברויסק, ושמו ר' מענדל קאפלאן, ויש לו בת כו'. כב' אבי ז"ל לא הכיר את חותני הרה"ח הרמ"מ ז"ל, הגם ששניהם נסעו לליובאוויץ לכל ר"ה, אבל היו אורחים כ"כ הרבה, שהי' מן הנמנע להכיר את כולם. כבוד אבי ז"ל רשם תיכף על הפתק של יחידות שלו. וכשהציע הענין לפני כ"ק הררש"ב נ"ע, הסכים הרבי ע"ז, ונתן ברכתו. איני זוכר לשונו הקדוש.

בעת שיצא כב' א"מ ז"ל מהיחידות, פגש את הר"ר יעקב זוראוויצער ז"ל (כך הי' שמו בפי כל אחד) וסיפר לו מה שאמר כ"ק הרבי נ"ע והסכמתו. אז שאל כב' א"מ ממנו איפה זה הוא האיש ר' מענדל קאפלאן מבאברויסק, הלא אינני מכירו ואני רוצה להכירו, כאמור לעיל, הגם ששניהם היו נוסעים לכל ר"ה להרבי.

בקיצור, הרה"ח ר"י ז"ל הפגיש את מחותני. אבא ז"ל סיפר לחותני ז"ל, כי יש לו הסכם מכ"ק הרבי על השידוך של בנו עם בתו. והיות שהנהו פה על המקום, הכנסו תיכף ליחידות, ותשאלו ג"כ ההסכם להרבי. ע"ז ענה חותני ז"ל, הלא קבלתם הסכם מהרבי על השידוך. בשבילי זה מספיק, ואיני רוצה לבלבול להרבי עם שאלות מיותרות. ונתן יד לאבי בברכה "מזל טוב מחותן". ואני לא ידעתי מזה משך חצי שנה, עד ר"ח אדר שני תרע"ט.

החורף הוא שעת חירום חמור. כי באוקטאבער 1917 (בערך תשרי-חשוון תרע"ט) כשקיבלו הבאלשעוויקים השלטון בידיהם, והתבססו (ל' בסוס) בשליטתם, עשו שמות בארץ. היו שולחים מבוגרים וצעירים לעבודת פרך בעיר, גם אותי (שהייתי בגיל 17 וחצי כאמור) ג"כ גייסו לעבודה. ועל כן, תיכף אחר החגים, בחודש מ"ח תרע"ט לקח אותי אבי ז"ל, ונסענו ביחד לנאי-ביחאו, ע"י ראגאצאו. כי שם הי' אחי יצחק הי"ד שו"ב ומוהל שם, ושהינו שם כל החורף בביתו.

כשהגיע לפני ר"ח אדר"ש הציע לי כבוד א"מ ז"ל לנסוע עמו לבאברויסק לראות

כלה כו'. אצלנו הי' המשמעת חזקה (כך הי' החינוך של אבא ז"ל) אם אבא אמר מלה, לא הי' שייך לסרב ע"ז.

הדרכים היו אז עקלקלות, הרכבת היתה הולכת בלי סדר וזמן קבוע. ועפ"י רוב נסעו ברכבות שמובילים בהם סחורות או פרות וכדומה. נזכרתי על נס גדול ונפלא שקרה לנו בדרך. כאמור, שהנסיעה היתה קשה, ברכבות של סחורה. וכל מרכבה היתה מלאה מפה אל פה. והנה הגיע רכבת שנוסעת לזלאבין (זהו תחנה מרכזית, שם עוברים להדרך לבאברויסק) ברכבות של סחו', אין שם מדרגות כרגיל במרכבה של נוסעים, וצריכים לעלות בעזרת אנשים, כי המקום גבוה. אני נכנסתי ראשון כי אבי ז"ל עזר לי לעלות, מאחוריי התחילו לעלות את אבי, ובזו הרגע זזה הרכבת. והתחילה לנסוע, ואני מחזיק הידים של אבי, וסוחב אותו להמרכבה, והגוף שלו עודנו תלוי למטה. ולא הי' בי כ"כ כוח לסחוף אותו פנימה, והרכבת זזה התחילה לנסוע יותר מהר, הרגלים של אבא התכופפו מתחת המרכבה והי' הסכנה שיתרופפו הידיים שלי, ואבא הי' נופל למטה מתחת הגלגלים. פתאום, עמד איזה איש בדרך, והגביה את אבא, ודחף אותו להמרכבה. וכך ניצל בדרך נפלא.

הגענו לבאברויסק ביום ג' ב' אדר ב'. מתחנת הרכבת נסעתי עם אבי ז"ל עד איזה "האטעל" מלון. בבואנו למלון, כתב אבי ז"ל פתק ושלח ע"י בעל ההוטעל להמחותן הרמ"מ ז"ל והודיעו שבאנו למלון. כעבור שעה, הגיע חותני ז"ל להמלון בעצמו, לראות אותי ולתהות על קנקני. וישב איזה זמן ודיבר עמנו. אח"כ נגש אלי, ואמר, שהיות שאני חתן, וצריך להפגש עם כלה, וע"כ סידר לי הפיאות שיהי' ישרות וגם הכובע מסודרת. זקן עוד לא הי' רק התחילו השערות לצמוח אי-שם. ואמר הגם שהכלה היא בתו, מ"מ עזר גם לי שיהי' מסודר כו'.

. . . התנאים הי' בשעטומו"צ אור ליום ועש"ק ה' אדר שני תרע"ט. ותיכף אחר ש"ק, נסענו עם אבא ז"ל לגזאטסק. והחליטו לעשות החתונה ביום ועש"ק ט"ו סיון (יום הולדת של אבא ז"ל).

כשבוע אחר חג השבועות יצאנו מגזאטסק, אני עם אבא ואמא ז"ל לנסוע לבאברויסק, - אבל הדרכים היו עוד משובשים, הרכבת הלכה לא בסדר, וקשה הי' להשיג כרטיסים לנסוע. ובפרט, באותו זמן היו חסרים רכבות של נוסעים אנשים, ועפ"י רוב נסעו ברכבות שמובילים בהמות וסחורות. כנראה שמפני שלא הי' באפשר להשיג כרטיסים לנסיעה, יצאנו מגזאטסק רק ביום א' י"ז סיון, עד שהגענו לבאברויסק ביום ג' י"ט סיון, והחתונה דחו באין ברירה מיום ט"ו ליום י"ט סיון. ביום זה הי' כבר הכל מוכן להחתונה, כמו הסעודה, וההזמנות האורחים וכו'.

[הגם שהי' אז זמן חירום גם בבאברויסק, כי רק זמן קצר שנכנסו הבאלשעוויקעס אחרי שהגרמנים והפולנים שחררו המקומות וחזרו לארצם, והשלטון הי' ביד הקומוניסטים, וכמנהגם אז, לשים מסים גדולים (קאנטריבוציע) על העשירים וכן

על החנונים - ואז הי' סכנה לעשות שמחות ביד רחבה, אבל חתני ז"ל לא השגיח ע"ז, ועשה חתונה גדולה מאד, עם הרבה אורחים שהוזמנו (סוף סוף אחרי חתונה רעשנית כזו, קיבל חתני ז"ל קאנטריבוציע מהנהלת העיר, סכום גדול ונורא)]

את החתן והכלה הובילו דרך הרחוב הראשי, עד הפנה, הבית ששם גר הרה"ק הרש"ן נ"ע. החופה היתה בחצר שלו, והוא בעצמו ובכבודו יצא מביתו לסדר לנו הקידושין, יתר הברכות אמר הרב ר' יודל דער דיין הרה"ג ר' יהודא ליב חייקין ז"ל. ככל יום עשו סעודות עם שבע ברכות עם אנשים הרבה, וכן הרבנים מהסביבה מהעיריות ע"י באברויסק באו כל יום להסעודות.

ביום השביעי להחתונה, הדביקו מודעות על קירות העיר מטעם הצבא, שכל שנולד בשנת 1900, צריך תיכף להתגייס ולהתייצב לצבא, ובאם לאו אחת דתו כו' (עם כל מיני איומים כדרכם). בהתעודה שלי הי' רשום שנת הלידה 1900, אף שבאמת נולדתי בשנת 1901, אבל כנראה שזה הכל ע"פ השגחה העליונה - הכלל, המחוננים החליטו באין ברירה, שכדאי לעשות פליטה, ולסוע על זמן מה לנאיביחאוו עד יעבור זעם, ולפועל באותו יום, נסעתי דרך זלאבין לביחאוו, ומשם לנאיביחאוו כמובן לוו אותי אבי וחותני ז"ל ותבדל לחיים טובים כלתי שתחי'.

כעבור כמה ימים, הודיעו במודעות, שכל הגזירה היתה בטעות, ובטלו הגזירה של גיוס שנת 1900 - אבל כשבאתי לנאיביחאוו, נחלתי במחלה, והוכרחתי להשאר שם כחודשיים, עד שחזרתי לבריאותי.

באמצע חודש מנ"א "עטרת" באתי חזרה לבאברויסק. נשארנו לגור זמני בחדר קטן בבית חותני ז"ל.

תר"פ:

בנתיים חזרו הפולנים ותפשו מהבאלשעוויקים שטח גדול כמעט עד סמאלענסק עד נהר דניעפר. וע"כ כל מינסקער גובערניע, מאהלעווער גובעניע נכנסו ברשות הפולנים. גם לבאברויסק נכנסו ותפסו השליטה בידיהם. ולכן הי' אפשר לנסוע מבאברויסק לווארשא בלי קושי, רק היתר יציאה וכניסה צריך הי' לקבל מהשלטון המקומי הפולני. כי ווארשא היא עיר הבירה של פולין.

כבוד חותני הרמ"מ ז"ל הי' עז רצונו, שנעתיק מושבנו וניסע ונעתיק מושבנו מבאברויסק לווארשא. ולהסתדר שם, כי אז גר שם אחי הבכור החסיד הרי"ל הי"ד. באברויסק הי' כבר מורגש מאד החילוניות והחפשיות ר"ל. שלא הי' עם מי להתחבר ולהתלמד ממעשיו הטובים כו'. הכלל לפני הפסח שנת תר"פ נסענו אני וזוגתי תחי' לווארשא, לאחי הרי"ל ז"ל. ושהינו בביתו כמה שבועות אחרי הפסח.

השתדלנו להשאר שם ולהסתדר באיזה עסק. אבל המצב הגשמי בווארשא הי' אז בשפל המדריגה. ולא הי' באמת במה להתפרנס. הפסח עם הסדרים על שולחנו של

אחי החסיד הי"ד עבר אצלנו בהצלחה בדחילו ורחימו. הקידוש על הכוס שעשה אחי הי"ד, עודנו מצלצל באזני עד היום, בקול רם, ובמתינות, ובהתרגשות. דברים היוצאים מן הלב. א"א לתאר על הכתב הרגשות שקבלנו כשמענו המלים יוצאים מפיו בדחילו ורחימו כו'. גם בביהכ"נ חב"ד בווארשא, הי' לי התקרבות יתירה מאנ"ש, מ"מ הוחלט אצלנו אחרי כשה שבועות ששהינו בווארשא, ולא מצאנו שום כלי שהברכה תהי' מצוי' בה, וע"כ חזרנו לבאברויסק בערך בחודש אייר תר"פ.

[מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו. כל הענין עם הרצון להסתדר בווארשא. ונגד זה כל מיני המניעות שלא נשארנו שם להסתדר. הי' זה השגחה עליונה ממש. כי הכל גלוי וידוע לפני הקב"ה. צופה ומביט עד סוף כל הדורות וכמ"ש במוסף ר"ה. ועל המדינות ייאמר, איזו כו' ואיזו לשלום מי לא נפקד כהיום הזה. כי זכר כל היצור לפניך בא, אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך וגו' וגו'.

וכל המניעות שעמדו לנו אז לנגדנו, שחשבנו זאת לרעה, סוף סוף, היתה לטובתנו. כי למח"י שלחנו ה'. הגם שעברו עלינו הרבה יסורים ומאסרים וצרות צרורות תחת שלטון הבאלשוועקים. ובעזרת השי"ת שהוא צור מושיענו וגואלנו עזרנו עד היום זה. וזכינו לעלות לארצנו הק', ולראות בנים ובני בנים שליט"א.]

פרק ה

באברויסק

אחרי שובנו מווארשא, שכרנו דירה אצל מר יעקב ומאטלע חאנצין ברחוב סקובעלעווסקי, בקומה ב'.

בערך ב' מנחם-אב תר"פ נולדה לנו בתנו הבכירה שימא-חאשע ז"ל. היתה יפה מאד ובריאה. אכן בליל ש"ק ב' כסלו תרפ"א, נלקחה מאתנו פתאום.. ה' נתן וה' לקח.

בנתיים הרנחנו על הוצאותינו מעסקי-רוח (ווינט געשעפטען) כמו סרסרות וכדומה. גם היינו קונים סאכארין כמה קילא. ושקלנו על מאזנים קטנים לגראם אחד. ועשינו כמו פורשוך בנייר, וזה היינו מחלקים לחנויות הקטנות בשוק. כי אז ה' קשה להשיג סוכר בשפע. והי' מחיר יקר מאד ועפ"י רוב, והעיקר, הגוים להבדיל, היו קונים זאת כדי לשתות עם טיי כו'.

במשך הקיץ תר"פ, בסביבות חודש תמוז-אב (כמדומה זה הי' ביום 10 יולי 1920), גרשו את הפולנים חזרה לפולין. ונכנסו הבאלשעוויקים ותפסו השלטון בידיהם. עד אז היינו מובדלים מרוסיא. ולא הי' לנו שום חליפות מכתבים עם ההורים, ובכלל לא ידענו מה נשמע ומה מתרחש שם.

אז הגיע לנו הבשורה המרעידה כי נלקח מאתנו עטרת ראשנו משיח ה' הוד כ"ק אדמו"ר הרשב"ב נ"ע זי"ע ביום ב' ניסן תר"פ. וישבנו כולנו שבעה. אבל חותני ז"ל נחלש קצת מרוב התרגשות וגעגועים כו'.

תרפ"א:

אז נצנץ הרעיון אצל חותני ז"ל, לנסוע לחודש השביעי לרוסטוב לכ"ק בנו הממלא מקומו אדמו"ר הריי"צ נ"ע. הדרכים היו מסוכנים מאד, ובפרט יותר סמוך לרוסטוב - שם מושב הקוזאקים. וצריך לעבור ברכבת כל אוקראינא (המפורסמת

לשמצה מגזירת ת"ח שהי' אז הצורר והרוצח באגדאן חמעלניצקי ימ"ש ועד עכשיו נמצאים שם יורשיו הרשעים, שונאי יהודים), ואחרי הפצרות ובקשות המשפחה, שלא יסע, לא עזר לנו והלך לעשות היתר נסיעה.

בתחלת חודש אלול, יצא חותני ז"ל מבאברויסק לדרכו לרוסטוב. והנה חותני ז"ל נסע דרך זלאבין. שם עכבו אותו השלטונות, וחפשו בכל כליו מה הוא מוביל עמו. אחרי רוב השתדלות מאנשי העיר והרב דמתא, הרה"ח משה אקסלרוד ז"ל שחררוהו, ונסע לדרכו הארוכה עד כשהגיע כמאתים קילומטר לפני רוסטוב.

ברוסטוב שלטו אז מחנה הדניקיצעס של המפקד הגנרל דעניקין. הנסיעה ברכבת היתה לא מסודרת, ונסעו ברכבות של משא ושל בהמות. השנאה ליהודים הי' שם באין ערוך. העיקר, בהגיעו כמאתיים קיל' לפני רוסטוב-דאן. זרקוהו הקאזאקים מהרכבת באמצע הדרך, וגזלו ממנו כל החפצים שהיו עמו. זה הי' על יד תחנה קטנה "מיליראווא" - בבוקר כשראו הפועלים המנקים את פסי הרכבת, מצאו אותו פצוע, אבל עודנו חי. ולקחוהו אותו לאוקולודוק. זה כמו קופת חולים קטן באמצע הדרך על יד התחנה.

עוד זכינו לקבל ממנו מכתב פרטי משם שכתב בכתב ידו. וכתב הכל. וכותב שמהנפילה מהרכבת נשברו אצלו שתי צלעות מהשדרה, וכל הרפואה היא שמרחו מקום הצלעות בַּיָּאד. הוא כותב שבעת הנפילה - ששכב שם זמן - עד שבאו הפועלים ולקחוהו כו' הרגיש בעצמו סימני גסיסה כמבואר בשו"ע.

במשך שהותו בהבי"ח הנ"ל כתב על פתקאות פדיונות לכ"ק רבינו נ"ע, שיעורר ר"ר שיזכה לבוא לקבורת ישראל.

(בזמן ההוא שהי' בלי סדר במדינה, כתבו מכתבים בלי בולים. כך רצו הקומוניסטים להנהיג הסדר שיהי' הכל בלי כסף, רק כתבו על איזה פסת נייר, אפי' ירוק וצהוב, מצד אחד כתבו המכתב, ומצד הב' הכתובת. וככה הגיעו המכתבים לבעליהם.)

אכן אחרי כמה שבועות התאווש קצת, והרגיש קצת יותר טוב, ולפני חג הסוכות תרפ"א התגבר ונסע עד רוסטוב, והגיע למחוז חפצו. אנשי חב"ד שהיו שם באותו מעמד סיפרו שבהתוועדות שמחת תורה, דיבר כ"ק רבינו ע"ד... איך יהודי כותב פדיונות ומבקש רחמים שיזכה לקבר ישראל, א איד דארף בעטען אף לעבין. ולא קרא בשם שהוא מדבר אודות חותני ז"ל, אכן מענין הדיבורים הבינו שהרבי התכוון בזה רק אל חותני ז"ל. וכפל המלים בהתרגשות נוראה.

באותו התוועדות קרא חותני ז"ל לכ"ק כמה פעמים בשם "רבי". וכ"ק ענה, למה לך לעשות לי שפיקות דמים. אבל חותני ז"ל הי' עקשן, ושוב קרא "רבי". חסידים מספרים שהראשון שקרא לכ"ק בפניו בשם "רבי" זה הי' חותני החסיד ז"ל. שישא רינה ותפלה עבור כולנו.

לבסוף, אחרי החגים נחלה במחלת דלקת הריאות, וביום ו' מר-חשוון תרפ"א שבק חיים לכל חי. והטמינו אותו לא רחוק מהציון של כ"ק הרשב"ב נ"ע.

[אחרי כמה שנים, כשהעבירו הבית עלמין למקום אחר, לפי פקודת השלטונות, העבירו את כ"ק הרבי הרשב"ב נ"ע, והווח"ס ר' שמואל גורארי, למקום אחר. ואז העבירו גם את חותני ז"ל למקום החדש. לא רחוק מכ"ק הרשב"ב נ"ע - המטפלים בזה היו ר' יונה איידעלקאפ ז"ל, ור' זאב וולף לאבאק ז"ל, שהי' שו"ב ומוהל. ועוד כמנין אנשים. - הם עשו הכל כפי הוראת הרה"ח הרלו"י זצ"ל מיעקאטערינסלב, אביו של כ"ק אד"ש יבדל לחיים טובים וארוכים. שהוא הרלו"י ז"ל קיבל הוראות מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע. ע"ד כל הנ"ל סיפר לי בפרטיות ר' יונה נ"ע הנ"ל, שהוא בעצמו הי' מהמנין אנשים המטפלים בהנ"ל.]

אור ליום ש"ק ב' כסלו תרפ"א נלקחה מאתנו בתנו הבכירה שימע חאשע ז"ל. בחורף תרפ"א אחרי האסון ר"ל עם הילדה ז"ל, חזרנו לגור ביחד עם חותנתי הצנועה ז"ל. ובתה ניחמה-קע שהיתה אז כבת 13 שנה. ויבדל לחיים טובים גיסי אלי' קאפול שי'.

באותו שבוע, שישבנו שבעה אחרי הילדה, הגיעה הידיעה המחרידה מרוסטוב מפטירת כבוד חותני החסיד ז"ל - אז למד בתו"ת ברוסטוב על נהר דן ש"ב התמים יהודה ליב וויגאן ז"ל (גם הוא נפ' באותו שנה ממחלת טיפוס ר"ל) הוא כתב עד"ז לכבוד אבי מורי ז"ל לגזאטסק. ומגזאטסק עד שהגיע לבאברויסק עבר בדיוק חודש, וביום השלושים לפטירתו נתקבל המכתב עם הבשורה האיזומה מפטירתו.

.

במשך השנה הזאת התעסקתי ביחד עם זוגתי תחי' בעסק לעשות פאראשקעס מסכרין, ולמכור בחנויות הקטנות בהשוק בבאברויסק, וכן בסרסרות.

ביום ו' עש"ק כ"ט מנחם אב תרפ"א, נולד לנו למזל טוב בננו מנחם מענדל לאריכות ימים ושנים המוהל שלו הי' פעלדשער גלוקאווסקי ז"ל. הי' גם רופא, וגם מוהל, איש חרדי, במשך הזמן אחרי איזה שנים, למדתי ממנו אומנות המילה (כדלהלן).

תרפ"ג:

התאריך הזה זאת קבלתי בדיוק מידידנו ר' רפאל כהן שי'. שבשנה ההיא בראש חודש כסלו תרפ"ג הופיע כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע במאסקווע, והתארח אצל החסיד ר' נחמי' גינצבורג רחוב סאליאנקע 13. אז גם התוועד הרבי נ"ע בי"ט כסלו בסעודה.

כבוד אבי ז"ל בגזאטסק ידע בדיוק מתי יבא ומתי יהי' הרבי במוסקווע, ותיכף הודיע לי בטלגרם לבוא לגזאטסק, ומשם נסעתי ביחד עם אבי ז"ל למאסקווע. והרבי נ"ע קיבל אז את כל האורחים שבאו ליחידות. זה הי' ברחוב סאליאנקע מס' 13 בבית ר' נחמי' גינצבורג. הגבאים היו אז, הרה"ח ר' יעקב זכרי זצ"ל מאסקאליק

(זוראוויצער) וכן זעליג פערסיין.

מענין לציין סדר היחידות ההיא (אגב לי הרשו לכנוס ליחידות יום קודם, ולאבי ז"ל הי' התור למחרתו).

כשנכנסתי ליחידות, הייתי נרגש מאד מכל המצב בביתי. אז הייתי צעיר מאד כבן 22 שנה, וכביכול ראש הבית, כי גם חמותי ובתה ניהמקה ז"ל היו על צוארי, ומאין יבא עזרי.

הרבי הרגיש את רגשותי, ודיבר אליי בלשון רכה מאד. ואמר לי כך: תעשה חשבון כמה אתה צריך להוצאות ביתך ותגיד לי, והוסיף ואמר, אל תמהר, תעשה חשבון טוב. ואני התחלתי לחשוב במחשבותיי על המקום ומרום טפשותי עשיתי חשבון מצומצם ובדיוק. ויצא בערך (80) שמונים רובל לחודש, לפי ערך הכסף שהי' אז (זהו חשבון מדויק של ההוצאה בבית בלי שום מותרות כו'). אז ענה לי כ"ק בפנים צהובות, וואס ארט דיך, דער אויבערשטער וועט העלפין. ובוזה נגמרה היחידות.

כשיצאתי מהיחידות, וכל אנ"ש שעמדו על יד הדלת, וראו אותי כ"כ נרגש. שאלו אצלי מה אמר הרבי, ואני הייתי מאד מבולבל, שבאמת לא הבנתי המענה הק', אז כולם התנפלו עלי, שאכנס עוד פעם לשאול ביאור על הנ"ל. הגם שעמדו בתור עוד אנשים, שצריכים לכנס ליחידות, אבל כשראו התרגשות שלי, לא נתנו לי מנוח. ופתחו הדלת. וזרקו אותי בפנים חזרה להרבי, והרבי פנה אלי בפנים צהובות, ואמר כמדומה, נו... (היינו מה יש לי לאמר עוד)... עניתי, שאיני מבין את היחידות. אז אמר בזה הלשון, איך האב דיר איינמאל גיזאגט, איך זאג דיר נאך אמאל, זאל דיך ניט אריין, דער אויבערשטער וועט דיר העלפין, ובוזה יצאתי.

בערב הייתי צריך לחזור הביתה. וכבוד אבי מורי ז"ל נשאר במאסקווע. ונכנס ליחידות למחרתו. וסיפר להרבי, שבנו נסע הביתה טרוד מאד. ונרגש כו'. אז אמר הרבי לאבי ז"ל... איך האב דאך עם גיזאגט איינמאל און נאך אמאהל, איך זאג אייך ווידער. זאל עם ניט אריין דעם אויבערשטער וועט העלפון. - והנה זה עבר מאז חמשים שנה ב"ה. ובכל החיים שלי על כל גל וגל נעניתי לו ראשי. וה' עזרני. אף פעם לא הייתי עשיר אבל תמיד היתה פרנסתי מצוי' ב"ה.

בזמנים מצוקים ר"ל הייתי מצייר פני קודש הקדשים כ"ק רבינו נ"ע באמרו המילים מתוך לב חם ובאהבה רבה כדבר איש אל בנו יחידו. זאל דיך ניט אריין דער אוי' וועט דיר העלפין.

כשאמר המלים זאל דיך ניט אריין אמר בהדגשה המלים אלו מתוך חנק לבו כו' הקדוש והטהור. ועד היום מצלצלים באוזניי המלים וההדגשה הלבבית כו'.

•

ט"ו טבת תרפ"ג, נסתלק ועלה השמימה הרה"ח הרה"ק מו"ה ר' שמרי' נח

זצ"ל, שהי' הרב דמתא בעיר באברויסק. בשליחות כ"ק מהר"ש זצקללה"ה, ואחרי הסתלקות אחיו האדמו"ר רש"ז בקאפוסט, שנת תר"ס כ"ז אייר, קיבל עליו גם האדמוריות של קאפוסט.

כאמור לעיל, הוא הי' המסדר קידושין שלי. בחתונה שלנו. ביום י"ט סיון תרע"ט.

ועכשיו השתתפתי בהלויתו, שהי' עם רב מאד, והכריזו אז שנושאי המטה יטבלו קודם במקוה. גם אני הייתי בנושאי מטתו. והוא ישא רינה ותפלה עבורנו.

תרפ"ד:

ביום ועש"ק כ"ב כסלו בשעה 7 בוקר, נולדה לנו במזל טוב בתינו צבי' לאריכות ימים ושנים.

במשך שנת תרפ"ד המשכנו להחזיק בחנות המכולת (מוראביובסקי 65) ביחד עם חמותי ובתה ניחמקע ז"ל. בחנות הי' גם נקניק, ובשר חזה מעושן, ולשון מעושן גם כל מיני פירות. ובחורף היו גם מטגנים שומן אווזים. ועשו גריבענעס למכירה בחנות - גם הי' מחלקה בהחנות עם כל מיני פירות כמו תפוחים, אגסים וכדומה. -

.

בזמן ההוא, כתבתי מכתב לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע שהי' אז בלענינגרד (אז עבר מרוסטוב על נהר ד' לגור בלנ"ג רחוב קאָאָוואַיא 22 פנת פאנטאָלאַמויעסקאָיא 12) ושאלתי אם כדאי להתלמד אומנות השחיטה. וקבלתי מענת קדשו. הסכמה וברכה בכי"ק. שמרתי על המכתב ועוד הרבה מכתבים עד שבשנת 1929 תרפ"ט ט"ו אלול כשאסרו אותי ל"ע (כדלהלן) ולקחו אותי למאסר, נאבדו ממני כל המכתבים היקרים והחשובים כו'.

אז התחלתי להתלמד אומנות השחזת ועמידת הסכין אצל ר' שלמה שו"ב ז"ל, שהי' ראש השוחטים בכברויסק הוא הי' אומן יד גדול. גם בנו אברהם אהרן ע"ה הי' אומן יד, והי' נשאר עם התלמידים שלמדו שחיטה והשחזת הסכין. ובמשך זמן קצר הצלחתי בעז"ה. וקבלתי ממנו כל תורת ואומנת השחזת הסכין עם צדדים יפים. חד וחלק על שחרירותם. וגם שחיטת עופות - אכן שחיטת גסות לא לימד אותי.

אז נסעתי לזלאבין על כמה חדשים לאחי הרה"ח ר' יצחק זצ"ל הי"ד להשתלמות בעניני שו"ב, ושחטתי בביהמ"ט זלאבין כמה מאות גסות ודקות, וקיבלתי הודעה מהשוב"ם הנ"ל, וקבלה הראשונה מהרה"ח ר' משה אקסלרוד ז"ל שהוא הי' הרב דמתא כדלעיל. אח"כ קבלתי קבלות יפות וחמות מהרבנים דבאברויסק הר"ש בעזפאלאו והרח"צ שפירא ז"ל.

.

באותו זמן אחרי שהתירו הנע"פ, היינו שהתירו לפתוח חנות פרטי לכל מי שרוצה,

הי' הסדר שכל חנוני מוכרח לקבל "פאטענט". ז"א, רשיון לפתוח חנות, ואז התחילו להטיל מסים על כל בעל חנות, משנה לשנה הוסיפו מסים גדולים ונוראים.

נזכרתי דבר מעניין בנוגע לאמונת צדיקים, לדעת שכל מלה שהרבי מוציא מפיו הקדוש צריכים ללמוד ולזכור ולקחת מזה מוסר השכל ברוחניות ובפרט בגשמיות. אז קבלתי מענה מכ"ק אדמו"ר הריי"ץ נ"ע הסכם לקחת (פאטענט) רשיון לחנות, אבל הדגיש במכתבו הק' שלא להיות מפורסם בחנות (מצאתי העתק מהמכתב של כ"ק אדמו"ר, וכותב בזה"ל "השי"ת יצליחהו ויתן לו פרנסה טובה בריוח, אמנם טוב אשר לא יהי' מפורסם בעסקו"), ועל כן לקחתי אז הרשיון לחנות ע"ש זוגתי דרויזא שתחי', וגם השלט על החנות היה על שמה.

ואני הסתדרתי אז עם שותף בעבודה במכונה קטנה לעשות נרות משעוה. ועבדנו ביחד יותר משנה, אבל לא הצלחנו בפרנסה, עד שמכרנו כל המכונות ופירקנו השותפות. - אחרי זה לקחתי פאטענט על שמי של מדרגת קוסטאר, ז.א. עובד במלאכה בעצמו בלי עזרת פועלים, ולפועל הנה למראית עין (של הממשלה השולטת דאז) הייתי פועל שעושה דיו (טינט, מצבע) והייתי במכוון הולך למשרדים ומוכר להם דיו בבקבוקים גדולים, כמו למחלקת העירי' וכדומה, כדי שיהי' בולט שאני עוסק בעבודה ולא במסחר... ונתתי להם כל פעם חשבון משמי וחתימתי, שקבלתי כסף עבור בקבוקי דיו וכו', אכן לפרקים הייתי נכנס בחנות לעזור לרעייתי תחי' למכור... ובפרט בערבי שבתות ויו"ט וכדומה.

אחרי כשעבר זמן הרבה מאז ועד עתה, הבנתי כוונתו הק' של כ"ק רבינו נ"ע בדיוק המלא שלא להיות מפורסם בחנות - זאת תקראו בשנת תרפ"ט, כשאסרו אותי ר"ל בט"ו אלול שנת הני"ל ולקחוני לבית הסוהר ר"ל בתור בעל החנות, ולא שמתי לב להמכתב הני"ל וההוראה שזכיתי לקבל מכ"ק רבינו נ"ע במענת קדשו, שלא להיות מפורסם וכו' ובפרט שהי' לי רשיון לעבודה מיוחדת בעשיית הדיו והייתי בתור "קוסטאר" - יכולתי בקלות להתנער מכל האשמה שהטילו אז על בעלי החנויות, ומכל המשפטים והיסורים של בתי הסוהר.

והנה אחרי שאסרו אותי ל"ע, בחקירה הראשונה, שאלו אותי מי הוא בעל החנות, ועניתי כמוכן, שהנני. ובאמת יכולתי לטעון שלא אני הוא הבעה"ב של החנות, רק אשתי שתחי', מפני ש"הפאטענט" הרשיון על החנות מטעם משרד האוצר הי' ע"ש אשתי תחי', כי בעת שלקחתי הרשיון על שמה כפי הוראת כ"ק אדמו"ר... כאמור... ואז היו משחררים אותי, ובמקומי היו אוסרים את אשתי תחי' (אגב באותו הלילה ט"ו אלול תרפ"ט, אסרו 13 חנונים בבברויסק, מהם 8 גברים 5 גברות, שהם היו חנוניות, ולסוף בעת המשפט בר"ה, שחררו את כל הנשים לחרות, ואת הגברים החנונים פסקו הדין והטילו על כולם לכאו"א מאסר וקנס - רק עלי לא הטילו הקנס, אולי התחשבו עם מצב משפחתי שי' - לשנה בית הסוהר, וא"כ הייתי מתפטר לגמרי מכל הדין ומשפט כו').

אכן באמת הי' לי בפנימיות כוונה מיוחדת כי פחדתי להתנער לגמרי מהעסק, ולהטיל כל האשמה על זוגתי תחי' בעת שהיתה מטופלת אז בארבעה ילדים קטנים שי', שהגדול מהם בני מ"מ שי' הי' כבן שמונה, ולא ידעתי ולא עלה על דעתי שבסוף יהי' שהשופט ישחרר את כל הנשים.

אבל דא עקא, שלא שמתי לב להאותיות הקדושות והמלים שיצאו מפה קדוש, רבינו נ"ע זי"ע, שלא להיות מפורסם בחנות, אשר מתחילה קיימתי זאת, שעשיתי וסדרתי לעצמי מלאכה מיוחדת כמו עשיית נרות, דיי, להיות "קוסטאר", ולבסוף הסחתי דעתי מזה, וקבלתי על עצמי הבעלות על החנות, ומשום זה הייתי אסור וקשור בידיהם ביסורים ר"ל, משך שנה שלמה בדיוק - כדלהלן (בשנת תרפ"ט).

תרפ"ה:

אז הי' בבברויסק יהודי א' איש תם וישר ירא אלקים איש נחמד ונעים מדות ושמור ר' פייבול קיולמן ז"ל, הוא הי' מתפלל בכל יום בד' זוגות תפילין, והי' מעוטף בטלית ותפילין כל היום, והי' יושב כל היום בביהכ"נ בשם "אברהם יודילייס" בבבארויסק ולומד, גם תפלת מנחה התפלל בתפילין של שמושא רבא, לאשתו חנה ז"ל הי' חנות מכולת לא רחוק מביהכ"נ הנ"ל ברחוב שמסיינא, לא רחוק מהחנות של דודנו משה ורבקה קאשל ז"ל, ולא הי' להם ילדים, הוא הי' מהדר מאד להשיג מצות סנדקאות, והי' משלם עבור זה כסף או מתנות, הוא הי' תמיד מדבר על לבי שאתלמד אמנות המילה, ואני צחקתי מזה כי לא עלה על דעתי לחשוב עד"ז וא"כ לא הגיע לדיבור, ומכל שכן למעשה, אבל האיש הנ"ל זצ"ל הי' בא לפרקים קרובים להחנות שלנו ולא נתן לי מנוחה והי' אומר, שהוא רואה בי שהנני מסוגל להיות מוהל טוב, והסתכל על הידים והאצבעות שלי ומוצא שאני אומן יד ב"ה, לבסוף נעתרתי להצעתו, ובמשך כשנתיים הייתי הולך לבריתות עם המוהל גלוחאוסקי ע"ה, הוא הי' גם פלדשר - איש מדיציני, וידע האומנות טוב מאד, ולמד אותי מתחילה לעשות תחבושת ואח"כ פריעה... עד שהרגשתי בעצמי שיש לי אומץ ובטחון לעשות בעצמי גם החיתוך ואז התחלתי בעז"ה לבצע בריתות.

•

נסעתי לחג הפורים ללנינגרד להסתופף בצל כ"ק אדמונ"ע זי"ע. באו הרבה אורחים מהרבה עירות, גם הרב דמתא באברויסק, הרה"ח ר' שמואל בעספאלאוו ז"ל, נסע אז ללנינגרד להרבי נ"ע. בעת ההתוועדות ישב בשלחן סמוך על ידו ממש, וסמוך לכ"ק אדמונ"ע. אז הי' המאמר ויאמר משה אל יהושע וכו'. הגבאי הי' אז הרה"ח ר' אלחנן דוב מארוזוב נ"ע הי"ד, בעת שעברנו דרך העיר נעוועל, עלו על הרכבת הרה"ח ר' מאיר שמחה ז"ל השו"ב ר' זלמן משה ע"ה ועוד הרבה מאנ"ש.... נזכרתי, בעת ההתוועדות נכנס החזן נפסי, הוא הי' החזן הראשי בביהכ"ס הגדול

בלנ"ג, ה' איש גבוה ורחב, עם קול יפה. היו אחדים מפרחי החסידים שחשבו שאולי כדאי שינגן החזן משהו. ונגשו אל הרבי נ"ע לקבל רשות ממנו. הרבי ענה בצחוק על שפתיו "אז מי קומט אהער, דארף מען נעמען פונדאנען, פון זיי האבען מיר נישט וואס צונעמען". וד"ל.

.

מלנ"ג נסעתי לגזאטסק לבקר את ההורים שלי ע"ה. בקרתי אצלם כשבוע עד אחר הש"ק, וחזרתי לבאברויסק.

ביום א' פ' עקב יב מנחם אב תרפה, בוקר, נולד לנו למז"ט בננו שלום דובער לאריכות ימים ושנים. הברי"מ ה' בזמנו, המוהל ה' אחי התמים הווח"ס ר' יצחק ז"ל הי"ד, שה' שו"ב ומוהל בזלאבין, ובא במיוחד מזלאבין לסדר הברי"מ בשעטומרו"צ.

תרפ"ו:

איני זוכר במיוחד איזה מאורעות מיוחדים בשנה ההיא.

תרפ"ז:

ביום ה' פ' אחרי 8 בוקר י"ד ניסן תרפ"ז, נולד לנו למז"ט בננו דוד לאריכות ימים ושנים. הברית מילה זכיתי לעשות בעצמי, וגם המורה שלי ה' גלוקובסקי ז"ל עמד על ידי.

.

ביום ט"ו סיון קבלנו הטלגרामע הנוראה, שלקחו את עטרת ראשנו כ"ק אדמו"ר למאסר. באותו זמן התארה בביתי הרה"ח המפורסם ר' יצחק הורוויץ (מתמיד) זצ"ל, שהוא בא אלינו כשבוע לפני זה ע"ד מעמד עבור בית חיינו, כשהגיע המברק אחר הצהרים בערך שעה 3-4 ה' עודנו באמצע התפלה בביהכ"נ. יתר הפרטים מזמן ההוא הלא כבר ידוע ונדפס בספרים עד שהגענו ליום הבהיר חג הגאולה י"ב וי"ג תמוז.

.

כמדומה שזה ה' בשנת תרפ"ז בשנה זו החליטו הרבנים אב"ד דק"ק באברויסק למנות אותי לשוחט עופות בעיר באברויסק, ואז כתבו מודעות גדולות ושלחו להדביק בעשרים ושמונה בתי כנסת בעיר, ע"ד... שבשם הרבנים מינו אותי לשוחט עופות, עם טיטול יפה ומרעיש כו' (שבחים יפים...).

המודעות כתב הדיין הרב יהודה לייב חייקין זצ"ל שהוא ה' מקודם הדיין של הרה"ק רש"ן זצ"ל. ואחרי הסתלקותו, נשאר באברויסק בתור דיין ופוסק שאלות, ה' איש ת"ח ויר"ש, נעים ה' לשמוע ממנו בין מנחה למעריב, כשהי' לומד עין יעקב

לפני קהל המתפללים בביהכ"נ סטראשעליא, בטוב טעם ודעת והי' מטבל הלימוד של עין יעקב בדברי חסידות, הוא הי' לו כתב יד יפה וברור מאד, ובפרט אותיות גדולות ומאירות, והוא כתב בשבילי כל המודעות הנ"ל. השארתי מודעה א' לזכרון, אבל זה נשאר בתוך אמתחת מכתבים החשובים שנאבדו בעת מאסרי ל"ע. ההודעות של השובי"ם והקבלות היפות שקבלתי מהרבנים הנ"ל הכל נשאר שם.

המקום של שחיטה שכרתי בחצר אחד ברחוב שמסינע פנת דעמידאוסקי, בדיוק מול הבית שגר שם הרה"ג הרב חיים צבי שפירא ז"ל, הרב של עדת האשכנזים, ובכל יום ה' הזמין אותי במיוחד לביתו בזמן השחיטה לשחוט בשבילו עוף לש"ק, ומוכן שבכל פעם נתתי לו סכיני לבדוק והי' תמיד שבע רצון מהסכין שהי' חד וחלק למופת - ואח"כ כבדתי אותו במצות כסוי הדם בעפר...

שכחתי לספר, שתיכף, אחר ר"ה תרפח הגיע מכתב מהשוחרים דק"ק ראנאצאוו להשו"ב ר' שלמה שו"ב ז"ל היות שהוא עוסק עם תלמידים לשחיטה, שישלח להם אחד מהתלמידים לעזרה בזמן הכפרות, כי בשנה ההיא הי' הזמן של שחיטת כפרות במוצאי ש"ק (כי יו"כ הי' ביום ב'), ולא יכלו בעצמם להסתדר ולהספיק לשחוט הכפרות בשביל העיר, ואז בחר בי מכל התלמידים שלמדו איתו אומנות השחיטה והציע לי לנסוע לש"ק פ' האזינו שבת שובה, והתאכסנתי אצל ידידי השו"ב ר' זלמן, ובמוצאי ש"ק תיכף אחר הבדלה הביאו אותי לאיזה חצר במקום מרכזי וכבר הי' שם תור של מאות אנשים שבאו עם סלים עופות (כפרות), בס"ה שחטתי אז כאלף עופות בערך, ובבוקר הספקתי לחזור הביתה ליום הכפורים (כמדומה לי), העבודה הזאת הוסיפה לי מומחיות הרבה בעבודת השחיטה.

תרפ"ה:

כבוד אבי ז"ל הודיע לי במברק שבאסרו חג של שמ"ע הרבי נוסע לחו"ל, וכולם מתאספים ללוותו בהצלחה, אז בחוהמ"ס נסעתי ללנ"ג ושם כבר הגיעו הרבה אלפים תלמידים וחסידים מקושרים מכל אפסי ארץ, והגעתי ביום הו"ר בבוקר לפני התפלה. בהתחנה של מסלת הברזל (וויטעבסקער וואקזאל) היו כבר הרבה עגלוני עם איזוואשצים... מרכבות מחכים על אורחים, וכשראו אנשים עם זקן כבר ידעו, ולא שאלו לאן? ואמרו בעצמם (ברוסית) לאן את צריך, בטח להרבי!

שם נפגשנו עם כבוד אבא מארי, ואחי שלמה ויצחק, וגיסי מיכאל, כולם זכרונם לברכה והי"ד. הרבה זמן בעת התפלה לא יכולנו לגשת אחד להשני מפני הדוחק והצפיפות הנוראה שהי' באולם שהתפללו. והרבי נ"ע עמד כל זמן התפלה, נשען על השטענדר שלו, מפעם לפעם נפגשנו עם בני המשפחה מרחוק רק בעיניים מעל הראשים, ומתוך התרגשות זלגו דמעות מעינינו ולא יכולנו לגשת כנ"ל.

בשמיני עצרת התועד כ"ק הרבי נ"ע הרבה שעות. ואני מצאתי מקום טוב, היינו

הרבי ישב בראש השולחן הארוך ומקצה השני ממולו תפסתי מקומי בעמידה. כמה נקודות שנשאר בזכרוני, הוא דיבר ע"ד שנושאים שעון ביו"ט, וגינה העם בדרך גנות ובדיק השעון שלי הי' אצלי בכיסי ולא מצאתי מקום מבזיון.

באמצע ההתוועדות דיבר והזכיר הפסוק "כי לא יטוש ה' עמו ואת נחלתו לא יעזוב" לפלא וחזר על הפסוק איזה פעמים... שאלתי אצל הרבה מאנ"ש אם שמעו את הפסוק, ואמרו בשלילה שלא שמעו. אבל אני זוכר היטב בדיק איך שאמר בפיו הקדוש את הפסוק, ונקלט במוחי. פה באה"ק שאלתי כמה פעמים מהרה"ח ווח"ס ר' רפאל נחמן כהן נ"י שהוא עמד ג"כ ע"י השולחן שהתוועד כ"ק אדמו"ר סמוך למקום קדשו, ולא זוכר כלל שהרבי הזכיר הפסוק. והדיגש בדברי חיזוק ועידוד שלא להתייאש מלהיות חזקים ברוח כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב, והמילים האלו עומדים תמיד ומצלצלים באזני, ובכל פעם נותנים לי באמת חיזוק ועידוד ב"ה.

תרפ"ט:

מעניין לספר סיפור צדדי ע"ד הטארגעס (התחרות) שהיתה בשנה זו על החנויות. בכל שנה היו עושים התחרות על החנויות כי ה' צריך לשלם להעירי' דמי שכירות עבור החזקת החנות. לדוגמא, הנה החנות שלנו היתה בבית הרב ר' דוד ברבש זצ"ל חתנו של הרה"ק רש"ן נ"ע, וכשבאו הבולשביקים החרימו כל הבתים ולקחו אותם לרשותם (בחזקת העירי'), וכל אחד הי' משלם שכר דירה למשרד העירי'. בשנים האחרונות, היו עושים התחרות על מחיר השכר דירה בכל שנה, ולא התחשבו עם זה שאנו מחזיקים החנות (היינו שיש לי חזקה בתורת בעל מצר...) משך הרבה שנים, (הכוונה הי' ללחוץ ולדחוק אותנו החנונים הפרטים מהחנויות המרכזיות).

בתחלת הקיץ תרפ"ט (1929) עשו טראגעס כרגיל, אבל המשטר בעיר רצו להתפטור ממני, היינו, רצו שנעזוב את החנות, אבל מאחר ששלמנו שכר דירה וכן המסים הכל כסדרן, לא יכלו לגרש אותנו מהחנות בלי סיבה ותואנה מיוחדת, ועל כן בעת שעשו הטארגעס, הגביהו מחיר שכר הדירה פי שלש, קודם שלמנו שכר דירה בערך 25 רובל לחודש, הפעם רצו להרים המחיר עד יותר משבעים רובל, זה הי' סכום גדול ונורא שלא לפי ערך המחירים של דירות (אגב החנות שלנו הי' במרכזה של רחוב הראשי מוראביובסקע 65), והנה עמדו נגדי בהתחרות ראשי הקואופרטיבים, ורצו לקחתה לרשותם.

בעת התחרות הכריזו שני אופנים. אופן א' פשוט הכריזו מי יתן יותר, למשל אמרו שנותנים 40 רובל אמרתי 45, אמרו 50 וכן הלאה. אופן ב', יכלו להכניס מכתב לפני התחלת ההתחרות, להכניס להקלפי ולרשום בו הסכום הנקוב שרוצה לתת, ואחרי גמר ההתחרות פותחים המכתבים ומי שכתב במכתבו סכום יותר גדול אז הוא זוכה בגורל ההתחרות. והנה נפלתי על המצאה כזאת כי הבנתי שלא יתנו

לי לזכות בהתחרות, ובאמת כך הי', אחרי שאמרתי 45 רובל אמרו 50 אמרתי 55 הם אמרו 60 עד שהגיעו למספר 70 רובל, אז הפסקתי להתחרות עמהם והם חשבו שכבר זכו בגורל, אבל אני הכנסתי מכתב מקודם ורשמתי בו סכום של 73 רובל לחודש, כשפתחו המעטפות וביניהם גם שלי, והכריזו שנותנים 73 ר' והחתום ע"ז הי' שמי רסקין, כולם מחאו כפיים על המצאה הזאת, אבל מצד שני, זה הרגיו את המתחרים שלי ז.א. הקואופרטיבים, שרצו לדחוק אותי מהחנות. כנראה שגם זה הי' גורם להעג"נ שסבלנו, כדלהלן....

פרק 1

שנת המאסר

כל הנ"ל הי' בתחלת הקיץ 1929, והנה בסוף הקיץ בערך בחודש אלול עשו מאנעברעס (אימונים בצבא...) של צבא האדום ברוסיה, בעיר באברויסק. לכבוד זה באו אנשים גדולים רמי מעלה של הממשלה, כמו גנרל וורושילוב שהי' שר הצבא האדום, גנראל בודיאני, ועוד כמה גנרלים ידועי שם. כמובן שבזמן כזה הגיעו לבאברויסק אנשי חיל הרבה מאד, המסחר והפדיון בחנות הי' יותר גדול, והעיקר הי' מחסור בלחם (כי לא הספיקו לאפות כו').

גם אנחנו בחנות שלנו החזיקו לחם וחלות, נוסף לכל המינים של מכולת כו', והאופים הוסיפו קאפיקע אחת על המחיר של הלחם, במקום שמכרו מקודם עבור ככר לחם 11 קאפיקעס, הוסיפו עוד קופיקע בס"ה 12 קאפיקעס, ואנחנו לא ידענו שהסתובבו פקחים מהממשלה לפקח על המחירים, ובפרט בזמן כזה שהוא כמו שעת חירום ומלחמה, בעת שבאו עשרות אלפים חיילים וצבא.

העיקר, בליל ט"ו אלול תרפ"ט, אור ליום ששי עש"ק באמצע הלילה, באו לביתי אנשי ג.פ.א. והעירו אותי משנתי. כשנכנסו לביתי והעירו אותי ושאלו לשמי ואמרת "רסקין" אז אמר לי תיכף שהנני אסיר ובאו לקחת אותי לבית הסוהר. ובניתיים עשו חיפוש גדול בביתי משך כשעתיים.

אגב מצאו הרבה כסף, מעות של נייר (אסיגנאציעס) מעות של הצאר ניקוליא, ושל זמן קרנסקי, דומסקע, על עשרת אלפים רובל (אז הי' ערך הכסף נמוך מאד), והנה האורחים החשובים כביכול, שחפשו בכל החדרים אספו כל הניירות כסף בשק גדול ומסרו להעוזרת שהי' אצלי בבית על אחריותה. שלמחר תבער ותשרוף כל הניירות בחצר או בתנור ולא להשאיר אף פרוטה מזה.

ואותי הובילו לבית הסוהר בבאברויסק. באותו לילה נאסרו כמדומה 13 או 15 חנונים, כשהגישו לי כתב ההאשמה, היה העיקר אשם החטא בזה שהוספתי בשרירות לבי קופיקע אחת על הככר לחם, ובפרט בזמן חירום כזה שעשו מאנעוורעס, אזי

החטא גדול יותר מנשוא. וכל יתר החנונים כולם נאשמו באותו חטא. בין האסורים היו גם 5 נשים, שהיו ג"כ חנוניות¹.

תר"צ:

הכלל, המשפט הזמינו לימי ר"ה. בשני הימים של ר"ה נמשך המשפט באולם גדול בבאברויסק, האולם הי' מלא מפה אל פה מאנשים, ידידים וגם סקרנים מכל המינים. - אחרי שנאסרתי הודיעו תיכף לכבוד אבא מורי ז"ל לגזאטסק, והוא בא תיכף לר"ה לבאברויסק, והי' נוכח ג"כ בעת המשפט.

ביום שני של ר"ה הי' הפסק דין. לכל הגברים נתנו לכל אחד שנה מאסר, ונוסף לזה קנס במזומן 500 רובל. לי פסקו ג"כ שנה מאסר בלי קנס, אולי התחשבו עם המצב המשפחתי, הייתי מטופל עם ארבע ילדים קטנים, וגם חמותי ובתה ניחמקה ז"ל היו ג"כ על צוארנו כו', וידעו היטב שהנני רחוק מלהיות עשיר.

אחרי המשפט בר"ה, החזירו את כולנו לבית הסוהר בבאברויסק (היינו ביחד עם כל מיני פושעים פליליים מכל המינים).

אחרי עבור איזה חדשים, אספו את כל האסירים מבית הכלא שבבאברויסק, והובילו את כולנו "עטאפ" לבית הנתיבות של הרכבת (היינו מאות אסירים).

בעת שהובילו את כל האסירים מבית הסוהר לרכבת (בבאברויסק) באו הילדים שלי שי' לראותי בחוץ. ובעת שהובילו אותנו (-כל האסירים) עד בית הנתיבות, הלכו הילדים שלי שי' כל הדרך בצד (במדרכות) ללוות אותנו. ואז הי' בני רמ"מ שי' בן שמונה שנים, ובתי צבי' תחי' כבת שש וחצי שנים, המרחק הי' כשני קילומטר או יותר, לדבר עמהם הי' אי אפשר (לא הרשו לאסירים...) רק עינינו זלגו דמעות. מפעם לפעם הספקתי לראותם הולכים על המדרכה, והלב הי' שבור ונדכה...

והושיבו את כולנו ברכבות עם סורגים בצפיפות נוראה, ולא אמרו לנו לאן מובילים אותנו. לסוף הגענו לבית סוהר גדול מאד עם הרבה בנינים וכמה חצרות, חצר לפנינים מחצר, וכל חצר הי' סגור בשערים של ברזל במיוחד, וזה היה בעיר ארשע ע"י מוהילעוו (בזמן ההוא הי' הרב אב"ד דק"ק ארשע, הרה"ח הרה"ג ר' שאול דוב זיסלין זצ"ל, שבסוף ימיו הי' הרב בת"א בביהכנ"ס ברחוב יונה הנביא. הוא הי' הרבה שנים המשפיע של תו"ת בעיר שצעדו ע"י באברויסק).

•

אחרי כששה שבועות שהחזיקו אותנו בבית הכלא בארשע, העבירו אותנו למבצר "איזוליאטאר" בעיירה צעריקוב, היא סמוכה לעיר הארקי (המפורסמת בזכרונות של כ"ק אדמונ"ע, ששם הי' מקום הנסתרים בזמן הבעש"ט, כמו ר' חיים שאול דער

1) ראה לעיל בשנת תרפ"ד, אריכות הסיפור בזה.

שמיד ועוד ועוד). רחוקה מן הישוב - ממסלת הברזל - כארבעים קילומטר, ושם בנו בזמן הקיסרית יעקאטערינא 2 בתי כלא גדול של שתי קומות למעלה, וקומה א' למטה בארץ. כל הקירות והתקרה בחדרים היו ביחד בצורת מעטפה (קאנווערט) וזה הי' במיוחד בשביל אסירי מלכות שא"א משם לברוח. החלונות היו קטנים על יד התקרה עם סורגים אשר בקושי ראו את השמים, הלחות הי' נוזל מן הקירות.

הכלל, מעיר הארקי עד צעריקוב בערך 40 קילומטר. והנה מארשע הובילו אותנו ברכבת עד הארקי ומשום הכריחו אותנו ללכת ברגל. - כמובן אחרי שישבנו במקום אחד משך כמה חדשים במצב של יסורים ועג"ל לא היה לנו כח ללכת ברגל, אבל הכריחו אותנו ללכת רק ברגל, הלכנו כשמונה או עשרה שעות ברציפות, ואחרי שהגענו אל המבצר ההוא, הי' אצלנו כמו חג כביכול שיכולנו קצת לנוח, לשבת, ולשכב.

הרבה חדשים עוד סבלתי כאב בהרגלים והעיקר בהברך הימין (שלפעמים עודני מרגיש גם עכשיו), וזה מההליכה האכזרית הזאת, שנשאר לי לזכרון מאז.

כמדומה לי שהגענו לצעריקוב לפני חנוכה, שהשגתי אחרי זה קצת נפט מהלאמפ, להדליק נר חנוכה בחשאי בחדר שלנו. - ועשיתי מקופסה של קונסרבין שפופרת להכניס צמר גפן, והצמ"ג הוצאתי מהשמיכה שלקחתי מהבית לכסות מפני הקור.

[הסיבה שהעבירו את כל האסירים מבאברויסק, ושחררו את החדרים של האסירים, כי הי' צריך למלאות החדרים עם אסירים חדשים, כי בזמן ההוא היו אוסרים בכל יום אנשים מכל המינים, ובפרט היותר אמידים (עשירים) שעבדו בחקלאות, שהי' להם הרבה שדות, ועצים מכל מיני פרי העץ, והרבה בהמות ובע"ח, בהכפרים אשר סביבותינו, וזה הי' נקרא בשם "ראסקולאציבאניע", זהו כינוי לבעלי אחוזות שהי' להם הרבה אדמה והממשלה לא סבלה אותם, ולא נתנה להם אמון, ועל כן החליטה לסלק אותם, שלא יפריעו להממשל החדש, והסדר החדש כו'.]

.

אחרי כמה חדשים שישבנו בצעריקוב קרוב לימי הפורים שאז התחילו הפשרת שלגים, לקחו חלק מן האסירים (שסמכו עליהם שלא יברחו) לנקות הרחובות בצעריקוב, ובפרט מקום השוק, אחרי ימות הגשמים והשלג שהי' לכלוך הרבה, ונתנו לנו כלי עבודה של נקיון כמו מטאטא וטוריה, ומזלג (גראבלע). אז נפגשתי עם יהודים התושבים שם, ויכולתי לשלוח על ידם מכתבים הבית בלי צנזורה, וקבלתי על ידם חבילות מזון כמו עוף טגון וכדומה.

העיקר, בהתקרב ימי הפסח דאגתי ע"ד יין לארבע כוסות, אשר כמובן, שיין ממש לא הרשו להכניס לבית האסורים, אכן נדברתי עם יהודי אחד עם זקן, איש נחמד (שכחתי שמו) והוא השתדל בכל רצונו וחפצו לעזור לנו. לפני הפסח בקשתי אותו שיקח צמוקים ויבשל אותם וישים בכד גדול, ויביא לנו בערב פסח. וכבר הרשו זאת

להעביר אלינו (כי אחרי עבור כמה חדשים עם השומרים, והכירו בנו שאיננו כ"כ אנשים פליליים כמו יתר האסירים הגוים, והתנהגו עמנו בחסד כו').

לליל הסדר אספתי לחדרי עוד כמה יהודים מבאברויסק שהיו עמי, כמו סנדר קנטון, א' שמו וויצמן, מנדל פינסקער, ועוד הרבה שכבר שכחתי שמותיהם, א' איש זקן, יצחק סערעבריבניקע הי' לו מאפי' של לחם. -טוב שהי' אצלי הסידור הקטן עם הגדה, ותהלים, וקריאה (הסידור מסרתי לבני הרמ"מ שי'), אז קראתי בלחש ההגדה, וכולם אמרו אחרי, כי כבר ישנו יתר האסירים בחדרים השכנים. כך קיימנו הסדרים. המצות שמורה קבלתי חבילה ישר מגזאטסק, מההורים שלי דרך בית הסוהר.

בקיץ ההוא שנת תר"צ - 1930, אחר הפסח, בחרו שוב פעם בהאסירים כדלעיל, ולקחו אותנו להיער שסביבות צעריקוב שם הי' מקום של הרבה יערות ועצים בשביל הסקה וכו', לנקות הקוצים שנשארו מהחורף (שחתכו העצים) ועוד עבודות כאלו, וזה הי' לנו למשיב נפש, כי זהו יער של עצי אורן (סאסנאווע וועלדער) אויר צח ובריא מאד. כך עבדנו עד אחרי חג השבועות,

- אז קבלה הנהלת בית האסורים דרישה לשלוח אסירים לעזור לבנות הכביש החדש מינסק-מאסקווא, בשביל אוטומובילים. זהו כביש רחב כעשרים מעטר, והי' צריך למלאותו עם הרבה חצץ שהביאו לשם זה באוטו ובכל מיני תחבורה מאיזה מקומות. ועלינו הטילו העבודה, לשאת בידנו החצץ והקופה שהביאו באוטו, להעבירה לאמצע הכביש למלאותו, ואח"ז עברו עליהם האוטוס הגדולות עם המכש הכבד כדי לעשות היסוד החזק שעל זה שפכו אח"כ זפת (אספלט). וכך סדרו זוגות זוגות מהאסירים ונתנו לנו מכסה (נורמא) כמה חצץ להעביר לכביש. בשביל זה סדרו קרשים עם מוטות (נאסילקעס) ומלאו אותם עם טוריה ושני אנשים נשאו זאת לכביש, א' מלפניו וא' מאחוריו, או להעמיס על עגלות קטנות... מי שהי' לו כח יותר, גמר קודם... וזה היתה עבודת פרך גדולה, אבל היתרון בזה, שיכלנו להיות כל היום באוויר צח ומצוחצח, אויר בריא ומרפא.

בחודש אב בערך, עשו רשימה, מי החפץ לנסוע, כאמור, ולקחו אותנו עלי עגלות, ונסענו דרך עיר פּאָפּאָיִסק עד שהגענו לאיזה מקום כמין כפר. היו שם כמה צריפים ריקים, כנראה שזה בנו בנינים במיוחד עבור הפועלים על הכביש, וזה הי' על יד הכביש שהתחילו לבנות מינסק-מוסקווע, כאמור.

.

שם היינו ועבדנו כחודשיים, עד שהגיע זמן החרות שלי, עם גמר השנה, היינו ליום 19 ספטמבר. וזה הי' איזה ימים לפני ר"ה תרצ"א. אז נתנו לי הניירות - תעודה של חופש וחרות - שגמרתי העונש. באותו יום נסעתי לארשע, שהיא עיר המחוז, הגעתי להמשטרה, והם החליפו הניירות על תעודת חופש, ונתנו לי כרטיס לנסוע לבאברויסק.

לעת המנחה הייתי כבר ברשות עצמי ב"ה, וחפשתי איזה בית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. אין לתאר וא"א להעלות על הכתב גודל הגעגועים והתענוג והשמחה עצמית ופנימית כשזכיתי לשמוע קדושה במקום הקדוש בביהכ"נ בצבור. ואח"כ תפלת ערבית, קדיש וברכו ותפלה בצבור.

באותו ערב נסעתי לזלאבין, ומשם לבאברויסק, והגעתי בבוקר, איזה ימים לפני ר"ה. בבית מצאתי את חמותי הצנועה ז"ל, ויבדלו לחיים טובים בני מ"מ וצבי' שיחיו לאריכות ימים שנשארו בבאברויסק עם הסבתא. נשארתי עמהם בבאברויסק עד אחר ר"ה וארזתי יתר החפצים שלנו שנשארו, ונסענו כולנו לגזאטסק, כי אשתי והילדים הצעירים שיחיו היו שם כבר מלפני הפסח אצל ההורים שלי ואחותי שרה ע"ה. הגענו לגזאטסק לפני יום הכיפורים תרצ"א, ושם הייתי עמהם עד אחר כל החגים.

אח"ז נסעתי ללענינגראד לחפש איזה הסתדרות. היינו להסתדר כמה שהוא איזה כלי לפרנסה, כדי לפרנס את ב"ב והילדים הקטנים שיחיו, שהגדול מהם בני רמ"מ שי' בן תשע לאריכות ימים.

וכל ב"ב שי' נשאר לע"ע בגזאטאסק. ההורים שלי ע"ה כבר גרו בלנ"ג רח' לערמאנטאוו 18 לא רחוק מביהכ"נ הגדול ונמצאתי אצלם. גם אחי התמים הו"ס יצחק ע"ה הי"ד גר לא רחוק מהם, יעקאטרינינסקי 132.

פרק ז

התיישבות בלעניגראד

תרצ"א:

בק"ץ תר"צ עברו ההורים שלי ע"ה ללנינגרד, ושכרו דירה אצל יהודי (שהי' היתה מאפי' פעם אופה חלות) ושמו יהושע סטאל ז"ל ברחוב לערמאנטאוו 18.

(ברחוב זה מס' 1 הי' הבהכ"נ הגדול בלנ"ג, ובחצר ה' ביהכ"נ בשם "קופוצעסקי" (הפירוש של סוחרים) ושם הי' הביהכ"נ של אנ"ש חב"ד, זהו מצד שמאל בכניסה לחצר, ומצד הימין הי' ביכ"נ כזה של אשכנזים, ובאמצע ביהכ"נ הגדול של לנ"ג הנק' חאר-שול...)

כל החגים חגגנו בגזאטסק ביחד עם משפחתי שי'. אחרי החגים תרצ"א נסעתי בעצמי ללענינגרד ושם הי' גר מכבר אחי הרה"ח הר"י ז"ל הי"ד ברחוב יעקאטערינינסקי קאנאל 132 דירה 36, זהו הדירה שגר שם מקודם חותנו ר' יהודא ליב ז"ל מייזעל שו"ב בלנ"ג (הוא הי' חתנו של הרה"ח ר' מרדכי יואל ע"ה דוכמן מהאמעל, והוא הי' השו"ב של עיר לענינגרד), לא רחוק מהמקוה שהי' מספר 140.

אחותי שרה ע"ה נתנה לי 50 רובל של זהב - חמש מטבעות של עשרה רובל מימי הצאר כו' - כדי להתחיל להסתדר במה שהוא (עיין לקמן מה הי' הסוף עם הכסף). אז חפשתי איזה עבודה...

באותו זמן הי' ענין הפוטוגראפיע כלי לפרנסה בלי לבזבז הרבה כסף על מכשירים וכלים כו', והעיקר, שע"י עבודה כזאת שהוא ברשותי הי' אפשר לשמור את השבת - ובעז"ה התיידדתי (הכרתי) עם פוטוגרף א' ושמו סנדערוביץ, הי' לו חנות פאטאגראפיע של פוטו, רחוב סאדאווע, שם הי' תחנה של אוטובוס, שמשם קרוב לבית הוריי ע"ה ולבית אחי הר"י ע"ה. אגב, לעסק הזה לא הי' צריך מומחיות מיוחדת, וב"ה שהתלמדתי האומנות מהר וזכור לטוב האיש הנ"ל סענדעראוויץ, שהי' פוטוגרף אמן טוב כאמור והוא לימד אותי אומנות הפוטו.

השגתי מקום לעבודה לא רחוק משם, פינת סאדאווע ניקולסקי (רינאק) שוק. וזה נתן לנו פרנסה ב"ה לפי ערך הוצאות הבית... כי אז הי' הסדר בלנ"ג שכל פועל שעובד בבתי הרושת צריך שיהא בכיסו תעודות עם תמונה, כדי שיוכל לקבל רשיון להכנס לבית החרושת. היו פועלים כאלו שהי' נחוץ להם הרבה רשיונות (תעודות) כדי להכנס להרבה בתי חרושת (פאבריקען) והיו תמיד מאבדים אותם, או מתקלקלים בכיס וע"כ הי' להם בהכרח להצטלם כל פעם מחדש בשביל תמונה.

גם השגתי אז צריף קטן (אז הי' בלנינגרד משרד של עזרה - "סודיאץ", שהכינו עבור אנשים נכים וכדומה, כמו חנות קטנה וחילקו זאת להנ"ל, ושם מכרו סיגארען ומיני סדקית וכדומה). כל המכונה (אפאראט) היתה תיבה פשוטה "מרובע", והכניסו בו באמצע הומרה "אביווקטיב" (זכוכית של מצלמה) וזה עמד בחוץ על שלשה רגעים, וכדי להוציא התמונה לפועל הי' נחוץ הצריף הקטן - בפנים הי' כל המכשירים והסממנים לסדר ולהוציא התמונה לפועל, ע"י הסממנים, ובמשך 5 דקות היתה התמונה כבר מוכנה (רק היתה עוד רטובה מהסממנים שלקח עוד קצת זמן עד שנתייבשה).

כאמור, קניתי הצריף הקטן הזה בשביל מעבדה אצל משרד סודיאץ עבור נכים, והבאתי אותו בהצלחה למקום העבודה, כאמור פנת סאדאווע - ניקולסקי רינאק. כשבאתי למחרתו למקום העבודה והנה נעלם הצריף ואיננו - כי עוד לא הספקתי לסדר בו החלון הקטן שהי' צרך לי להמעבדה, היינו חלון קטן עם זכוכית אדומה שלשם שמתי המכשירים והסממנים, כדי להוציא הפוטו לפועל.

הצריף קניתי מהמשרד בכסף מזומן, והי' לי קבלה על הכסף (אבל . . הי' אז פקודה מהמשרד להחליף את כל הצריפים הקטנים בצורה אחרת יפה ונוחה יותר כו' וע"כ לקחו כל הצריפים הישנים הרקים מכל הפינות בלנ"ג ואספו אותם לחצר גדול בסוף רחוב לנטייני פרוספקט (לא רחוק מהגשר שעל נהר "נעווא"), ולרוב פליאתי וגודל דאבוני נעלם הצריף שקניתי, כשראיתי למחרתו והתחלתי לחפש ולדרוש מהשכנים שברחוב אולי מי יודע או ראה איפה נעלם ומי לקח? לסוף נודעתי שהמשרד שמכר לי הארגז, הוא בעצמו לקח אותו והסיבה לזה . . כאמור, שהחליטו לסלק הארונות הקודמים ולהחליפם בצורה יפה אחרת, כשבאתי לשם והכרתי הארון שקניתי, נגשתי בטענות לזה שמכרם, מדוע לקח הארון כו', ענה לי, שראו שהארון עומד בודד, ולא מסודר ולכן חשבו שזה הפקר, ובאמת לא הספקתי לסדרו כראוי במשך יום אחד, והחזירו לי.

.

והנה אחרי שהסתדרתי ב"ה עם העבודה הנ"ל... חפשתי דירה בשביל להביא את זוגתי והילדים שיחיו ללנ"ג (כאמור, שכב"ב שי' נשאר לע"ע בגזאטסק). כשהייתי הולך ברחובות לנ"ג, ובראותי בתים גדולים הרבה, עם כמה קומות, חשבתי תמיד

שבטח יש דירה גם בשבילי בין הבתים האלה רק אינני יודע הכתובת... והתפללתי, שהשי"ת יזמין לי הדירה הנכונה והמוכנה בשבילי וב"ב שי'.

הנהגה בא אלי איזה ידיד, והציע לי דירה, היינו חדר אחד של 26 מעטר מרובעים, ביחד עם שכנה - אשה, ושמה מאַניא לאַלאַ שגרתה בחדר א' בדירה הזאת (אז בלנ"ג היו הדירות צפופים, ולא נתנו הרבה חדרים עבור משפחה כו' כידוע) - , וכל הדירה היו רק 2 חדרים, ונוחיות ומטבח קטן לכולנו.

אבל הי' בזה (בענין קנין הדירה הזאת) הרבה סיבוכים. כי בעל הדירה הזאת הי' איש קצין גבוה במשטרה, ובתוקף תפקידו וההיכרות שלו השיג דירה, שנתנו לו מטעם המשטרה, ושמו "סטאביוס". הוא בעצמו הי' רווק בלי משפחה, לפעמים הי' גם שיכור, הוא בעצמו לא צריך הדירה וחיפש קונה שישלם לו סכום יפה ורוצה למכור. א"כ הי' בזה הרבה סיבוכים, אם לשלם הכסף עבור הדירה, ראשית כל, הלא כל הכסף שנותנים כמו שמניחים על קרן הצבי... ואח"כ יש בעיות גדולות להעביר זכות הדירה על שמי (זה לא פשוט..). תקראו להלן כמה יסורים עברו עד שבחסד עליון זכיתי לקבל הזכויות...

אז כעת ההיא - חורף תרצא - הי' אצלנו אורח חשוב ה"ה ידידנו החסיד ר' ברוך שלום ע"ה כהן ממאסקווע, אביו של הווח"ס ר' רפאל כהן שי'. הוא בא ללנ"ג בתור שד"ר למעמד עבור בית חיינו, והתארח אצל ההורים שלי ע"ה, ברח' לערמאנטאוו 18.

וספרתי לידידנו רב"ש ע"ה כל הענין. כל הכסף נותנים לאדם כזה בלי אחריות ובלי ערבות, המחיר של הדירה הי' יותר מאלפיים רובל (אז הי' זה הון רב), בכיסי לא הי' אף פרוטה אחת שלי, אחרי שהייתי אסור שנה שלמה ר"ל, ורק אז השתחררתי, ושום כסף מוכן בכיסי לא הי', והי' צריך לבנות ולסדר חיים חדשים כו' כו', הפרנסה הי' בערך 200 רובל לחודש, אבל הלא נחוץ לי דירה, ולהביא ב"ב שי' בהצלחה לכאן... וא"כ שאלתי מה עצתו בזה איך לעשות?

אז ענה לי ידידנו הרב"ש ז"ל בזה"ל, אויב דוא קענסט זיין א ריזיקאנט, אז תוכל לעשות העסק בעזרת השי"ת, אבל אם אתה פחדן וחלש אז אל תתחיל בעסק הזה... הבנתי מדבריו, אילו הי' זה הענין עליו בעצמו, הי' נכנס לעסק, כי צריך לזה איש תקיף ולא פחדן ולא מוג לב כו'.

העיקר, החלטתי להתקשר עם הענין של הדירה מאחר שאין לי ברירה אחרת. לא הי' לי כסף כלל, אבל ב"ה היו לי כבר הרבה ידידים ומכירים מאנשי המקצוע הפוטוגראפיע ועוד, אז לויתי מהרבה אנשים מכא"א מאתים או שלש מאות רובל, וגם מאה רובל, עד שאספתי כל הסכום וגם השארתי בכיסי איזה מאות רובל כדי שאם מי שהוא יבא פתאום וידרוש ממני כסף מההלואה, שאוכל לסלק תיכף (והמלוים כשיראו שאני מסודר עם סילוק החובות, יהי' באפשר ללוות מהם שוב פעם), ומסרתי כל הכסף לסטאביוס ע"י האישי הסרסור, וקבלתי ממנו המפתח של הדירה.

ותיכף כתבתי לגזאטסק לב"ב שי' שיבאו ללנ"ג, וכבר יש לי דירה ב"ה. ובתוך זמן קצר באו זוגתי והילדים שיחיו ונכנסנו להדירה בהצלחה.

[לעיל כתבתי שאחותי שרה ע"ה נתנה לי 50 רובל זהב (5 מטבעות של 10 רובל), ופה כתבתי שלא הי' לי אף פרוטה בכיס. הסיבה לזה הי' כרוך ברוב צער ועג"ג, כי אני תפרתי החמשה מטבעות במכנסים שלי מצד השני (בפנים) מול הכפתורים שבחוץ. כשהלכתי פעם למרחץ להתרחץ, והשארתי המכנסיים עם יתר הבגדים בחדר הבגדים, המכנסיים היו ישנים ובלוים ולא חשבתי שיהי' בנמצא איזה קונה, איזה סוחר, לקחת אותם כו', כשחזרתי מהרחיצה מצאתי כל הבגדים מונחים על מקומם, אבל המכנסיים נעלמו ונשארתי בלי מכנסיים וכלי כסף... ולא יכולתי לחזור הביתה בלי מכנסיים ובבית אצל ההורים ע"ה חיכו עלי כמה שעות ועודני לא חזרתי כי א"א ללכת הביתה בלי מכנסיים. ואז התגורר בבית הוריי ע"ה, בן אחותי שרה ע"ה, יבדל לחיים טובים בנה שמעון שיחי' ובא לחפש אותי, ומצא אותי יושב בבית המרחץ בלי מכנסיים, אז הביא לי מכנסיים אחרים וחזרתי הביתה לבית אחי הר"י ז"ל הי"ד, והלכתי לישון על הספה שלו שהיתה בסלון, אבל לא יכולתי לישון מרוב צער ועג"ג מהאבדה הגדולה הזאת (כי זה הי' אז סכום גדול, אשר אפשר להסתדר עם הכסף), וגנחתי כל הלילה, ואז ניגש אחי ז"ל ועוד ידידים לנחם אותי מהאבדה כו', גם הרה"ח ר' אלחנן דוב מארוזוב ע"ה הי"ד ניגש אלי, שהי' גר בחדר קטן אצל אחי הר"י ע"ה הי"ד, אבל זה הי' בשבילי צער גדול, אחרי שובי מבית האסורים, ולא נשאר בכיסי אף פרוטה ורק באתי ללנ"ג לחפש איזה עסק וכלי לפרנסה, ודירה וכלי בית כו', ועכשיו מתכוונן לסדר איזה כלי לפרנסה, ויצאתי חינם אין כסף, לאדון הזה אין כסף כו' כו']

.

נחזור לעניינינו ע"ד הדירה שקנית, כי עוד לא נגמרו הבעיות ובלבולי המוח שונים ומשונים.

הקצין של משטרה "סטאביוס" רשם אותנו בפנקס הדיירים כדת וכדין, ומסר לנו את הדירה - רח' פלעכאנוב 48 דירה 11 - היינו החדר היחיד שהי' ברשותו, כפי שהזכרתי שמדתו הי' רק 26 מעטר מרובעים, ועוד חדר קטן שגרה שם גוי' בשם מאניא לאללא, ומטבח קטן, ושרותים. המטבח הי' בשותפות עם השכנה, היינו לכ"א הי' שולחן מיוחד בפנה מיוחדת לחוד, ועליו עמד פרימוס, זה כמו תנור על נפט, וע"ז היו מבשלים כל הנחוץ לארוחת עבר ובוקר וצהריים...

אגב: לפני שהלכתי להרשם בפנקס הדירות (בלנ"ג), הי' צריך קודם לנקות השם שלי, לגבי זכויותי של פועל, ולמחוק כל העבר, שהייתי חנוני, וישבתי בבית הסוהר שנה תמימה וכו', וזה הכל נגד זכותי, היינו שלא הי' לי "קול" - היינו זכות להצביע לרשויות המקומיות והממשלתיות. וע"ז זכור לטוב ידידנו הרה"ח ר' זלמן אידל

ז"ל זיסלין (או זיבלין) שהוא ה' מומחה לסדר תעודות מכל הענינים... והוא סידר לי תעודה כשרה ואישורים, שבאתי מעיר אָזוב ע"י רוסטוב-דאן, וכל השנים הייתי פועל כשר עם כל הזכויות של הצבעה כו'.

אבל עכשיו התחילו בלכולי מוח חדשים. קודם כל, הקצין סטאביוס שהי' קצין גדול במשטרה, זרקו אותו משם ושחררו אותו מהיות קצין משטרה, עבור השכרות שלו, ואולי עוד חטאים שלא ידועים לי. אכן הדירה שנתנו לו (בבית פרטי) לא לקחו ממנו ונשאר לזכותו, אבל אף פעם לא בא לביתו ללון. ולפי החוק הי' צריך בלילה לבא ללון על מטתו, כי החוק הי' כך, שמי שיש לו דירה מותר לו להדחק ולהלחץ ולהכניס לדירתו (ז.א. לחדרו) עוד שכן, אבל לא למכור או למסור לאחר לחלוטין. וע"כ הי' צריך כל יום לבוא ללון ולישון אצלנו על מטתו.

מתחלה ישן איזה שעות אצלנו (קניתי ספה במיוחד עבורו שישן בה), אבל אח"כ הפסיק לבוא. ומצד הנהלת הבית (אופראוודאם) באו אלי הביתה כמה פעמים באמצע הלילה לבדוק אם באמת נמצא סטאביוס ביחד עמנו, ותיכף עשו פרטי-כל, שאיננו בביתו, רק משפחה אחרת עם ילדים נמצאים שם, וא"כ מובן שיש חשד שיש פה איזה קנוניא למרמה כו'... והלכתי לחפש אותו בלנ"ג, עד שבדרך נסי נסים מצאתי אותו ובקשתי ממנו רחמים שיבוא לפרקים קרובים ללון אצלנו כי כל הדירה בסכנה, שלא יזרקו אותנו החוצה. והוא לא סירב לבקשתי, והשיג תעודה מזויפת (או כתב בעצמו כו') שבאותו לילה שהיתה הבקורת הי' בשליחות עבודתו באיזה מקום אחר, בשליחות סודית...

לבסוף הנה הנהלת הבית הגישו למשפט תלונה, שיש להם חשד שבענין הדירה יש בזה קנוניא מובהקת, ומסרו כל הענין למשפט-שלום, אוקטיאברסקי ראיאן בלנ"ג. המשפט צריך להיות ביום 8 ינואר 1931. אחרי שקבלתי ההזמנות למשפט (אלי ולסטאביוס) הלכתי לחפש את הקצין סטאביוס, שכבר פוטר מהמשטרה, והי' מסתובב ממקום למקום, ובטבע הי' שיכור גדול, ומובן בעצמו שאם ח"ו לא הייתי מוצא את סטאביוס, ואם הוא לא הי' משתתף במשפט, הלא בטח הי' המשפט נחרץ לא לטובתי כו'.

בדרך למע' מדרך הטבע, נודעת שהוא נמצא באיזה מחנה צבאי סודי אשר הגישה לשם אסורה בהחלט, וכאמור בדרך נס מלמע' מדרך הטבע השגתי הכתובת של המחנה הנ"ל. כשנגשתי להשער של המחנה הסודי, עמד בשער חיל שומר מזוין ולא נתן לכנס רק ע"י רשיון "פראפוסק" (היתר כניסה מיוחד). נגשתי להשומר, ושאלתי אצלו אם נמצא פה אחד בשם סטאביוס, וענה כן, בקשתי ממנו רשות להכנס ולראותו, החיל השומר הירשה לי תיכף לכנס בפנים החצר. היו שם הרבה צריפים גדולים וארוכים (בנוים מלבנים), והלכתי מצריף לצריף עד שמצאתיו, והוא התפלא איך זה נכנסתי?.. העיקר, סיפרתי לסטאביוס כל המצב ומסרתי לו ההזמנה שלו למשפט, ומחר כבר צריך להיות המשפט, ואמרתי לו שהמצב הוא קריטי מאד,

שבאם ח"ו לא יבא למשפט, הלא נפסיד כל העסק עם הדירה. וב"ה בחסד עליון, הבטיח לי לבוא מחר למשפט, והוא יטעון מה שיטעון...

בחזרה מן החצר (המחנה) להשער, ליוה אותי סטאביוס. בעמדי כבר בשער, שאל אצל השומר, איך זה נתת לאיש זר לכנוס להמחנה בלי רשות והיתר כניסה. השומר ענה שכשראה אותי ניגש אליו אל השער, ראה עלי תמונת אביו שלא ראה אותו מזמן, ונפל עליו איזה פחד, וגעגועים, שהי' דומה לו, שהוא מדבר עם אביו (אגב גם אביו הי' מגודל זקן כדרך האיכרים ברוסיה).

הכלל, למחר הי' המשפט, וסטאביוס הגיע למשפט כמדובר. מתחלה שאל השופט את סטאביוס, מאיפה אתה מכיר את רסקין, ומה הסיבה שאתה כ"כ מקורב עמו שנתת לו לגור בדירתך? ע"ז ענה, שהוא יליד באברויסק, וגם רסקין בא מבאברויסק, ובזה יש לנו היכרות בינינו (גם זה אחד מהעשרה נסים שהיה, הוא גוי משלש קליפות הטמאות, שלא הכרתיו מימי... כמדומה שהוא אמר לי שהי' לו סבא אחד הפריצים בבאברויסק...).

אח"כ שאל אצלו השופט, איפה היית בלילה - כשבאו הנהלת הבית לבקר אותך בלילה, סטאביוס לא התרגש משאלה זו, וענה הייתי בשליחות סודי מטעם עבודתי בנ.ק.ו.ד., שאל השופט, אולי תגיד מה היתה השליחות, ע"ז ענה, שבאם כבוד השופט רוצה לדעת, אני מוכן להגיד לו, אבל בתנאי שיגרש את כל האנשים מבית המשפט, כי זהו שליחות סודי... כשראה השופט תקיפותו בתשובותיו, אמר השופט שלא צריך לגלות, אני מאמין לך. ואחרי הטענות של הסניגור (ששכרתי מצדי) פסק המשפט שלא לגרש את המשפחה רסקין מהדירה. וככה אישרו אותי לתושב לענינגרד, ונתנו הוראה לרשום אותי וב"ב שי' בפנקס הדיירים של הבית. וזה הי' אחד מהעשרה נסים שהנהלת הבית לא ערערו ח"ו על המשפט, הגם שהבינו היטב שיש בזה קנוניא בולטת שהקצינ משטרה סטאביוס מסר או מכר הדירה לנו.

.

עכשיו כשהחלטנו לעזוב את עיר גזאטסק, ואני הייתי כבר בלנינגרד ועוסק בפוטוגראפיע זה איזה חדשים, והגיע הזמן להעביר כל ב"ב שי' ללנ"ג, כי כבר יש לי דירה ב"ה. וכפי האמור לעיל, שההורים שלי ע"ה כבר עברו לגור ללנ"ג בקיץ העבר (תר"צ), וכן אחי הר"י ע"ה כבר גר בלנ"ג כמה שנים כו'. כן גם אחותי ז"ל עם כל בני ביתה החליטו לעזוב את גזאטסק, והיא התכוננה לעבור לגור בעיר סטארא רוסיא, לא רחוק מלנ"ג.

הם ארוזו כל החפצים והמטלטלים שלנו, הן כלי בית ומטבח, והן כלי חדר השינה, כמו כרים וכסתות ומצעות וסדינים, וסתם בגדים וכו' בס"ה היו 38 אריזות. כשהביאו הכל לתחנת הרכבת בגזאטסק לשלוחם ללענינגרד, באו אנשי השלטון להתחנה, והטילו חרם על כל 38 החבילות, עם טענה שמגיע להם מסים מאחותי ז"ל

סכום גדול, ועד שלא יסדרו התשלומין למשרד האוצר לא יתנו לזוז את כל המטען. ובנתיים אסרו אותה וגם את כבוד אבי ז"ל, שהוא בא מלנ"ג לעזור לכל עסק ההעסקה וההעברה של כל החפצים מגזאטסק ללנינגרד, וישבו במאסר בבית המשטרה כמה שבועות, עד אחרי הרבה שתדלנות שחררו אותם מהמאסר, אבל כל החפצים החרימו, ביניהם כל שארית החפצים שהבאתי מבאברויסק לגזאטסק.. בין החפצים האלו היו כמו בגד עליון חשוב שלי, וכל הבגדים של אשתי תחי' ושל הילדים שי' הכל כאשר לכל החרימו. זוגתי והילדים שי' באו ללנינגרד בבגד אחד ממש, בכתונת אחת, זוגתי תחי' היתה צריכה כל יום לכבס הבגדים של הילדים שיחיו כדי להחליף, עד שבמשך הזמן קנינו לאט לאט בגדים חדשים.. ותיכף בבואם, הלכתי לקנות כמה כתונות ותחתונים עבור הילדים שי' בשביל להחליף לכביסה..

רק המטות והמזרונים והמצעות שלי הספיקו לצאת מגזאטסק והגיעו ללנינגרד, והכנסתי אותם לדירה שקניתי בעז"ה כנ"ל לפני שהספיקו השלטונות להחרימם, ועוד כמה ספרים ומטלטלין שונים, וא"כ הי' עלי לקנות מחדש לאט לאט כלים למטבח חדשים, ובגדים ונעלים וכדומה הכל כמו שנולדו עכשיו, והשי"ת רוב רחמי שלח לי פרנסה מיידו הרחבה בעבודת הצילום כאמור לעיל שהייתי פוטוגרף לתמונות עבור פועלים, שהיו צריכים להדביק על הרשיונות שלהם.

.

כעבור איזה חדשים וב"ב שי' כבר הגיעו ללנ"ג, והתיישבנו בהצלחה בדירתנו, קרה שוב פעם עג"נ גדול, ובחסד עליון נגמר עם נסים גדולים למע' מדרך הטבע.

כאמור, הסתדרתי ב"ה עם עבודת הצילום (פוטוגראפיע מהירה) שבמשך כמה דקות אפשר לקבל תמונה מוכנה. מקום העבודה בחרתי ברחוב סאדאווע, בפנת השוק ניקולסקי. ושם על ידי בפנה הי' צריף קטן, ושם גרו משפחה גוים בחדר אחד (היינו כל הבית הקטן הזה הי' מחדר אחד, ובאין ברירה גרו הרבה משפחות בלנ"ג בצורה נעלבת כזו כו') ונדברתי עמהם, שירשו לי להשאיר בביתם את האפאראט שלי (כלי הצילום) לשמירה, כמובן עבור תשלום חודשי. ובכל בוקר אחר התפלה, הייתי בא לביתם לקחת האפאראט שלי לעבודה, ובערב הייתי מחזיר להם לשמירה.

והנה כעבור איזה חדשים שהנני עובד בזה, כשבאתי בבוקר אחד לקחת המכשירים שלי, והנה אינם.. ושאלתי להבע"ב איפה המכשירים שלי, שם היו האפאראט, ושלושה רגלים על מקלות שע"ז העמדתי המכונה לתצלום, כי בצריף שלי פחדתי להשאיר מפני גניבה כו', כי זה הי' באמצע הרחוב הפקר לגמרי, ומשום זה מסרתי להם לשמירה כו'. המענה של בעל הצריף הזה הי', שאתמול בערב אחרי שמסרתי המכשירים לביתם לשמירה, כעבור כמה רגעים, נכנס לביתם בחור צעיר כבן 16 שנה, ואמר להם, משמי, שאני בקשתי שיתנו לו המצלמה כי יש לי איזה עבודה דחופה, ואמר שאני שלחתי אותו לקחת.. והם בתום לב, לא עלתה על דעתם שזה

הי' איזה רמאי, גנב, כו'. והוא לקח את הכל והסיע איתו לביתו... עוד יותר, השומר של הצריף התפלא למה באתי לבקש, כי הלא שלחתי אתמול בערב שליח כנ"ל, ואמרתי שאין לי שום מושג בזה, ולא שלחתי להם שום איש, אבל הם אמרו, שחשבו, שהשליח הוא אחד מילדיי, או ממשפחתי, כי הפנים של הגנב הי' לבן, ועדין ולא הי' ניכר עליו שהוא גנב.

כאמור, שכסף לא הי' לי כי הכל השגתי בהלוואות, נוסף לזה לקחתי הרבה הלוואות בשביל הדירה, וצריך לסלק חובות כו', והנה זה בא האסון הזה שגנבו ממני מקור הפרנסה שלי, ונשארתי אובד עצות, ואנה אני בא?!

הכלל. ראשית כל, יעצו לי ללכת תיכף למשטרה, להודיע מהגניבה שגנבו ממני, אבל איפה לחפש הגנב? זה כמו לחפש מחט בעגלה עם קציר ושחת (בעיר הגדולה כמו לענינגרד). והלכתי להמשטרה עם השכנים שלי, שהי' אצלם האפאראט לשמירה, ולפי הציור שהשכנים אמרו, ע"ד ציורו, והבגדים שהיו עליו, גבהו, וצבע הפנים, ענה אחד השוטרים שבערך מוכר לו ילד כזה שמסתובב בחוצות, והתחלתי להזכר, שכמה פעמים הסתובב על ידי ילד כזה, בשעה שעבדתי ביום. כמדומה שהשוטר שאמר שמכיר הילד הזה ושהוא יודע בערך איפה הוא גר, והסכים ללכת עמי לחפש הבית הנ"ל.

ונסענו יחד לשם, ובדרך נס ובחסדי השי"ת הגענו ישר להדירה ההיא. הילד הבחור לא הי' בבית, ושאל השוטר לאמא שלו, אם הביא הבן שלה איזה אפאראט של צילום לביתם, וענתה כן. והוא נמצא פה מתחת המטה, והנה מצאתי שהכל הי' בשלמות, המכונה, וכל הציוד בתוכו לא חסר שום דבר, כי במשך הלילה לא הספיק לפתוח האפאראט, ותיכף לקחתי אותו בידי, והבאתיו חזרה לבית השומר, והזהרתיו שמהיום והלאה לא יאמין לשום איש, ולא יתן האפאראט רק לידי ממש, השמחה שלהם הי' אין לשער, כי גם הם השתתפו בצערי.

אחרי זה עבדתי כל הזמן כסדרן, ואספתי פרוטה לפרוטה כדי לסלק החובות, ובמשך הזמן סלקתי ב"ה כל החובות.

פרק ח לעניגראד

תרצ"ג:

אור ליום ש"ק ט' טבת תרצ"ג בשעה 8 בערב, אחר קבלת ש"ק, נולד לנו במזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת, בננו יהודא ליב שליט"א. ביום ועש"ק הספיקה זוג' תחי' לסדר, להכין ולבשל בשביל כל הסעודות של ש"ק, ואפילו, לרחוץ כל הרצפה בבית לפני הדלקת הנרות, ולא הרגישה שום חבלי לידה, וע"כ הלכתי במנוחה לפני הדלקת הנרות לבית הכנסת החסידיים (קופעצעסקי הפי' של סוחרים) בלנ"ג, ועד שחזרתי הביתה הי' כבר אחרי שעה 8 ערב, ולא ידעתי שום דבר.. כשחזרתי מביהכ"נ, פגשתי את בתי צביה תחי' שהיתה אז כבת עשר שנה, וסיפרה לי, שמגיע לנו מ"ט, שהאמא ילדה בן להפתעתנו.

... הברי"מ הי' בזמנו בש"ק הבא יז טבת, אני הייתי המוהל, ואחי הרה"ת מו"ה יצחק זצ"ל הי"ד, הסנדק. לברי"מ באו כל אנ"ש מלענינגרד, גם הרה"ח ר' מיכאל דווארקין ז"ל, ר' פנחס אלטהויז, ואחיו ר' מנשה אלטהויז ע"ה ועוד הרבה מאנ"ש שאיני זוכר שמותיהם, ועשו התוועדות גדולה בשמחה רבה.

.

בחורף תרצג זכיתי שכבוד אבא מארי החסיד ע"ה בא לבקרני ואת ילדיי שי' (כמדומה שבא יחד עם כבוד האמא ע"ה, אבל לא זוכר ברור). הבן זקונים שלנו ליב שי' הי' כבן ג' חדשים ושכב בעריסה ומשחק, ניגש אליו כבוד אבי ע"ה לשחק עמו כו'. ובזו הרגע לא הי' הכובע (המכסה על ראשו), אז נתרגש בקול רעם ורוגז עלינו, למה לא מכוסה הראש של התינוק, וכ"כ התרגז שרצה תיכף לצאת מהבית, עד שבקושי התפייס, ונשאר לשבת עוד כמה זמן.

אבא ע"ה, הי' מחנך הילדים והנכדים באהבה, ובתוקף גדול, ולא ויתר אף שום דבר, שיש בזה ח"ו איזה התנגדות לשו"ע, אף על מנהג קל בנוגע לחינוך הילדים,

הרבה דמעות שפך בעת שאמר תהלים באשמורת הבוקר, לפני שישב ללמוד השיעורים שלו, יש שיחת קודש מהכ"ק רבינו נ"ע בלענינגרד שדיבר ע"ד כבוד אבי ע"ה, בענין שיש יהודי שגר ע"י מוסקווע, וקם בכל בוקר ללמוד, ולפני זה אומר תהלים ובוכה, מה הוא בוכה... מבקש רחמים מהש"ת שהילדים ילכו בדרך הישר. וב"ה זכה, שכל יוצאי חלציו מקושרים בהתקשרות אמיתי ופנימי לבית חיינו שליט"א.

תרצ"ד

אודות בני רמ"מ שי':

הבר מצוה של בני מ"מ שי' הי' כ"ט מנ"א תרצ"ד. בקיץ ההוא עברנו לנאות דשא (דאטשע) לכמה שבועות מלנינגרד לעיר גאטיצנע, זהו בערך 30 או 40 קל"מ מלנ"ג, לשם הי' התחבורה ברכבת חשמלית כל רבע שעה בערך, זה הי' מקום נופש עבור הקיסרים ומשפחתיהם שהיו ברוסיא, שם נמצאים הרבה בנינים מפוארים והיכלים שבביל המלכים שהיו שם, וכל המושב הי' כמו יער עם עצי אורן, אויר צח ומצוחצח.

בשנה הזאת הי' אדר"ח אלול בש"ק, והיות שהיינו בנאות דשא, באו אלינו לש"ק להשתתף לבר מצוה, אנשים חשובים ויקרים, ה"ה כבוד אבי ואמי נ"ע, אחי התמים ווח"ס יצחק שו"ב מלענינגרד נ"ע הי"ד, וכן יבדל לחיים טובים ידידנו הרה"ת ר' פרץ מאצקין שי' ועוד כמה ידידים אנ"ש מלנ"ג. אחרי הבר מצוה חזר לסטרא-רוסיא לאחות שרה הי"ד, כי הי' סכנה להביא אותו לביתו.

הנני לספר איזה בעיות חמורות היו אצלנו בעת שהילדים שי' הגיעו לגיל בית ספר, אשר לפי חוק הקומוניסטי הי', שאם יתפסו אדם כזה שאינו מוסר ילדיו לבית הספר, יגיע לו משפט עד עשרה שנים מאסר או גלות כו'. עברו איזה שנים שלא שלחתי הילדים לבית הספר, רק בתי צבי' תחי' הלכה לבית הספר עד 4 או 5 כתות, עד שיכלה להסתובב בתירוצים שונים בשבתות, לפעמים מסיבת מחלה, או לפעמים קשרה היד בתחבושת, כלומר, שיש לה פצע.

מתחלה שלחתי את בני מ"מ שי' לסטארא רוסיא, שם גרה אחותי שרה נ"ע הי"ד, עד שהגיע לבר מצוה בערך. הבר מצוה הי' כאמור ער"ח אלול תרצ"ד. אחר הפסח שלחתי אותו חזרה לשם, ושם הי' גם בשנת תרצה - תרצו, שם התלמד להיות קורא בתורה והי' בכל ש"ק קורא כל הסדרות.

בשנת תרצ"ז בחודש השביעי אחרי החגים נסע לבארדיטשוב ללמוד בישיבת תו"ת, ושם הי' גם בפסח. בקיץ תרצז אחר הפסח הוכרח לעזוב בארדיטשוב, שהי' כבר סכנה להמשיך להיות שם, ועבר בגולה לעיר קריוואי-רוג. המלמדים היו אז הת' ווח"ס ר' ישראל יהודה לעווין נ"י (ליפאוויצער) והת' ווח"ס ר' שלום וילענקין נ"י.

תרצ"ח, אחרי החגים לפני חנוכה ברחו מקריוואי רוג ובאו למעליטופול, ושם למדו באיזה בית הכנסת, עד לפני פורים, כי השלטונות החרומו הבתי כנסת, והי' בהכרח להמלט משם. ונסעו לקוטאיש (גרוזיע) והגיעו לשם לפני פורים תרצ"ח, ונשאר שם גם בפסח וכל הקיץ.

בהיותו במעליטופול קרה לו כמה נסים, פעם נשאר יחיד בביהכ"נ (איפה שלמדו שם), בהיותו בביהכ"נ באו 8 אנשים מהשלטון הסוביטי מהעיריה, ונק'וד', כדי להחרים הבהכ"נ לרשותם... ובני מ"מ שי' הי' יחיד בביהכ"נ, ודפקו בדלת, ופחד מאד לפתוח.. לסוף פתח הדלת, ונכנסו כל 8 הפקידים הנ"ל, ושאלו אצלו מה אתה עושה פה יחיד? ודרשו ממנו התעודה שלו: וראו שהתעודה קיבל בלנ"ג, ושאלו אותו, איך זה פתאום הגעת לכאן, ומה הוא עושה פה, וענה שהוא חולה, ומרגיש לא טוב בלנינגרד, ולכן בא לכאן בשביל האויר הטוב, במעליטופול, ולקחו ממנו התעודה, והתחילו לדבר ביניהם... כנראה שחשבו מה לעשות עם הנער הזה - וכנראה שידוע גם להם שבמשך השנה הזאת (הידועים לשמצה בזמן השר של נ.ק.ו.ד. יעשזוב וסטאלין שעשו שמות, ושלחו למאסר גם גלות מליונים אנשים, והרבה מהם שהרגו וירו בהם בבית המאסר כו') וחשבו אלי ברח משם... לבסוף בחסדי השם ובדרכי נסים החליטו להחזיר לו התעודה, ובתנאי שתיכף יסע מכאן.. כך שהיה במעליטופול עד לפני פורים תרצ"ח, משם נסע לקוטאיש (גרוזיע), והגיע שם לפני פורים, ונשאר שם בחג בפסח, וכל הקיץ צ"ח, כאמור.

לר"ה תרצ"ט נסע הביתה לנ"ג, כי הי' בשליחות ההנהלה של הישיבות לנסוע למוסקווע להביא כסף.. ושהה בביתו ש"ק פ' נח ד' מרחשון תרצ"ט (יומיים לפני הסתלקותו של כבוד אבא מארי ע"ה) במוצש"ק אור ליום א' ה' מ"ח נכנס לכבוד אבי יבדל לחיים טובים לקחת ברכת הפרידה, ואבי ע"ה דיבר עמו בדעה צלולה, והגני זוכר, שאמר לו (כפי מנהגו והדרכתו, שכל ילדיו ונכדיו שי' השתדל להשיאם בעודם באיבם וצעירותם, והשי"ת הצליח לו הרבה בדרכו בקודש בחינוך הזה וזכה לקבל נחת יהודי וחסידותי מכל יוצאי חלציו שי', אכ"ר וגם בני מ"מ שי' התקרב לגיל ח"י שנה לאריכות ימים ושנים (כי היום כ"ט מנ"א צ"ז מלאו לו טו"ב שנה לאריו"ש..)) דיבר עמו, ולחץ לו היד, וברך אותו, גם אמר לו שישתדל להתקשר בשידוכין הכי מהר כו' - ובני שי' הי' נחפז לדרכו, כי הנסיעה היתה דחופה, כי שם חכו על הכסף בהישיבות, וד"ל. ומשם (מוסקבה) נסע חזרה לקוטאיש, וחזר הביתה לפסח תש"א.

בנתיים הגיע הזמן לשלוח מהבית את בני התמים שלום דובער שי', ואז נסע עם התמים ר' ישעי' האפין ע"ה שיבדל לחיים טובים, למקומות רחוקים כמו באטום, סוכום, על חוף הים השחור, ולמדו שם במחתרת, הי' גם בגרוזיע. פעם בנסעם באני' על הים השחור, בעת שהאני' עגנה באיזה נמל, ירד ר' ישעי' ע"ה מהאני' לטבול בים, ועד שיצא מהים והתלבש, עקרה הספינה מהנמל ובני ש"ב שי' נשאר בדד באני',

אבל אח"כ רדף אחריו ישע'י ע"ה באנ'י אחרת, והשיגו בדרך. ומשם נסעו יחד עד שהגיעו לעיר...

תרצ"ה:

ע"ד כבוד אמי מורתי הצדקנית מרת דוואניע ע"ה: בחורף תרצ"ה סבלה כמה חדשים ממחלת הסוכר, והרגישה עצמה לא בסדר, וסבלה מאד מצמאון נורא, עד שבשבועות האחרונות לחי' היתה רצופה למתה... ביום ה' טז אדר שני שנת תרצ"ה בבוקר יצאה נשמתה בטהרה, ועלתה השמימה בעיר לענינגרד, ובאותו יום באת למנוחתה בבית החיים בלנ"ג. נולדה בחודש שבט תרי"ט (ע"ו שנה וחודש).

- אז כמה שבועות לפני פטירתה בא גם אחי הווח"ס ר' שלמה ע"ה מעיר גארקי, ואחותי שרה ע"ה הי"ד מסטארא רוסיא, ואחי הרה"ח התמים ר' יצחק ע"ה הי"ד שגר בלענינגרד. אני נסעתי לבית החיים למצוא מקום מכובד למנוחתה, חפשתי ומצאתי מקום שבשורה השנ'י שאחרי' ה' שם מצבה (כמדומה) בשם בתי' שניאורסון, כך נרשם בזכרוני, ואמרו לי שהיא ממשפחת הרביים שלנו זי"ע.

מעניין שבפורים תרצ"ה, קרא בני מ"מ שי' הוא בן יג וחצי לאריכות ימים את המגילה עבור כבוד אמי הצנועה ע"ה, וזה הי' יומיים לפני פטירתה, ועודנה היתה בדעה צלולה, והיתה שמחה ומרוצה מאד, ונהנתה מקריאתו, והיא תישא רינה ותפלה עבור כל יו"ח שיחיו בכל אתר ואתר.

.

ואני המשכי לעבוד בעבודת הפוטוגראפיא. כמדומה לי, שאח"ז (בערך תרצ"ה) עברתי מפנית ניקולסקי רינוק לעבוד על יד אדוואדני קאנאל - תעלה שעברה במרכז לנ"ג, וסיכבה הרבה בתי חרושת, וכל השופכין מן הבתי חרושת ספגה התעלה, והובילה אותם אל הנהרות "ניעווא" ומשם לפינסקי זאליב עד לים הבלטי.

בחורף תרצד או תרצה קבלתי הזמנה לבוא לבית הנבחרים של אוקטיאברסקי ראיאן בלנ"ג, שהי' ברחוב סאדאווער, למחלקת ישרת האדם, אם יש להם זכות הצבעה לבית המועצות של העיר כו'...

כמוכן שנפל עלי פחד נורא מאד, כי אחרי שבאתי מבית האסורים, שהייתי שם שנה שלמה, ונשתחררתי בשנת תר"צ, כאמור לעיל, והסיבה שהייתי חנוני בבאברויסק, שזה כבר פוסל את האדם הפועל הישר להיות משתתף בהצבעה, כי מי שהוא חנוני, אין לו כבר שום זכות להצביע לבית הנבחרים. וכאמור, בשעת שקניתי הדירה עזר לי החסיד המפורסם ר' זלמן אידל זיבלין ע"ה, הוא הי' מומחה בענינים לסדר תעודות כו' לענינים אלו, ועזר להרבה אנ"ש בזה, להסתדר לעבודה וכו', וסידר לי תעודות מעיר אזאוו (ע"י הים הכספי או השחור), בתעודה כתוב, שהייתי פועל חשוב, והי' לי זכות להצביע, וכל המעלות הדרושים לאדם ישר... והנה זה

פתאום קוראים אותי למשרד כזה, שם מבקרים את האנשים, למי יש לו זכות או לא ח"ו...

תיכף כתבתי או טלפנתי (לא זוכר) לאחי החסיד הרי"ב ע"ה הי"ד בווארשא, שיואיל להודיע זאת לכ"ק אדמונ"ע שאני נמצא במצב שדרוש רחמים כו'. תיכף קבלתי מכתב גלוי מאחי ז"ל, שנכנס תיכף לכ"ק אדמונ"ע, זה הי' לא בשעת קבלת אורחים ליחידות, אבל היות שהי' כמו בן בית ומקורב גדול לכ"ק, נכנס באמצע היום למטבח של כ"ק (אין קין) וישב על כסא, וחכה לעת הכושר בעת שיעבור שם הרבי נ"ע... וכותב בעת שישב על הכסא "אין קין" והנה פתאום יצא כ"ק אדמונ"ע מחדרו ועבר דרך המטבח, כשראה כ"ק את אחי, ושאל מה יש? ענה, שקיבל ידיעה מאחיו הצעיר, שהוא נמצא במבוכה גדולה, ומבקש רחמים, תיכף ענה כ"ק "עס איז גארניסט", והשי"ת יעזרהו, והרושם (מהמענה) שביטל כל הענין, שאין בזה שום ממש.

לסוף הלכתי לבית המועצות (אקטיאברסקי ראיאן) עם ההזמנה, עד שמצאתי החדר, והשלחן של האיש שצריך לחקור אותי. שאלה א', מה השם שלי, אמרתי. רסקין יעקב בן בנציון (והנה השם שלי מתאים! להשאלון..) ושאל באיזה שנה נולדתי, אמרתי לו.. (זה לא הי' מתאים, כי ע"ד האיש שדרשו, הי' שנת הולדתו מבוגר יותר 15 שנה). אח"כ שאל אם הי' לי חנות ב"וויבארגסקי ראיאן" (זה חלק של העיר לנ"ג), אז נעשה לי תיכף קל על הלב, שזה לא דובים ולא יער כו' והתפלאתי על שאלה זו, ואמרתי, הלא אני פועל מנעוריי, ואין לי שום עסק עם חנות, ואף פעם לא גרתי ב"וויבארגסקי ראיאן". החוקר הסתכל בתעודת זהות שלי, ואח"כ הסתכל מה שכתוב בפנקס של החוקר, ולא הי' מתאים אל שנת ההולדת, כי האיש ההוא ששמו רשום בפנקס יותר מבוגר ממני (וכנראה שעוד מגיע מהאיש ההוא מסים ג"כ כו').

אז ביקש סליחתי שהפריע את מנוחתי, ופטר אותי הביתה. - כנראה שבאמת הי' איש כזה, ששמו כשמי, ושם אבא. אז ראינו קדושת רבינו זי"ע, שענה בפשטות... עס איז גארניסט, וביטל כל הענין כעפרא דארעא, וכ"ק ראה ברוח קדשו שכל הפחד שלי הוא פחד שוא, ואין בזה שום ממש. כי המענה היתה בהחלטיות כזאת שאמר בזה"ל כאמור עס איז גארניסט וה' יעזרהו.

פרק ט

שנת תרצ"ח האיזמה

תרצ"ז:

זהו שנת הבהלות, האיזמה והנוראה ר"ל, שאז הי' שר הק.ג.ב. יעשזוב ימ"ש תחת הנהגת הצורך סטאלין ימ"ש. אז בשביל שמירת הבטחון של המדינה אסרו מליונים אנשים מכל הסוגים, הן מצד הדת, והן עשירים, ובעלי אחוזות, ובכלל אנשים, שהי' עליהם חשד, שאינם משלימים עם משטר המדינה הקומוניסטי. וכפי הפתגם שלהם שהי' אז, אשר מי שהוא אינו בדעה אחת עמהם, הלא הוא נגד המשטר... משערים שקרוב לעשרים מיליון אנשים נאסרו, ונשלחו למקומות הרחוקים והקרים, וחלק גדול, שהרגו אותם בבית הסוהר ביריה, ובכל מיני יסורים מרים ר"ל.

- הקרבן הראשון מאנ"ש בלנ"ג, שלקחו אותו מביתו, הי' הרה"ת החסיד ר' שמואל ע"ה הי"ד, בן הרה"ח ר' יהושע נעמאיטין ע"ה (שהי' רב בבעשענקאביץ) - נאסר ביום ז' אלול תרצ"ז.

גם הי' אז סדר איום ונורא, שתחלת כל דבר, אלו האנשים שאסרו אותם באותו זמן, הנה תיכף אחרי מאסרו, לא נתנו לו שום רשות להתראות, ולהתכתב עם בני ביתו, ואפילו לא קבלו שום מזון ומכתבים, ולא רצו להודיע למשפחתו איפה נמצא האיש שנאסר, אם הוא בחיים, או כבר הרגו אותו, כי בכל לילה הוצאו מבית הסוהר אנשים לחצר בית הסוהר, וירו בהם, ואפילו לא זכו להגיע לקברות ישראל, ולא נודע עקבותיהם לאן נעלמו.

וכך הי' עם ר' שמואל נעמאיטין הי"ד, שאחרי שלקחוהו מביתו, כבר לא ידעו בני משפחתו איפה הוא נמצא ומה הסוף שלו.

[אנחנו היינו שכנים בלנ"ג, אנחנו גרנו ברח' פלעכאנאוו 48, ורחוב השני פראלעל עם רחוב שלנו, הי' רחוב גראודענסקיא מס' 21 - בכל ש"ק בוקר לפני התפלה, הייתי בא אליו, ולמדנו יחד דא"ח, אח"כ הלכנו ביחד למקוה, ולביהכ"נ של חסידים

בלנ"ג הנקרא קופעצעסקי, ועפ"י רוב היינו הולכים ביחד בחזרה מביה"כ ג"כ]

ואני באותו זמן עבדתי במלאכת הפוטו ברחוב מעזדונארודני ע"י אבוודני קאנאל (זה תעלה, שהיתה סובבת הרבה בתי חרושת, ותמיד הי' עולה מהתעלה איזה עשן וריח של בתי חרושת כו'). והנה כשבוע אחרי שאסרו הר"ש נעמאיטין הי"ד, הגיע אלי למקום עבודתי בפוטו ע"י התעלה ההיא, איש בשנות הבינים. ועמד על יד המסגרות עם תמונות של הפוטו, שהי' תלוי על הקיר ע"י מקום עבודתי (רעקלאמע בלע"ז) והסתכל על התמונות משך זמן, ובנתיים היו אצלי כמה אנשים שהצטלמו אצלי, וחכו על התמונות, עד שיגמרו בהמעבדה שלי ויצאו לפועל. כשגמרתי עם האנשים, נגשתי אליו, ושאלתיו אם הוא עומד בתור, ורוצה להצטלם, וענה, לא חשוב. תגמור עבודתך עם האנשים שמחכים, ואח"כ אנחנו נדבר...

זה תיכף נתן דפיקה וצביטה בלבי, והתרגשתי מאד כי הבנתי, שהאיש הזה בא לא בשביל להצטלם... אחרי שגמרתי עם האנשים ומסרתי להם התמונות, אמר לי, (או מסר לי פתק) שמחר יום ועש"ק בוקר, לשעה 10, לגשת אליו, והכתובת הוא הבית הגבוה האיום.. ששם המשרד של התליינים.. החוקרים של ק.ג.ב. - מובן שכבר לא הי' לי שוב מצב רוח לעבוד, והלכתי הביתה, והלב דופק ואיני יכול להרגע...

ואז הי' עוד הרה"ת יצחק נ"ע הי"ד, והרה"ח ר' אלחנן דוב מארוזוב נ"ע הי"ד שגר בביתו של אחי. הלכתי אליהם לשאול עצתם, והתיישבתי עמם מה לעשות? והחליטו, שאין שום ברירה, כי כבר א"א להמלט מידיהם ר"ל... בנתיים נודעתי, שהאיש הזה כבר הי' כמה פעמים בביה"כ"נ של חסידים (קופעצעסקי) ושאל והתעניין אצל אנשים, איפה אני גר. ואז הי' שם גם החסיד ר' שמואל ז"ל, הבחור שקראו אותו "דער פרוש", וסיפר לי שהי' איש כזה כפי שתיארתי בביה"כ"נ, ושאל אצלו איפה אפשר למצוא אותי (כי הוא הי' תמיד יושב בביה"כ"נ) כמדומה שהתעניין אם אני נמצא לפרקים בביה"כ"נ, וענו לו, שאני עסוק בעבודתי בפוטו, ואם נחוץ לראותו, אפשר למצוא אותו לפי הכתובת הנ"ל שאני עובד (במקום שאני עובד עם הפוטו אפאראט...).

באין ברירה קמתי בבוקר, והתפללתי, אחרי התפלה הלכתי הביתה בלב נרעש ונפחד, ובברכים כושלות, וכבר חשבתי כל מיני מחשבות, אולי ח"ו לא יתנו לי לחזור לבני ביתי וכו' וכדומה. בקיצור הגעתי לשעה 10 ככתוב בהזמנה שלו, נגשתי לדלת של המשרד האיום הזה, והראיתי להשומר (החייל) שעמד בכניסה את הפתק, ההזמנה שלי, ותיכף נתן לי רשות לכנוס, וכך עליתי על המדרגות בברכים כושלות ר"ל, ובלב מלא פחד ויגון, ולא חשבתי שאחזור ח"ו הביתה.

כשנכנסתי לחדרו של החוקר, והנה זה אותו האיש, שהי' אתמול אצלי להזמין אותי, הוא בעצמו "החוקר", על השלחן הי' מונח כמה כרכים עבים, כתובים ביד, או במכונה, והתחיל לעבור על כל דף ודף, קודם כל שאל אותי אם אני מכיר את

ר' שמואל ע"ה, אמרתי, כן, הלא היינו שכנים, א) שאל, אם האיש נעמאיטין הסית אותי לנסוע לא"י, ב) מה דיבר עמי כל הדרך, כשהיינו הולכים ביחד לביהכ"נ (כי בש"ק היינו הולכים ביחד אחר הלימוד בביתו, ודברנו, וחזרנו על הדא"ח שלמדנו) - ע"ד א"י עניתי לו, איך זה אני יכול לחשוב ע"ד א"י, בעת שיש לי ב"ה חמשה ילדים שיחיו, ואני הלא צריך למסור אותם לבית ספר ללמוד, ואני איש קטן מאד, ופרנסה מצומצמת, איך זה אני יכול לחשוב לנסוע לא"י, ארץ הבורזשוואים, ואני הלא אזרח סובייטי, מאיפה לי לקחת כסף בשביל שכר לימוד לילדים, פה (במדינת הסובטים) נחמד מאד, הילדים הולכים לבית הספר, הממשלה משלמת עבורם שכר לימוד, ופה יכולים להתחנך, ולהתגדל אנשים מלומדים.. אבל שם בא"י ארץ הבורזשוואים - שם לא עוזרים לאנשים כמוני... כו' ועוד דיבורים כאלה, פתחתי פי בהתלהבות, שאיני יכול לחשוב ע"ד להעתיק מושבי מכאן, ובהחלט לא דיבר עמי בענין הזה. ועוד איזו שאלות טפשיות שאל...

אח"כ אמר, דבר האמת! האם אתה יודע איפה אתה נמצא, פה צריכים להגיד רק אמת, עניתי, אין לי מה לכתוב, הענין כפי שדברתי, ולסוף אגיד לך, אני נמצא עכשיו ברשותך תעשה מה שאתה מבין!

[אגב באותו זמן ממש הגשתי בקשה למשרד החוץ, שיתנו לי היתר יציאה מרוסיה לאה"ק, מצד אה"ק קבלתי סערטיפיקאטים מממשלת אנגלי' ע"י גיסי אלי' קאפלאן, מהסוכנות היהודית עבור משפחתי היינו היתר כניסה לאה"ק, ושאלתי אז עצת כ"ק אדמונ"ע, שהי' אז בווארשא אם להגיש? ואיפה להגיש הניירות?

המענה מכ"ק אדמונ"ע הי', להגיש במקום מגורי, היינו בלנ"ג. - ובאותו זמן שהייתי בחקירה בבית האיום כנ"ל, היו נמצאים הבקשות שלי במשרד החוץ בלנ"ג. ואף על זה עזר לי השי"ת, ודברתי בלשון החלטי, שאיני רוצה, ואיני יכול לחשוב לנוסע לא"י, וזוהו ראינו נס גדול וגלוי, שהשי"ת סיבב את ראשם, ולא ידעו כלל מה שנמצא במשרד אחר, ובפרט הקונסוליא האנגלית שהיתה בלנ"ג, שמקום מגורה היתה לא רחוק ממקום זה, הבית האיום שעשו החקירות... היינו משרד הק.ג.ב.]

וב"ה שלא תפסו אותי בשקר מוחלט בדבר הנסיעה לאה"ק. כך ישבתי אצלו זמן ממושך, והמשיך לדפדף הספר העבה שמונח על השלחן, כנראה, שם הי' רשום, כל המחשבה והדיבור והמעשה של כל איש ואיש, ובמיוחד, עכשיו בענין מצבו של ר' שמואל נעמאיטין ע"ה הי"ד. ואני כבר התייאשתי שאחזור הביתה, וישבתי על כסא ממולו, והוא מסתכל עלי, ועל הספר.. עד שפתאום אמר.. "לך הביתה" ואני אפילו לא האמנתי לדבריו, שניתן לי רשות לחזור הביתה.. כשחזרתי הביתה, מובן השמחה שהיתה בבית.

ומשפחת הר"ש נעמאיטין הלכו כל יום לבקר בבית הסוהר.. ולשאול אליו, ולמסור אוכל כו', אבל לא קבלו בשבילו שום דבר, ולא נתנו שום תשובה.. אח"כ

ספרו, לא בדרך רשמי, רק מפי השמועה שהרגו אותו ביריה בחצר בית הסוהר ר"ל, וכאמור, שבכל לילה הוציאו הרבה אנשים לחצר, על לא חמס בכפם, והרגו אותם... ה' ישמרנו.

תרצ"ח:

ע"ד המאסר של גיסי ר' מיכאל הי"ד

ע"ד המאסר של אחי הר"י הי"ד ושאר אנ"ש

במוצאי שמחת תורה תרצ"ח, באו אנשי ק.ג.ב. לביתם של אחותי שרה ע"ה ובעלה התמים ווח"ס ר' מיכאל ע"ה הי"ד קאצענעלעבויגען, בעיר סטארא-רוסיא (על יד לענינגרד) ועשו חיפוש נורא בבית, ולא מצאו שום דבר לא טוב, ומ"מ לקחו את גיסי ע"ה מביתו, ואסרו אותו על לא חמס בכפו, והוא אז חולה עם חום גבוה 39 צעלזיוס ולא הסתכלו ע"ז, והובילו אותו לבית הסוהר, וכפי מנהגם אז (כפי שהזכרתי אצל ר' שמואל נעמאיטין ע"ה הי"ד) בלי רשות להתכתב, ולא להתראות עם המשפחה, ואפילו בלי רשות להגיש אוכל כו', ומאז נעלמו עקבותיו, ולא הגיע לקבר ישראל, ולא ידוע ברור, מתי הרגו אותו ר"ל.

אחרי זמן שהפסיקו האכזריות (אחרי מות סטאלין) אחרי יותר מחמש שנים - אחד מבניו שאל במשרד הגבוה של ק.ג.ב. איפה נמצא? המענה הגיע לפי מספרם, לפי חשבון הלוח שלנו, כב אלול תש"א, נפטר בבית האסורים, ולא הגיע לקבר ישראל, ע"ה, הי"ד.

הוא למד בתו"ת בליובאוויטש כמה שנים, הי' איש תם וישר באמת, תפלתו היתה בכוונה, וזהיר במצוות, גידל הילדים שיחיו בדרך התוהמ"צ, בהתקשרות אמיתית לאילנא דחיי, כ"ק רבותינו הקדושים זי"ע, יום הולדתו הי' יב כסלו, בשנת תרמ"ח או תרמ"ט - בנו של הווח"ס ר' יהושע קצנלנבויגען ע"ה בן החסיד ר' דובער ב"ר אברהם קצנעלענבויגען, שהי' מהבע"ב החשובים של עיר ליובאוויטש, הוא גר בליובאוויטש ושמו קראו אותו בערע אברמסקעס, כשהייתי ילד ולמדתי בחדרים של תו"ת, נכנסתי פעם עם כבוד אבי ע"ה לביתו לבקרו, הוא גר בשכנות ע"י השו"ב ר' שלמה חיים קוטאין ע"ה, מול השוק בליובאוויטש, הי' לו בית שלו, עצמאי.

.

אור ליום ר"ח אדר תרצ"ח, באו אנשי ק.ג.ב. לביתו של כבוד אחי התמים ווח"ס ר' יצחק ע"ה, הי"ד, שהי' שו"ב ומוהל בלנינגרד, ועוסק בצ"צ באמונה. העיקר הוא מסר נפשו על בית הטבילה בלנ"ג, שהיו באים מצד השלטון לפרקים קרובים לבדוק הנקיון וכדומה (לא בשביל שהם דאגו לבריאותן של הגברות, רק בכל הי' כמ"ש תואנה הוא מבקש...) והוא לחם בכל כחו למלאת דרישתם בכל פעם, עד שסידר במקוה, מכונה הנק' "קאמפרעסאר", זה שואב מים במהירות כדי שיוכל להחליף

המקוה בין טבילה של אדם לטבילה של השני, ועוד תיקונים חשובים, כדי לבטל את תלונתם ע"ד הנקיון.

וכ"ז שהי' נמצא ברשותו בבית סידר תמיד כל דרישותיהם כו' - ותיכף אחרי מאסרו, תלו חותמת על דלת המקוה ולא נתנו רשות לשום איש לכנוס למקוה - והעיר הגדולה לנ"ג נשארה בלי מקוה טהרה לטבילה, היו אחדים מאנ"ש שהיו נוסעים/נוסעות מלנ"ג למאסקווע למקוה, והיו מבזבזים כסף, ויום שלם לנסיעה הלוך וחזור, במסירות נפש נוראה כו'.

אחרי זמן שאלה בתו הבכורה מינא חן ע"ה, אצל משרד ק.ג.ב. איפה נמצא אבא שלה, והיתה המענה שנפטר בגלות, ממחלת שהכבד נמס ר"ל, לפי מספרנו, יום שני פ' וירא יג מרחשון תש"ב, ולא הגיע לקבר ישראל, וכמנהגם באכזריות, הי' כבר פסק דינם בשעה שאסרו אותו, בלי רשות להתכתב, לא לקבל מזון מהבית, ואפילו לא לענות על מקום מאסרו, ורק נעלמו עקבותיו מאותו הרגע שאסרו אותו ולקחוהו מביתו לבית הסוהר שפאלערקע (המפורסמת) בלנ"ג, שם הי' מאסרו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע זי"ע. ולא ידוע איפה נעלמו עצמותיו, ה' ינקום דמו, ת'נצ'ב'ה'.

.

באותו לילה אור ליום ר"ח אדר תרצ"ח, שלקחו את אחי התמים הקדוש הר"י, בלילה ההוא אסרו בלנ"ג 19 אנשים חרדים, בעלי מס"נ בפו"מ, כמו הרה"ח ר' אלחנן דוב מארוזוב נ"ע הי"ד, שהי' גר בחדר בביתו של אחי הר"י ע"ה, והרבה אברכים מתלמידי התמימים, התמים מאיר פרידמן, ר' דובער קוניציוב ועוד הרבה.

וכמנהגם האכזרי הי' כבר פסק דינם על המקום (בלי חקירות ודרישות) בלי רשות להתכתב, ולקבל מזון מהבית, ואפילו לא לענות על מקום מאסרם, וכך נעלמו עקבותיהם, ולא ידוע איפה נקבר עצמותיהם, קדושים וטהורים, ה' ינקום דמם.

פרק י לעניגראד

תוצ"ט:

ביום ג' ז' מר חשון תרצ"ט נפ' ועלה השמימה כבוד אבי הווח"ס ר' חיים בנציון ע"ה בלנינגרד, אחרי מחלה ממושכת, שנכנס הסרטן ר"ל בבית המעיים, עד שלא יכול לאכול כלל. והי' בדעה צלולה, עד הרגע האחרונה. ובאותו יום זכה לבא למנוחתו בלנ"ג, מנוחתו כבוד בשכנות עם החסיד המפורסם ר' זלמן אידל ע"ה זיבלין -

[הי' תמיד בן בית בבית האדמורי"ם, והוא עסק עם הקופיר (העתקה ע"י מכוונה כזו) בזמן ההוא שעסקו בזה בליובאוויטש, העתיקו המשך תרס"ו, ועוד הרבה דא"ח, בזמן כ"ק האדמו"ר רש"ב נ"ע זי"ע - בזמן האחרון הי' גלמוד, ולא הי' לו ילדים - הוא הי' מומחה לסדר תעודות למי שהי' חסר לו זכויות בזמן ההוא, והוא עזר להרבה ידידנו התמימים, זכור לטוב, זכרה לו ה' לטובה, והוא עזר גם לי בלנ"ג, בעת שהי' נחוץ זכויות להסדר בלנ"ג...]

לפני המלחמה האיומה בין רוסיא וגרמניא שהתחילה כ"ז סיון תש"א, התחלתי לעשות לו מצבה לכבוד אבי ע"ה. הספקתי להתחיל לעשות לו מצבה, כעין אהל קטן על קברו (עפ"י רוב היו שם שאר המצבות בדוגמא זו) אבל לא הספקתי לגמור לסדר המצבה. לפני שנסע מרוסיא לאה"ק בן אחותי התמים משה בן שרה הי"ד, בקשתיו לסדר גם אבן מצבה לאהל הנ"ל, ואז יסודר גם המצבה, נתתי לו כל הסימנים שמקום מנוחתו בדיוק ממש ע"י ר' זלמן אידל ע"ה ומצא המקום כפי הוראות שלי וראה שהכל מסודר בסדר גמור והוסיף אבן המצבה לאהל הקטן הנ"ל.

לפני נסיעתנו ובריחתנו מרוסיא, כשהייתי במאסקווע, רציתי מאד להיות בלנ"ג על קברי אבות, שישאו רינה ותפלה בעדנו ובעד כל יוצאי חלציהם שיחיו, שבכל אתר ואתר בעולם. אבל הפחד הי' כ"כ נורא מאד לנסוע לאיזה מקום, ולזוז מן הבית, אשר אי אפשר לצייר ולתאר על הכתב.

כשהתחלתי לעבוד הי' צריך להרשם באיזה "ארטעל צעך", זה הי' משרד כזה, שכל הפוטוגראפין, נרשמו שם, ואנחנו כאו"א הי' צריך לקבל עבור הצלום מחיר קצוב, ולתת לו קבלה, עבור הכסף ששילם בשביל הצילום... גם בזה היו כמה סיבוכים, וב"ה שהכל עבר בשלום. בהארטעל הזה השתתפו כשמונים פוטוגראפין, מכל הפינות של לענינגרד, וכאו"א מצא בעצמו פינה כזאת באיזה רחוב, או שוק, או סתם חצר ברחוב שיש הרבה דיירים כו', ואני המשכתי לעבוד בעבודת הפוטו עד חורף שנת תרצ"ט בערך סוף שנת 1938.

אז הממשל הקומוניסטי, והסתדרות העובדים החליטו לעשות השבוע בת 5 ימים, היינו שכל יום ששי צריך להיות יום המנוחה, וע"כ היתה הגזירה איומה מאד, בשביל היהודים שומרי שבת! כי (מתחלה) קודם כשהי' יום השביעי שבת, לקחנו את יום המנוחה בש"ק, אבל עכשיו כשקצרו השבוע, ועשו ה' ימים עבודה, ויום הששי מנוחה, נמצא שיום הש"ק נעלם... בקיצור, בחורף תרצ"ט הגיע התור שלי לצאת בש"ק לעבודה, ומוכן, שלא יצאתי, הנה למחרתו ביום א' בא המבקר של הארטעל (כמו השותפות), ואמר לי, שאין לי רשות יותר לעבוד, והנני מפוטר מעבודתי, ונא לארוז החפצים שלך, ולך הביתה. באין ברירה הוכרחתי לקיים פקודתו, ולעזוב את העבודה וללכת הביתה.

אחרי זה קרא אותי המנהל של "ארטעל" הפוטוגראפים. המנהל הי' גוי (איש נכה מלחמה), ודיבר עמי בלשון רכה (וכביכול כמו שמשנתף בצערי), ואמר לי, היות שהוא יודע שיש לי ב"ה משפחה עם ילדים שיחיו, ונשארתי בלי פרנסה לגמרי, כסף מוכן בכיסי לא הי', ובאמת המצב הי' איום! והנה הוא משנתף בצערי, ורוצה למחול לי הפעם על העבירה שלא באתי לעבוד בש"ק, ומציע לי להשאר לעבוד כמקודם, אכן! בשבתות, כשיגיע התור שלי, מוכרח לבא לעבודה, לא לעבוד ממש! רק להיות נוכח בעבודה, והוסיף שלא איכפת לו שלא אעבוד, אבל לכה"פ לפתוח את הנקודה (המקום) של העבודה, שיהי' פתוח, ואם מי שהוא יבא להצטלם, אמצא איזה תירוץ, למשל שיש איזה קלקול במכונה של הצילום, או תירוץ אחר, רק להיות נוכח במקום העבודה, והוא מסכים למחוק כל הסרחון ממני כביכול, ומשאר אותי להמשיך בעבודה.

ועניתי לו, לאו! זהו דבר שאי אפשרי בשביל ג' טעמים: (א) מה יגידו הילדים שיחיו, שב"ה הגיעו כבר לגיל חינוך - אם מי שהוא יבא אלי הביתה בש"ק וישאל אצל הילדים, איפה אבא? מה יגידו? אבא בעבודה? הגם שבטח אשתדל לא לחלל ש"ק ח"ו, אבל הילדים שי' אינם יודעים מזה שאני מסתובב שם רק למראית עין המפקח, ואיני מחלל ש"ק ח"ו, וגם איזה השפעה מזה יהי' על החינוך של הילדים שי' וד"ל. (ב) מה יאמרו הבריות? אם רסקין הולך לעבוד בש"ק (ח"ו), א"כ מותר להם לעשות כל דבר אסור ר"ל, והלא אינם יודעים, שהנני משתדל שלא לחלל

ש"ק, ובפרט שאיני בא לבית הכנסת בש"ק להתפלל כו', שזהו בדיוק זמן העבודה. ג) אפילו נגיד, שהילדים יבינו שאיני מחלל ש"ק (ח"ו) וגם החברים ידעו שהנני משתדל בכל כוחותיי לא לחלל ש"ק, וא"כ לא יהי' מצדי שום חלול השם, אבל עונג שבת לבטח לא יהי', כמ"ש וקראת לשבת עונג וגו' אז תתענג וגו'.

ולא קבלתי הצעתו בשום אופן, ופיטר אותי מהעבודה. ובאמת אחרי זה, הי' אצלי המצב הגשמי איום ונורא, והלכתי בטל בלי עבודה כארבע חדשים... אכן הזן ומפרנס לכל, ומכין מזון לכל בריותיו, עזרני בחסד עליון, והתלמדתי עבודת האריגה (טריקא טאשז), וחבריי שעבדו במקצוע זו, לימדו אותי איך לעבוד, והשגתי מכונה של 400 מחטים, (כך הי' שמה של המכונה) וסדרתי עם מאטאער (מנוע בלה"ק) וגם עזרו לי להשיג חוטים לאריגה, חוץ מהחוטים שקבלתי מהארטעל (השותפות) או הצעך (כך הי' השם של המשרד של נותן עבודה כו').

וזכור לטוב ידידנו הווח"ס ר' חיים מינקוביץ ע"ה, וגיסו שיבדל לחיים טובים ר' חייקל חאנין נ"י, שגם הם עבדו במקצוע זו, והיו משיגים חוטים וכו', והרבה פעמים שר' חיים ע"ה הי' מביא בעצמו ובכוחותיו ממש, חבילות חוטים לאריגה בשבילי, ובזה הי' כל הפרנסה, שהשגנו חוטים חוץ מה שקבלנו באופן רשמי מן הצעך, ומהאריגה שעשינו מסרנו לתפור על מכונה של אבירלאק, אחרי שהיו מוכנים, מסרנו לאנשים שחפשו פרנסה, בשביל למכור לשוק, או לחנויות, ומזה הי' פרנסה בריוח ב"ה, ובמשך זמן קצר הרוחנו הרבה יותר מהעבודה של פוטוגראפיע עד ששלמתי ב"ה כל החובות וכו', מובן שזה הי' הכל באופן חשאי, ובחסד עליון הכל עבר כשורה, בלי פגע רע ח"ו וח"ו.

פרק יא

בריחה מעלניגראד

התיישבות באלמא אטא

תש"א:

בשנת תש"א, ביום א' לסדר פ' קרח כ"ז סיון, פרצה פתאום המלחמה האיומה בין רוסיא לגרמניא, ואז עשו גיוס לכל הגברים עד כל הגילים המבוגרים. גם אני הייתי צריך לעבור הגיוס, ובחסד עליון שלח לנו מלאך הגואל ומושיע, ד"ר קאזדאן, זכור לטוב, במקצעו רופא עיניים, והוא ישב בהקומיסע במשרד (מחלקת) הגיוס. בתור רופא עינים אישר שאיני מוכשר לעבוד בצבא, בשביל שאני קצר ראות כו'. גם בני מ"מ שי', שהגיע לגיל הגיוס, קיבל שחרור גמור מהצבא, על ידי הרופא הנ"ל.

הנה המצב נעשה איום ונורא מיום אל יום, כי תיכף כשהתחילה המלחמה, התחיל הרוצח הגרמני להשליך באמבעס (פצצות) על העירות, והגיע עד לנינגרד, וצבא הגרמני נכנס בגבול רוסיא עד לענינגרד, והיינו בסכנה גדולה, וכבר היו הוראות מהשלטון המקומי שכל מי שבאפשרותו לנסוע מלנ"ג, ולהציל נפשו, יסע תיכף מכאן למלט נפשו ונפש ב"ב. והנה בכל יום נסעו הרכבות מלנ"ג רבבות אנשים ונשים וטף, אפילו בלי לדעת לאן נוסעים, והשאירו כל רכושם בהפקר, רק להציל נפשות בני ביתם.

אחותי שרה ע"ה הי"ד, עם בנה ש"ז ומשפחתו שי', נסעו מלנ"ג במשך חודש הראשון מתחלת המלחמה לקראגאנדא, היינו חודש קודם לפני נסיעתנו כו', זה עיר גדולה בקאזאכסטאן, ששם עובדים פועלים וכרים פחם בשביל הסקה. אח"כ במשך הזמן עברו לסמרקנד. מתחלה לא רצינו לזוז ממקומנו ולנסוע (אשר לא ה' לנו שום היכרות ומכירים בשום מקום), אבל אחרי שראינו שמיום ליום מתרוקנת העיר לנינגרד מתושביה, והבהלה היתה כ"כ שא"א להעלות על הכתב -

ובחסד עליון עזרנו השי"ת, ונתן לנו דעה, לנסוע, ולהציל נפשותינו ונפש עוללינו מהסכנה המרחפת עלינו. אבל לא ידענו איפה להשיג כרטיסים לנסיעה, וב"ה שהי' לנו שכן בביתנו, שגר אתנו באותו פרודור, מול הדלת שלנו (שם משפחתו "מיזעל" שכחתי השם שלו), שהי' זכור לטוב, האיש הזה הציל את נפשותינו שלא נשארנו בלנ"ג, כי אני הייתי אובד עצות לגמרי כו'. הוא הביא לביתי כרטיסים לנסוע עבור כל ב"ב שי' (כי בבית המועצות האזורי חלקו כרטיסים לכל דכפין, אבל הדורשים לנסוע הי' עם רב מאד, וקשה להשיג כרטיסים), וארזנו כמה חפצים שנחוץ לדרך, והכל עזבנו בבית, כמו הרהיטים, והמטות, הארון עם כל הספרים, וכל כלי הבית כו'.

וביום ד' פ' שופטים, ד' באלול תש"א, השגנו עגלה, ובאנו לבית הנתיבות לנסוע, וכבר היו שם אנשים לאלפים ורכבות, שחכו בתור כדי לکنוס להרכבת. אגב צריך לדעת, שהעיר לנ"ג עומדת כולה במים, היינו היא מסובבת עם נהרות גדולות מבפנים ומחוץ לעיר, וכל רכבת שיוצאת מלנ"ג מוכרחת לעבור על גשר, רק נשמר גשר אחד, שעבר דרך וואלחאווסטארי, ע"ש הנהר וולכאו, ונשאר רק הגשר היחידי הזה, שאפשר לעבור מלנ"ג לפנים הארץ. וב"ה בחסד עליון הספקנו לדחוק ולכנוס תוך הרכבת בערב (ביום הנ"ל), וביחד עמנו בדרך נס, ונסי ניסים הצליחו גיסת צבי' אשת אחי הר"י ואמה פייגא ע"ה - ויבדלו לחיים טובים הבנות רחל ושרה שתחיינה גם הם באו לבית הנתיבות, והצלחנו כולנו יחד לנסוע ברכבת אחת.

ע"ד נסיעתנו היו נסים גדולים וגלויים. באותו יום שאנחנו ארזנו החפצים שלנו (זה הי' ביום ד' אלול תש"א כאמור), נתעוררו גם הם לארוז חפציהם כמה שיכלו, והם היו ארבעתן, היינו הסבתא פייגא מיזעל ובתה ה"ה גיטתי צבי' ע"ה, ויבדלו לחיים טובים הבנות רחל ושרה שתחיינה לאריכות ימים, ולא הי' אף אחד שיכול לעזור להם, הן בעצה, והן לארוז החפצים כו', והעיקר, להסיע המטלטלים עד הרכבת, ואז לא הי' בנמצא כלל שום תחבורה, והיו ממש אובד עצות, והנה כמו מן השמים בא אליהן איזה גוי עגלון עם עגלה פשוטה, והציע להם (מעצמו) עזרה! והם שמו כל המטלטלין על העגלה שלו וגם הושיב את הנשים על המטלטלין להביא אותם מהר להרכבת. אנחנו כבר היינו ע"י הרכבת בתור כדי להכנס בתוך הרכבת, ולשמחתנו הגדולה הגיעו גם הם בעזרת השי"ת, וספחנו את כולנו ביחד לעמוד בתור, וכבר הגיעו צלצלי ערב, וממש בנסי נסים, ובחסד עליון הצלחנו כולנו לכנוס להרכבת עם המטלטלין והחפצים שהצלנו מביתנו, וגם הם עמנו יחד.

כך נסענו ביחד עד עיר סוועדלאווסק, (זהו תחילת סיביר). כאמור, שאצלנו לא הי' שום מטרה לאן לנסוע, והחלטנו לנסוע עם הרכבת שאנחנו נמצאים בה, עד שתפסיק לנסוע, וזה הנסיעה היתה משך כשבועיים, ישבנו ברכבת והיא נסעה והגיע לעיר אמסק (זה עיר גדולה בסיביר). כשהגענו לסוועדלאווסק - כאמור - חשבנו כולנו בינינו מה לעשות, אם להמשיך הלאה, או לרדת פה, כי משם הי' דרך לנסוע לקאראגאנדא (קאזאכסטן), כאמור שהי' זה מקום שחפרו בורות עם גחלים להסקה.

שכחתי לציין, כי בהתחלת המלחמה כבר נסעו לקרגנדא, בתו הבכורה של אחי הר"י הי"ד, מרת מינא ע"ה עם בעלה התמים אברהם אהרן חן שי' שיבדל לחיים טובים, ואתו עמו ילדיהם חיים בנציון ויהודא לייב שי'. והסיבה שהוא נסע לשם, מפני שהוריו גרו שם מזמן. וכאמור שאנחנו לא הי' שום מטרה לאן לנסוע, ועל כן בהגיענו לסוועדלאווסק, אנחנו נשארו ברכבת, והם ירדו מהרכבת ונסעו לקרגנדא [במשך הזמן התאחדנו ביחד, וזה הלאה בהמשך אי"ה, (וזה מסכת בפני עצמו)]

והנה אחרי שעברנו הגשר וואלכאווסטראי, באותו לילה הפציץ הגרמני את הגשר האחרון, והרס אותו ושם בלנ"ג בבית הנתיבות נשארו הרבה עשרות אלפים, אנשים ונשים וטף עם מטלטליהם, שהתכוננו לנסוע, אבל, אהא! כי אחרי שהרסו הגשר האחרון, ולא הי' באפשר לצאת מלנ"ג, ורק נשארו כולם לצערנו הגדול. ביניהם היו הרבה אנ"ש כמו ר' פרץ לאין זוגתו חי' ע"ה ועוד הרבה. אגב כפי שספרו, הי' אצלם סיבה מיוחדת שעכבה נסיעתם, כי כבר היו בבית הנתיבות עם כל המטלטלין שלהם, אכן, נזכרה, שהשאירו בבית בגד עור, וגם חשבו אולי לא סגרו הבית היטב, עד שהלכו הביתה, וחזרו כבר נסעה הרכבת ונעלמה, ובאין ברירה חזרו הביתה, ונשארו בלנ"ג, ולסוף נספו ר"ל ביחד עם רבבות האנשים שמתו מהרעב הנורא שהי' בלנ"ג, שלא הי' ממש כלום מה לאכול.

כן נשארו שם, ידידנו ומחותנינו התמים ווח"ס ר' אברהם ישעי' שפירא זוגתו בלומא, ובנם יצחק ע"ה, ועוד שתי בנות. ר' זלמן בער (בעשע) וויגאן שו"ב, גיסו של אחי שלמה ע"ה, ועוד הרבה ידידים יקרים, כמו הת' זלמן קורעניצער ע"ה, כולם זכורים לטובה.

מענין לספר: שסיפרו לי אנשים שיצאו מלנ"ג אחרינו במשך הזמן, ובחסד עליון נשארו בחיים אחר הרעב והבצורת שהי' בלנ"ג, שהבית שגרנו בו ברחוב פלעכאנאוו 48, הנה כשבועיים אחרי שיצאנו מלנ"ג נפלה פצצה על הבית והרסה חצי בית, ובדיק היו רואים מבחוץ, חדר השינה שלנו, והמטות, והארון עם הספרים, היינו שהקיר החיצונה לצד הרחוב והמדרכה נהרסה כליל. מובן שאין לנו פה להודות ולהלל להשי"ת עבור כל הנסים והנפלאות הגלויים שעשה עמנו, וגם משפחתנו שי', וכה אל יעזבנו ואל יטשנו לנצח.

.

ונחזור לענינינו: כאמור יצאנו מלנ"ג ביום ד' אלול תשא, נסענו 15 יום בלי הפסקה באותו רכבת, בכל יום או יומיים הביאו לנו לחם ומים חמים, על התחנות של הרכבת, שהיתה מתעכבת לפעמים שעה או יותר. כל הנוסעים החליטו לנסוע עד גמרא - עד שהרכבת תפסיק ללכת, כי לא הי' לנו שום תכנית לאן לנסוע. לבסוף הגענו לאמסק ביום ד' פ' תצא ח"י אלול תשא, וירדנו כל הנוסעים מהרכבת, וחפשנו איזה פינה לכנוס, עד שאיזה גוי ריחם עלינו, והרשה לנו לכנס לביתו.

תש"ב:

בנתיים הגיע ראש השנה תש"ב, ונשארנו שם בנתיים. שם מצאנו את ר' שמואל יעקב סולדבורניקוב ואשתו חנה ובנם מרדכי (מאטיל) ואשתו דבורה ובנו ש"ב ובתו, והם הגיעו לשם קודם בזמן, והסתדרו קצת בעבודת טריקוטאז, הם לקחו עמהם מכונה של טריקא, גם ר' פרץ מוצקין שי' וב"ב, ליפא שפירא וב"ב, לוי יצחק וב"ב מצאנו שם, שבאו קודם.

אחרי ר"ה חפשנו איזה דירה אצל גוי ובמה להסתדר, ולא מצאנו. כי הי' עם רב מאד, פליטים שבאו כולם פתאום מכל הערים ששם הגיע המשחית, המלחמה האיומה, כמו אוקראינא, חארקאוו, קיעב, וכו', וקשה הי' להסתדר. גם משפח' סולדבורניקוב, הגם שהסתדרו קצת, אבל החליטו לעבור לאלמא אטא, זה בערך 1700 קל"מ מאמסק. א"כ נסענו ביחד עם משפ' סולדבורניקוב (משפ' מוצקין ושפירא המשיכו לנסוע עוד 1000 קל"מ, והגיעו לטאשקענט, והסתדרו שמה).

הגענו לאלמא אטא בחוהמ"ס תש"ב, יום ה' ח"י תשרי. באלמא אטא, היתה תחנת הרכבת רחוק מן העיר 8 קל"מ, בתחנה זו ישבו אלפים ורבבות פליטים, ולא נתנו להם רשות לכנס לעיר, ורק ישבנו שם 12 יום, עד שיכולנו לכנוס העירה. שם פגשנו את הרה"ח ר' חיים מאיר גארעליק ע"ה ובנו יבדל לחיים הת' גרשון מענדל שהי' בגיל 12, ומאז הוא חבר לבני הרי"ל שיחי', והוכרחנו ללון בחוץ תחת כפת השמים (במגרש של הרכבת) על החבילות והמזרונים ביום ובלילה, וכשהיו גשמים הוצאתי המכסות שלנו די קאלדרעס, וזבה כסינו עצמנו מהגשמים.

שם בתחנה נפגשנו פעם ראשונה עם ר' הירשל ראבינאוויץ ע"ה, שגם הוא הגיע פליט עד אלמא אטא, ואשתו נאבדה בדרך, הם נסעו מחארקאוו, ובדרך המטירו עליהם כדורים (באמבעס) על הרכבות, והרבה פליטים נוסעים שנעלמו בדרך, ולא ידע אם היא בחיים, והוא הי' אובד עצות, איפה לנסוע הלאה, ואחרי שראה שהחלטנו אני וב"ב לישאר באלמא אטא החליט גם הוא לישאר עמנו יחד. עד שעלה בידנו להתגנב לעיר, ומשם הגענו לטאסטאק, זה כמו מושבה מצד השני של אלמא אטא, ומצאנו אחד האיכרים שיש לו בחצרו מחסן קטן בחצרו, שבקושי הכנסנו כל החפצים שלנו, וגם הירשל ראבינאוויץ ע"ה עמנו עם החפצים שלו, אגב הסיע עמו מכונה של קוקלע טריקאטאז (כלי לפרנסה), והסתדרנו שם כולנו ביחד על החפצים והחבילות שהצלחנו להציל מביתנו בלנ"ג, המזוודות היו לנו לשולחן לאכול, והכרים והכסות במקום מטות לשכב, ור' הירשל ראבינאוויץ ע"ה, הי' עמנו יחד בחדרנו.

לבסוף אחרי שמשפחת סולדבורניקאוו הסתדרו עם דירה, גם מאטול (מרדכי) מצא מקום לעשות צעך, לאריגה ולסריגה טריקאטאז. אז על יד הבית שגר בו, הי' מגרש קטן רק, שהי' שייך לגוי, איוואן ונאטשע, והם בנו בית קטן של שני חדרים

קטנים, עם מטבח קטן, שכרתי ממנו חדר א' קטן בשביל כולנו, וזה בנה הגוי בעצמו (אגב הבנין היתה ככה! הגוי לקח אדמה וערב עם תבן, ועשה מזה בלאקים, וייבש אותם בשמש, כשיבשו, הניח לבנה על לבנה, ובאמצע הקיר עשה חלונות קטנים, - הרצפה היתה של אדמה, מעורב עם גללי בקר, גם הגג עשה מאדמה כזו, הגג עשה ישר, לא כמו הגגות שלנו שהוא גבוה ומשופע באלכסון, עד שנגמר הבנין ונעשה כמעט יבש...).

אחרי שהתיישבנו בטאסטאק, היינו בערך חנוכה תש"ב, והסתדרנו עם מכונה של אריגת גרביים בבית עם מנוע (מאטאר) ע"י חשמל, ואז התקשר הירשל ראבינאוויץ ע"ה ע"י מכתבים שאני כתבתי, לכ"ק הרה"צ ר' לוי יצחק נ"ע שיבדל לחיים טובים אביו של כ"ק אד"ש, והודיע לו, שהוא נמצא באלמא אטא, ואשתו נאבדה בדרך מחארקאוו לאלמא אטא ודואג מזה, וביקש ברכה, שיוכל למצוא את אשתו, היא נסעה עם הפליטים מהמלחמה, ובדרך המטירו עליהם כדורים על הרכבת כו'. והרה"ק רלו"י נ"ע ענה כל פעם, על גלויות הדואר, וכתב שהיא תבוא... ושהיא נמצאת בחיים...

כל המכתבים הגיעו על שמי, הי' כעשרה מכתבים כאלו בכ"ק של רלו"י נ"ע, אותיות קטנות על גלוי, ומילא כל הגלוי' עם דברי תורה וגימטריאות, אני שמרתי עליהם, אכן בעת שיצאנו מרוסיה פחדתי להחזיק אותם בצלחתי, והשארתיים ברוסיה, ובאמת צר לי מאד ע"ז, אילו הבאתי את המכתבים לכאן, הייתי מוסר זה מתנה גדולה עבור כ"ק אד"ש. אכן צריכים להודות ולהלל להשי"ת עבור החסד שזיכנו להציל את נפשתינו ונפש טפינו, ואין לדאוג שהשארנו כמה מטלטלין כו'.

במשך החורף הגיעו עוד אנ"ש אלינו לאלמא אטא, הרה"ת ר' משה חיים דובראבסקי ע"ה וזוגתו וב"ב, ור' צבי הירש סלאוויץ ע"ה וזוגתו אלע ע"ה, ולקחנו אותם לדירתנו (הגם שהי' רק חדר אחד קטן וצר, כך הסתדרנו לע"ע ביחד). והם הגיעו אלינו רעבים ר"ל, כי הי' דוחק בלחם בכל המקומות (באותו זמן, הי' הרעב המציק ר"ל בטאשקענט וסמרקנד ששם הגיעו פליטים הרבה מאנ"ש, שגוועו ברעב ר"ל ולא השיגו לחם פשוט לרעבון ביתם), אבל בחסד עליון, אצלנו באלמא אטא, השגנו בחסד עליון, המכין לכל בריותיו, לחם עד בלי די ב"ה, והייתי בעצמי מביא בידים שלי כל יום עשרות ככרות לחם טרי ואפוי מקמח טוב כו'. כשבאו אלינו השתי משפחות הנ"ל רעבים מהדרך, אכלו בביתנו עד כדי שביעה עד בלי די ב"ה, אח"כ הסתדרו גם הם עם דירות ופרנסה נכונה.

אח"כ הגיעו בעיות חדשות ע"ד להשתחרר מהצבא, כי כולנו היינו - גם אני וגם ילדיי שי' - בגיל צבא, והשי"ת בחסד עליון ברוב חסדיו עזרנו ע"י שליח, ושלא החזקנו הרובה בידנו, שהכרתי רופאת עינים בעת שעברתי בדיקה רפואית, אם הנני ראוי לעבוד בצבא כו', בעת שבדקה העינים שלי בחדרה כו', שאלתי אם היא נחוצה לחמאה, וכדומה, כי הרעב בעת ההיא הציק אז בכל בית, וגם הרופאים היו

רעבים, והיא קיבלה הצעתי ברוב שמחה, וממילא קבלתי השחרור המלא... ומסרתי המפתח הזה לגב' אלה סלאווין ע"ה, והיא בתור אשה משכלת הי' לה גישה יותר נוחה לאנשים כאלה, ובחסד עליון הצלחנו להציל כמה נפשות מאנ"ש שלא טעמו טעם של רובה כו'.

את חג המצות תש"ב חגגנו בטאסטאק. לפני הפסח השגנו בקושי כמות חטים אצל איכרים, והלכתי בעצמי עם הבנים שלי שי', לרחיים פשוטה, שהיתה בקצה המושבה טסטק, ועוד כמה יהודים עשו כזאת, והביאו לטחון החטים לקמח שהשיגו בחשאי, ולקחנו הקמח בשקים חדשים מבד חדש, והבאנו הביתה, ואפינו בעצמנו המצות בשמירה עד כמה שידינו משגת. וכל הצרות ר"ל שהי' בלנ"ג באותו הזמן, לא ידענו כלל, ולא הגיעו לאזנינו כל הבשורות המבהילות שכתבתי קודם לעיל.

אחרי זה כעבור כשנה, עברנו, לדירה יותר טובה ומסודרת ברחוב ליניע 13 (פירוש שורה 13), זה הי' בין מושבה טסטק, לפני הכניסה לעיר הבירה אלמא אטא.

השגתי בעז"ה מכונה של סריגת גרביים, וסדרתי הממכונה בביתי, מחוברת למנוע (מאטאר) ע"י חשמל, והשגנו חוטים מבית החרושת שהיינו רשומים שם. והסדר הי', שהי' צריך להחזיר סחורה מוכנה להצעך. אגב, השגנו שם בדרך עקיפין עוד חוטים עבור כסף מזומן, שמזה עשינו גרביים וכובעים ועוד מינים, ואח"כ סדרנו בביתנו סיר גדול בשביל לצבוע בכל מיני צבע, כדי שיהא ראוי לשוק למכירה, ע"י אנשים סוחרים שמכרו בשוק. גם זה הי' קשור בסכנות נפשות (כדלהלן) מטעם הממשלה, שחפשו, ועשו בקורת בשוק, לחפש אנשים שמוכרים סחו' בצד - אבל מה לעשות? הלא צריך כסף בשבילנו להחיות ולפרנס את הטף שיחיו וכמו שכתוב וכל אשר לו יתן בעד נפשו.

תש"ג:

ביום כ"ח טבת תשג נפ' בקאראגאנדע גיסתי, ה"ה זוגתו של אחי הרה"ת יצחק ע"ה הי"ד, ה"ה צב' בת ר' יהודא ליב ופייגא ע"ה. האמא שלה מרת פייגא בת הרה"ח ר' מרדכי יואל ורחל ע"ה, נפ' ב' אדר תש"ג בקאראגאנדע. בעלה, ה"ה חותנו של אחי הרה"ת ר' יצחק ע"ה הי"ד, נפ' בלוגא ע"י לנ"ג ביום א' סוכות תש"א.

חג פסח תש"ג חגגנו ברחוב לנייע 13, אחרי כמה זמן עברנו לגור ברחוב לנייע 9, שם הי' דירה יותר מסודרת. בחצר של הדירה היו מחסנים, וסדרנו במחסן אחד מקום לבשל צבע, בשביל לצבוע הגרביים, וע"ז הי' המומחה בני הרה"ת דוד שי' שהי' אז כבן ט"ז לאריכות ימים, ובאותו זמן שהי' שומר על הצבע בעת בישולה, שהי' צריך לשים הגרביים בתוך הסיר הגדול בצבע, ושלא ישרוף ולא יעשה כתמים (פלעקין) בגרביים, ולכן הי' צריך לשמור, לערב הצבע בגרביים עם מקל ארוך (שלא לקדוח תבשילו כו'), ובנתיים הי' חוזר תניא בע"פ וכבר הי' בקי ב"ה בחלק גדול בתניא קדישא.

בני ש"ב שי, שאז עוד לא צמח שערות בזקנו, והי' צעיר בפניו, א"כ הי' הי' המביא ומוביל החוטים, ואח"כ, הסחו' לצעך. ובני מ"מ עבד ע"י המכונה של אריגת הגרביים, וככה חלקנו העבודה, שכל אחד ידע תפקידו כו'.

אחרי פטירתם של גיסי ואמה זכרונם לברכה, ויבדלו לחיים טובים נשאר הילדות רחל ושרהקע שתחינה בנות אחי הר"י הי"ד, הסתדרנו שיבאו אלינו לאלמא אטא, וכמדומה שלפני הפסח תש"ג הגיעו אלינו הביתה, לאלמא אטא, והסתדרו ג"כ לעבוד ביחד עם ילדיי שי' בעבודת הגרביים.

נזכרתי שהשגתי גם מכונה טריקאטאז על 400 מחטים חוטים, ועז' הי' המומחה בני ש"ב שי, שמזה עשו טריקא עבור גברים ונשים, ובחסד עליון, ששלח לנו עזרתו מקודש, והצלחה בעבודתנו וכולנו היינו ב"ה שבעים בגשמיות וברוחניות.

תש"ד:

בחורף שנת תש"ד בחורף המשכנו לעבוד מעשה סריגה. כאמור, אשר חלק מהאריגה מכרנו לסרסורים, והם מכרו בשוק ועוד מקומות כו', עד שנפלנו בפח ר"ל ע"י אשה (שהיתה במקצוע מדיציניתי - אחות רפואית), את בעלה הכרתי עוד מעיר מולדתי גזאטסק, כשהייתי ילד, משפחה מיוחסת כו' אשר הי' לנו אמון מלא אלי', שלא יעלילו עלינו ח"ו. האשה בתומה הלכה לשוק עם צרור גרביים, גם טריקא.

לאשה הנ"ל ניגש בלש מהמשטרה "לקנות", ושאל אצלה מאיפה לקחת הסחורה למכור, מתחלה לא ענתה דברים ברורים להשוטר, ולקחו אותה למשטרה, ושם איימו עלי', שבאם לא תדבר האמת יעשו לה משפט ומאסר. ולא יכלה להתאפק, ואמרה כל האמת, שהסחו' קנתה מאתנו, וזה בערב ש"ק, חורף תש"ד (לא זוכר הפרשה), ואני לא הייתי בבית (כמדומה שנסעתי לקנות עצים (סקסאול) מין מיוחד של עצים יבשים שנמצא בקאזחסטאן) ובאתי מהעיר לפני הדלקת הנרות, והנה אהה!! באו כמה שוטרים אלי' הביתה ועל כולם חוקר משטרה, ועשו חיפוש בכל פינה שבבית, בבית הי' כבר מוכנה הרבה סחורה שיצאה מהמכונה מוכנה לתפירה, וחיפשו גם בג ובכל פינה, והכל מה שמצאו לקחו באוטו, והובילו למשטרה, וסגרו תחת המנעול, אותי אסרו ולקחו אותי לבית הסוהר.

- בינתיים בקשתי לחכות עד שאתפלל, ולקבל שבת, ולעשות קידוש עבור ב"ב שי', והסכימו לזה, והספקתי להתפלל, ולעשות קידוש. מובן, לאכול לא יכולתי, מרוב התרגשות ופחד כו' כו', והם חיכו עד שגמרתי הסעודה כביכול, ומסרו אותי ליד שוטר אחד, שהוא יוביל אותי למשטרה לבית החוקרים, ושם פגשתי גם את האשה עפשטיין, היא התנצלה בפניי שלא הי' לה ברירה, רק להגיד האמת, ובאם לא, אמרו שיאסרו אותה ויובילו לבית הסוהר.

כך הייתי במאסר כג' שבועות. אחר ש"ק, לקחו גם את זוגתי תחי' למאסר, וגם

את הילדים, מ"מ, צבי' וש"ב נ"י חקרו ודרשו, ואז כבר היו בביתי גם בנות אחי הר"ע ע"ה הי"ד, ה"ה רחל ושרה שתחינה, ויכדלו לחיים טובים, וגם אותם חקרו ודרשו, אולי יודעות הסודות של המסחר שלי איפה השגתי הסחורה וכו'.

אכן ברוב השתדלות, ועו"ד, שחררו אותי בערבות עד המשפט, ואת זוג' שתח' שחררו קודם. כאמור שהייתי במאסר ג' שבועות בדיוק, וזה ה' בשבת השלישי האחרון למאסרי, קראו אותי שוב פעם לחקירה ולקחו אותי מבית המאסר אחר הצהרים עם שמירה, והובילו אותי לבית החקירות, וחקרו אותי עוד ועוד, ובנתיים אמרו לי לצאת לפרוודור לחכות. בנתיים הגיע זמן המנחה של ש"ק, ועמדתי להתפלל שמ"ע והנה באמצע תפלת י"ח, צועקים וקראו אותי, רסקין, רסקין, אבל לא רציתי להפסיק באמצע התפלה, אז יצא החוקר בעצמו לראות מדוע איני עונה לקריאתו (אגב הוא בעצמו ה' יהודי, שכחתי שמו). בנתיים גמרתי התפלה, ואמר לי שהחליטו לשחרר אותי עד המשפט, ואני צריך לחתום ע"ז, עניתי, היום ש"ק ואיני כותב, עוד קצת יורד היום, ויהי' חול, ואז אוכל לחתום.. אבל לא רצה לחכות, ואמר, א"כ תשאר לשבת במאסר עד יום ב' (כי ביום א' המשרד סגור).

מובן שבאין ברירה, לקחו אותי חזרה לבית הסוהר, אבל לא למקום שישבתי קודם, רק בחדר אחר ביחידות, שם מצאתי, עוד אחד, אסיר נכרי שגם אותו לא הספיקו לגמור השחרור, והי' צריך לשבת עד יום ב', אגב בחדר הזה לא הי' לא כסא ולא מטה, ולא שולחן, וישבנו על הרצפה, ושכבתי כל הזמן בצורה כזאת, בערב הביאו חתיכת לחם ודג מלוח ומים. - ביום שני, לפני הצהריים, הובילו אותי למשרד, וחתמתי על השחרור עד יום המשפט - וחזרתי הביתה בחסד עליון, שכל ב"ב שי' חיכו עלי בכליון עיניים.

המשפט הי' בערך חודש אדר תש"ד, והשתדלנים שלי השפיעו ע"י עו"ד על אחד השופטים שיקח כל המשפט בידו... ומובן שישחרר אותנו... והלכנו אני וזוגתי שתחי' בלב שקט (כי גם היא נקראה למשפט כו'). אבל כנראה ששעה קלה לפני המשפט החליפו כל הענין שלי לשופט אחר (בטח זה הי' עבודה של קלגסי ק.ג.ב. וזה נודעתי במשך הזמן שהם עקבו אחרי כל הזמן כו'), כשהגיע השופט, והמשפט החל אחרי חקירה ודרישה כנהוג, פסק השופט, מאסר לי ולזוגתי שתחי' למשך 5 שנים מאסר לכאו"א, ותיכף לקחו אותנו תחת משמר של שוטר, ולא הרשו לנו לזוז משם, כי לפי החלטת השופט צריכים להוביל אותנו לבית הסוהר.

אבל העו"ד שלנו, והשתדלן, התערבו בזה אחרי המשפט, ותיכף עשו ערעור על המשפט על המקום בבית המשפט, לקחו אותנו תחת ערבות שלהם, ובחסד עליון, התיירו לנו ללכת הביתה, ולחכות על משפט שני (חוזר). לסוף, אחרי כמה שבועות הי' שוב המשפט השני, ובעזרת צור גואלנו ומתיר אסורים האמיתי בטלו המשפט הראשון ושחררו אותנו לחפשי, והחזירו לנו כל הסח' הארוגה, שהי' סגור במטרה כל הזמן של המאסר עד המשפט השני, וכששחררו אותנו, נתנו לי

אישור, שהנני חפשי, והסחו' שייך להצעך שעבדנו בשבילם, ולא סחו' פרטית שלי, וע"כ החזירו לי כל הסחו' בשלמות, ואני הובלתי בחזרה הביתה בפומבי, בלי שום פחד, ובאתי הביתה, כדי לגמור העבודה עד הסוף, כי הסדר ה', שאנחנו צריכים לעשות מהחוטים סחו' מוכנה, עובר לסוחר, ובצורה כזאת להחזיר לצעך בחזרה, עד המוגמר כו'. והחזרתי הסחורה מוגמרה להצעך, שממנו לקחנו החוטים לסריגה (טריקאטאז).

[עכשיו מותר לספר ולגלות (אחרי שעברו כארבעים שנה מאז) בהיותנו בארץ מולדתנו, כי אז בהיות החיפוש הגדול בביתנו (בחורף תש"ד) חיפשו גם כסף ושוה כסף מזומן, ובעזרת הש"ת לא מצאו. ובאמת ה' בבית סכום הגון וחשוב, במזומן (כמדומה בערך 35 אלף רובלים) ואילו ח"ו וח"ו מצאו הכסף היינו בסכנה גדולה (כי מאיפה יש לפועלים כל כך הרבה כסף?) והכסף ה' מונח בדלי פשוט, ומכוסה עם גחלים פשוטים, ובעת החיפוש עמד הדלי עם הכסף באמצע הבית, בין הסחורה הארוגה והסרוגה (טריקאטאז), והם בעצמם הזיזו הדלי ממקום למקום, ולא הרגישו, ובחסד עליון שלא הסתכלו, ולא הרגישו מה נמצא בדלי מתחת הגחלים, והש"ת סיכל את שכלם, וסינור את עיניהם, וכמ"ש עיניים להם ולא יראו, וכמו שאנו מתפללים ומודים על נסיך שבכל יום עמנו, ונפלאותיך וגו', שראינו במוחש חסדו ה' עמנו, למעלה מדרך הטבע. ופה המקום להזכיר דברי כ"ק אדמו"ר בהיותי ביחידות במאסקווע שנת תרפג, שאמר לי... וואס ארט דיר, דער או' וועט העלפין, וזה ה' כל המענה ביחידות.]

ע"ד השחרור והגאולה של כ"ק הרלו"י זצ"ל - אביו של כ"ק אד"ש:

בחורף תש"ד (באלמא אטא) היתה ביתי צבי' תחי' חולה במחלת הטיפוס ר"ל. ובי"ה שיצא מביה"ח בסדר. שם בביה"ח, התיידדה עם עלמה אחת, שהיא היתה שופטת במשפט השלום באלמא-אטא, כמובן שבתי תחי' השתדלה לקרב אותה ליהדות, והזמינה אותה שתבוא לפרקים לבקרנו בעש"ק, לסעודות ש"ק, ולאכול דגים געפילטע פיש וכדומה ביחד. היא סיפרה שנולדה בדניעפראפעטראבסק (יעקאטרינאסלאב, קודם), כמובן בתוקף תפקידה היתה קשורה עם אנשי ק.ג.ב. (המשטרה חשאית ברוסיה). היא גם ידעה ושמעה (אולי גם הכירה) על כ"ק הרה"ק רלו"י נ"ע (אביו של כ"ק אד"ש שיבדל לחיים ארוכים וטובים), וידעה שהוא נמצא בגלות למשך 5 שנים.

פעם סיפרה, שהגיעו הוראות ממאסקווע (ששם הוא נמצא המרכז הראשי של כל המדינה בנוגע האסירים, והנשלחים בגולה וכו') שהאנשים שפסק דינם גלות עד 5 שנים, אם אפילו גמרו כל העונש של 5 שנים, שלא להרשות לצאת לחופש עד גמר המלחמה, שהיתה אז עוד בעיצומה (בין רוסיה וגרמניה, סטאלין וגיטלר).

וכפי עצתה, יש רק עצה אחת, שהמשרד הגבוה של ק.ג.ב. באלמא אטא (שהיא עיר הבירה בקאזאכסטאן), יתכונן לשחרורו תיכף בהגיע זמן השחרור, ודבר זה צריך להיעשות (עוד) בטרם שיגיע הפקודה ממוסקווע להמשיך לעצרו.

ובחסד עליון והשגחה פרטית עלה בידינו ע"י השופטת הנ"ל, שהיו לה מכרים רבים בק.ג.ב. באלמא אטא. אבל הי' בזה קשיים רבים, קודם כל צריך להשיג סכום גדול ביותר, בשביל שוחד כו', במקומות הגבוהים באלמא אטא... והיכרות הרבה, כי בכלל האנשים האלה, היינו הפקידים בק.ג.ב. מפחדים איש מרעהו כו', ולא התחשבנו בשום דבר, ועשינו הכל בזריזות ובזהירות, עד שפעלו אצל ראש הק.ג.ב. (העוסק באלו העניינים כו') שיכתוב מכתב עם תאריך מוקדם (ע"י שליח) היינו לפני התאריך, של הוצאת הפקודה הנ"ל שנתקבלה זה עכשיו ממאסקווע. כמוכן שכל זה הי' ענין של מס"נ ממש, בגלל הפחד הגדול, לדבר עימהם בכלל אודות זה. יתר הפרטים מסרתי לידי ידידינו הרה"ת ר' נפתלי גוטליב נ"י מירושלים בספרו "תולדות לוי יצחק".

פרק יב אלמא אטא

אחרי הסתלקות האדם הגדול בנש"ק כ"ק הרב לוי יצחק נ"ע (שיבדל לחיים טובים אביו של כ"ק אד"ש) הרגשתי שמרגלים מטעם נ.ק.ב. (פי' המשרד של בטחון בפנים המדינה...) הָיוּ עוקבים אַחֲרַי בכל מקום שאני הולך.

כשבוע אחרי הסתלקותו, הלכתי פעם לטבול בבוקר בכריכה (או אגם מים) שהיה בטסטק באלמא אטא, ושם היה תמיד מים שנשארו מהגשמים (ולא יבש אף פעם), אולי היה שם גם מעיין כי המים לא נתייבשו כל הקיץ, ושם היינו תמיד הולכים לטבול. והנה הרגשתי, שמי שהוא עוקב אחרי, כשפניתי ראשי אחרי, והוא ראה שהרגשתי (שמי שהוא עוקב אחרי) אז עבר לרחוב אחר (פאראלעל), ואני עשיתי עצמי כאילו איני שם לב אליו, ופשטתי בגדי וטבלתי, ויצאתי (מהאגם הנ"ל) והתלבשתי.

בחזירתי הבית, הרגשתי שוב פעם שהוא הולך (אחרי) בעקבותיי ברחוב השני רחוק ממני, אז עשיתי פסיעות גסות יותר, והלכתי מהר, וסבבתי ג"כ לרחוב אחר, שם גרו ידידנו גרשון וסימה (היא גיסה של הרב אברהם אלי' מאיזוס ז"ל) ונכנסתי לביתם, האיש שעקב אחרי לא הספיק לראות באיזה בית נכנסתי, ואני נשאאתי שם עד בוש, ופחדתי לצאת החוצה לביתי, עד שבקשתי שמישהו, יבוא מביתי ללוותי, אז הלכה בת אחותה של שימע הנ"ל, ה"ה בתה של הרב א"א ז"ל הנ"ל, וקראה לבתי צבי' תחי', והלכתי עימה ביחד ללוותי הביתה. כי אז היה הסדר של הרשעים של הק.ג.ב. שהיו תופסים אדם מבחוץ, ומובילים אותו לבית הגדול שלהם... ושם מתחילים לעשות ולדרוש ממנו חקירות ודרישות, כמו שאכתוב להלן... אכן אם הולכים ביחד עם מישהו, אז אינם תופסים, ועושים זאת בחשאי, כי אינם רוצים לעשות רעש.

והנה כעבור כמה ימים אחרי זה, הוזמנתי לעשות ברית מילה אצל תינוק, שגר באלמא-אטא במרכז, והלכתי עם תיק ובתוכו המכשירי מילה, כמו האיזמל

ורפואות, וגם החלוק הלבן, שהנני לובש בעת הברי"מ. כשבאתי לראות התינוק, בדקתי אותו ומצאתי שיש בו קצת צהבת, והחלטתי לדחות הברית, עד שיעבור הצהבת, וחזרתי הבית עם התיק והמכשירי מילה. בעת הולכי הביתה, ניגש אלי איזה אדם צעיר כבן שלוששים, ואמר לי, האם זה אתה שגנבת (הלבנים) הכביסה של גן-הילדים שנמצא בסביבה, אמרתי לו אתה טועה, אני לא יודע משום גן ילדים, ולא יודע משום גניבות... אבל הוא התחיל לדבר בחוזק יותר, ואמר שיש עלי חשד, שאני גנבתי משם כל הכביסה, ולא הרפה ממני, אמרתי לו שוב פעם ... עזוב אותי, ואל תבלבל לי המוח...

אבל הוא לא נתן לי לזוז ממני, ואמר לי שוב פעם, בוא עימי למשטרה, ושם נברר הענין, וזה היה לא רחוק מאיזה נקודה של משטרה, ולא היה לי ברירה להסתובב ממנו, כי לא נתן לי מנוחה, וכפה עלי, שאני מוכרח ללכת עימו למשטרה לברר מי אני. ונכנסתי עימו למשטרה, שם היה שוטר אחד, שישב על יד שולחן, אז פנה להשוטר, ואמר אני מוסר בידך האיש הזה, ותשמור עליו שלא ילך מכאן, ובעוד כמה זמן אני חוזר... ואני יושב או עומד גלמוד, ומחכה, (וסגר אותי בפנים...) והמחשבות מתרוצצות במוח, איך להיפטר ממנו. כך חיכיתי כארבע או חמש שעות, בנתיים בקשתי מהשוטר, שיקח ממני פתק קטן למסור ל"ב"ש, שידעו איפה אני נמצא.. כי בבית לא ידעו כלל איפה אני? אבל השוטר פחד לקחת ממני שום פתק, ואפילו פחד לדבר עימי, כמדומה לי, שאמר שהאיש הזה הוא משם... אשר הוא בעצמו מפחד ג"כ לעשות לי איזה עזרה.

לבסוף כשהגיע הערב, בערך שעה 8, בא עם טכסי, ולקח אותי להבית הגבוה (האיום ונורא) בן חמש קומות או שש, זהו המשרד הגדול הממשלתי של ק.ג.ב. במדינה קאזאכסטאן, אשר הבית הזה מטיל אימה ופחד על כל מי שעובר דרך שם.

בדרך שוטטו רבות מחשבות... מה לי לעשות עם האיזמל שבתיק שלי, כי בטח יעשו חיפוש אצלי, והיות שישבתי בשורה השני' בטכסי, אז תתחתי בשקט התיק שלי, והוצאתי הסכין שלי, ותתתי אותו במקום הישיבה בטכסי עמוק, ובדקתי עצמי, אם אין אצלי שום פתק מיותר, כו', כשהגענו להבית הגדול הנ"ל, הוביל אותי לקומה הכי גבוה על המדרגות, והכניס אותי לאיזה חדר גדול, ואמר חכה עד שיבוא איזה חוקר, לעשות חקירה ודרישה... - קודם כל בדקו התיק שלי (הסכין כבר לא היה שם כאמור), ושאלו על החלוק הלבן מה זה, אבל הם לא פתחו החלוק לגמרי כי היה מקופל, אמרתי, שאני בא עכשיו מבית המרחץ, וזה הלבנים המשומשים שלי שפשטתי... אז לא רצו לנגוע בהחלוק, והניחו אותו בחזרה בתיק, (אולי כי געלה נפשם להחזיק בידם בלבנים משומשים כו').

אחרי זמן ממושך, הגיע איזה אדם אינטלגנטי, והתחיל לשאול, ולכתוב, שמי, משפחתי, שנותי... (ע"ד הכביסה והעלילה עלי שגנבו כביכול, לא הזכיר כלל, כי זה היה רק אמתלא כדי לתפוס אותי מהרחוב...) - היו שאלות רבות, קודם כל, מאיפה

מכיר את הרבי שניאורסון, ואם הנני מכיר את הרבי שניאורסון? מדוע הילדים שלי ש' אינם בצבא, וכולם בבית. אמרתי מפני שהם חולים ואינם ראויים לצבא, ואם קבלו שחרור מקומיסיע של רופאים, בעת הבחינה בשעת קבלת הנקראים לצבא, מה אני אֶשֶׁם בזה. אז אמר לי, אנחנו יודעים כל הקונצים... והציע לי שאכתוב מכתב, או הוא יכתוב ואני אחתום, שאני דורש ומבקש שיקחו אותם לצבא. אמרתי, אני לא מבין דבר כזה, אם הרופאים מצאו לנכון שאינם ראויים להיות בצבא, איך זה אתן פקודות להם שיקחו אותם לצבא, לא יתכן דבר כזה.

בנתיים הפסיק החוקר על איזה זמן, ויצא מהחדר, נכנס שוב פעם, השעון והזמן הולך, והזמן כבר נעשה מאוחר - כחצי הלילה. מרוב עייפות ועג"ג התחלתי לנמנם, והנה פתאום ניגש מאחורי איזה שוטר, ודפק על גבי, ואומר שאסור לישון. כך היה כמה פעמים, החוקר נכנס ויוצא, ושואל כמה שאלות, שוב יוצא, והשומר שעומד אחוררי לא מרשה לנמנם, כך עבר כל הלילה, עד שהתחיל להאיר בחוץ. ואני כבר נתייאשתי שאוכל לחזור לב"ב ש' הבית, והבנתי שהמצב הזה לא פשוט כו', כי אי אפשר לצאת מהדלת ושומרים עלי מכל צד. - והנה פתאום נפתח הדלת ומישהו הִצִיץ בדלת, ואיזה פנים של יהודי הסתכל עלי, ותיכף סגר הדלת, וזה היה בערך שעה לבוקר, ולא דיבר עמי שום דבר.

כעבור כחצי שעה אחרי זה, נכנס מישהו, ואמר לי לך הביתה, ונתנו לי התיק שלי (עם המכשירי מילה והחלוק) בחזרה, וגם המקל (כי אז נהגתי ללכת תמיד עם מקל, להראות שאני כבר זקן... כי בתעודה הייתי רשום בתעודה מבוגר על 11 שנים, וזה הציל אותי בחסד עליון מלהיות שרת בצבא כו').

כשיצאתי מהבית (האיום והנורא), הלכתי ורצתי הביתה, וזה היה רחוק מהבית, בית החקירות היה במרכז העיר אלמא-אטא, ואנחנו גרנו בפרבר העיר, כאמור לעיל. ברוב שמחה הננו להודות ולהלל להקב"ה עבור חסדיו הגדולים שעשה עימנו והצילני מידי עריצים, טורפי אנשים בלי שום רגש אנושי כמו חיות טרף... (ואין גומרין עליהם את ההלל...)

בביתי, זוגתי והילדים ש' שהיו כולם עימנו ב"ה, היינו בני מנחם מענדל, ובתי צבי', ובני שלום דובער, בני דוד ויהודא ליב ש', וכן רחל ושרה שתחיינה בנות אחי הרה"ח התמים יצחק ע"ה הי"ד, כולם לא ישנו כל הלילה, והבינו שמה שהוא לא בסדר כו' וחיכו עלי בכליון עיניים, ולא הלכו לישון.

בדרך חזרה הביתה, חשבתי כל הזמן, מי זה האיש המלאך הגואל אותי... והחלטתי, אולי זה האיש בשם ליקומוביץ... שהוא גם עובד שמה, שעל ידו מסרתי הכסף על ידי השופטת מדניפטורבסק (יעקאלערינאסלאוו) כאמור לעיל, כי אז סיפרה לי בסוד... שיש לה יהודי שהיא מכירה אותו בשם ליקומוביץ, והוא אחד מהאנשים שעובדים שם בבית האיום הנ"ל, למסור לו עבור שחרור כ"ק הרה"ח ר' לוי יצחק

נ"ע זי"ע (אביו של כ"ק אד"ש שיבדל לחיים טובים), כי אז מסרתי על ידה סכום הגון, סך 25 אלף רובל שוחד, כדי לסדר הניירות והרשיונות עבור מענדל רבינוביץ וכת שבע (בתו של החסיד ר' אלי' חיים אלטהויז נ"ע הי"ד) שהיו השלוחים שלנו לנסוע לציאלי להביא משם את כ"ק הרלו"י והרבנית חנה נ"ע זי"ע מכפר ציאלי (מחוז קזיל ארדא) לאלמא אטא, כי השופטת הנ"ל סיפרה לנו, אז שצריכים לשחד במקומות הגבוהים... כדי להשיג רשיונות לנסוע לשם, וכן להביא אותם משם לעיר הבירה של קאזאכסטאן, אשר לפי החוק שלהם, אסור לאסירים שהגלו, ואפילו גמרו העונש... לחזור לגור בעיר הבירה.

פה יש מקום להזכיר, ולהודות להקב"ה עבור כל הניסים והנפלאות שעשה עימנו בדרך, וכן בהיותנו באלמא אטא, ועכשיו (אחרי עבור זמן ממושך כזה, כשלושים ושמונה שנים ב"ה) אנו רואים ההשגחה העליונה, שאין אנו יודעים ואינם מבינים חסדי השם, להבין ולהשיג דרכי השי"ת עימנו תמיד, ובמיוחד מה שהובילה ההשגחה העליונה אותי, ואת ביתי שיחיו לאלמא אטא.

.

אגב שכחתי לכתוב, כחודש או יותר לפני זה שתפסו אותי מהרחוב כאמור, והוליכו אותי להבית הגדול כו'. הי' עוד מקרה כזה, שרצו לתפוס אותי בחוץ (כדי שלא לעשות רעש בבית כו'), איני זוכר התאריך, הלכתי פעם לטבול בהמקוה כדלעיל (בטסטק בבריכה, שהמים לא יבשו כל הקיץ). - פעם אחד בבוקר בשווי משם עם האוטובוס (זה היה כמה תחנות נסיעה), כשירדתי מהאוטובוס, והנה איש צעיר שכב על העשבים מול התחנה של אוטובוס, לא רחוק מהדירה שלנו, וכשראה אותי יורד מן האוטובוס קם וניגש אלי, ושאל שמי, ואמרתי - רסקין - אמר לי בא חזרה לאוטו, וניסע לאיזה מקום, אמרתי עכשיו לא יכול לנסוע, עוד לא התפללתי תפילת שחרית, ובפרט שאני נמצא על יד הבית שלי, צריך להגיד לב"ב שאני נוסע לאיזה מקום, ענה לי אין צורך בזה, כי תיכף תחזור הביתה, ואני התעקשתי, שלא אסע.

ובנתיים (שאנו מתווכחים) האוטובוס זו והלך לדרכו, אבל הוא לא נתן לי לזוז ללכת הביתה, והראה לי, שבכנף מעיל שלו למע' מצד פנים הי' סימן על המתכת עם אותיות ק.ג.ב. ואמר לי שאני מוכרח לנסוע עמו, ואני כבר הבנתי מה הוא רוצה... אבל דיבר עימי בחשאי, והבנתי שלא רוצה לעשות רעש, כי היו שם הרבה אנשים שחיכו על אוטובוס, ולא הוציא מכיסו שום אקדח... וע"כ התעקשתי שוב פעם, ואמרתי שעוד לא אכלתי, ואני צריך לאכול ג"כ, ולא זזתי ממקומי, מובן שהייתי כבר מבולבל, והבנתי כוונתו, היינו שרוצה לקחת אותי... כשראה עקשנותי הסכים בתנאי כזה, שאלך הביתה לאכול, והוא הלך עמי, ואמר לי, היות, שלא רחוק מכאן יש משטרה, והוא יחכה עלי במשטרה, ואני צריך במשך שעה לבוא אליו למשטרה (שכחתי להדגיש, שתחנת האוטובוס, היה מול הרחוב ליניא 9, ששם גרנו, וע"כ הי')

זה קרוב לביתנו).

נכנסתי הביתה, כולי מלא רעד ופחד, ואובד עצות, וכבר הודעתי לב"ב מכל אשר קרה, קודם כל לקחתי הט"ת להתפלל שחרית, וטעמתי מה שהוא פת שחרית, והלכתי בברכיים כושלות למשטרה, והנה הוא יושב ומחכה עלי. אז הוביל אותי לחדר גדול במשטרה, וסגר הדלת מבפנים, והוא ישב אצל שולחן בקצה החדר, ואותי ציווה לשבת על יד שולחן בקצה השני, כפי הנוהג בשעת החקירות ב.ג.ב. - והתחיל לעשות חקירה ודרישה ע"ד העבודה שלנו בעסק הסריגה והאריגה, איפה אני מקבל חוטים? ובאיזה אופן אני מחזיר הסחורה, ועוד כמה פרטיות, שכבר שכחתי! החקירה הזאת הי' יותר משעה, והרשה לי לחזור הביתה, אבל מאז כשהלכתי בחוץ פחדתי ללכת בלי מלווה, מי שהוא מב"ב ש'.

בנתיים הכרתי את האיש הזה, שלא כתבתי קודם. אחרי שבא אלינו הרה"ק רלו"נ נ"ע מגלותו, במשך הקיץ הזה, משך כמה שבתות הי' בא לבקר בביתי בצהריים בערך בין שעה 4:00, ואני ישבתי עם הילדים ש' שלי ע"י שולחן, ולמדנו מה שהוא... - כך היה נוהג כמה שבתות, וקראנו אותו "האורח של שבת" שהי' בא לביתנו בשבתות בלי הזמנה מצידנו.

זה היה הרבה זמן לפני הסתלקותו של הרה"ק רלו"נ נ"ע. כנראה, שאָלו הבלשים, שהיו אורבים על יד הבית שגר שם הרה"ק זצ"ל, ובטח ראו אותי וגם הילדים ש' נכנסים ויוצאים לביתו כו'. כולנו ראינו, והרגשנו שבכל יום מסתובבים בלשים ברחוב הזה שגר שם הרה"ק נ"ע, והתחפשו, בכל מיני עבודה ומקצוע. בעצמי ראיתי, בעת שישבנו בביתו של הרה"ק נ"ע, עברו דרך ביתו, כמו חשמלאי עם מכשירי חשמל, וסולם על שכמו, או בצורה אחרת כמו נגר וכו' עם כלי עבודתו כו', אבל היה ברור לנו שזה שלוחים של השטן ימ"ש, ואנחנו גרנו ג"כ סמוך לאותו רחובות שגר שם הרה"ק נ"ע. אבל הבלש הזה, שהי' בא אלינו כמה שבתות לבקרנו, הי' בא ישר אלי הביתה, ושאלתיו, מי אתה ומי שלחך אלינו, אז הראה לי התעודה שלו, שהוא עובד במשטרה, ללא רמז שהוא מאנשי ק.ג.ב. כך הי' יושב אצלנו על יד השלחן כשעה ויותר, ומדבר כמו ידיד כו', אבל הפעם שחיכה עלי בתחנה של אוטובוס, לא רחוק מהבית שלי, הוא ניגש אלי, ודרש בתוקף בלי ידידות... שאני צריך ללכת עימו, וכפי שכתבתי, שלא רצה לעשות רעש בחוץ בפני כמה אנשים, כנראה שזה הי' להם דרך כזה, או פקודה לתפוס האדם הדרוש, פתאום מהחוץ, כדי שב"ב לא ידעו איפה נעלם האיש המבוקש הזה כו', ובנתיים בזה נגמר העניין לעת עתה.

•

אחרי חג השבועות תש"ד, הזמינו אותי לברי"מ לילד בן ארבע שנים, הי' לו רק אמא, כי אביו הי' בצבא האדום, והיא התכוננה לנסוע לאה"ק, ושמעה אשר מי שבא לאה"ק צריך להיות מהול, ורצתה למול אותו. הלכתי לביתה, ועשיתי הברית

בזריזות ובהצלחה ב"ה, הסנדק הי' הרה"ח ר' ברוך שיפריין נ"י, והחזיק אותו חזק. אחרי הברי"מ נכנסתי להרה"ק רלו"י זצ"ל, וספרתי לו, שאני בא עכשיו מברי"מ לילד בן ארבע שנים, הרב נ"ע כבר שכב על עשר דני' ביסורים נוראים, והי' בהתפעלות ובשמחה, וישב על המיטה, והחזיק בידי חזק, ואמר מזל טוב, והתחיל לדבר הרבה תורה על ענין של ארבע (כנגד ד' שנים של הילד). קודם אמר... שם הוי' הוא בן ד' אותיות... והרבה דברים שהם במספר ארבע, והמשיך להחזיק בידי, ואמר אֵלֵי בהתרגשות, תדעו... שעשיתם דבר גדול מאוד, ובפרט שזהו ילד בן ארבע, ובירך אותי.

והנה למחר הלכתי לבקר הילד, והורדתי התחבשת מהמילה אבל הילד שהוא כבר בן ארבע, ויש לו יותר שכל, כשראה אותי, התחיל לקלל, וצעק עלי מדוע עשיתי לו יסורים וכאבים... ואמר בשפת רוסית "גאדינא פֶּאָשָׁאל" הפירוש הוא "אתה מתועב לך מכאן", אבל התחבשת הורדתי בהצלחה ובסדר.

כעבור כמה ימים, סיפרו לי, שהילד נמצא בבי"ח, נבהלתי מאוד, והתרגשתי מזה, ולא יכולתי להבין מהו הסיבה? והתעניינתי בכל יום לדעת משלומו, והנה אח"כ סיפרו לי, שלמחרתיים, אחרי הברי"מ קיבל חום 40 מעלות, ולקחו אותו לבי"ח, והנה הסיבה של החום הי' שנחלה במחלת טיף ר"ל, וכעבור זמן קצר, המחלה עברה, והחלים ונעשה בריא. - סיפרו לי שהרופאה (היתה נכרית) המטפלת שטפלה עם הילד החולה, כשהביאו אותו לבי"ח עם חום גבוה מאוד, וראתה שהוא עבר ברי"מ לפני ימים אחדים, חשבה, שהסיבה היא בטח מהמוהל, שעשה שלא כהוגן בענין "ההיגנה" - ואמרה שהיא תמסור המוהל לדין, שישפטו אותו... - אבל אחרי שעשו הבדיקות אצל הילד ומצאו שהסיבה של החום היא ממחלת טיף ר"ל, אז הירפו ממני, ובנתיים במשך הימים ששכב בבי"ח נרפא המילה מצוין ב"ה - - אודה לה' בכל לב, עבור הנסים, הטוב והחסד שעשה עימדי תמיד.

פרק יג מאסקווע

נחזור לעניינינו לפי הסדר. אחרי שחזרתי הבית מהלילה האיומה בבית הגדול של ק.ג.ב. זה היה בסביבות ר"ח אלול תש"ד, כשבועיים אחרי הסתלקותו של האי גברא רבא כ"ק הרה"ח ר' לוי יצחק זצ"ל. פחדתי לישון בביתי בלילה, ואפי' ביום, ולא יצאתי כלל מהבית החוצה, ואז נמצאתי אצל ידידנו השו"ב ר' נפתלי גלוסקין נ"י, ואצל גיסתו העוסקת בצ"צ אלה סלאווין ע"ה, אשתו של צבי הירש סלאווין ע"ה. והחלטנו, שמוכרחים לברוח משם, אבל זה היה דבר קשה מאוד, להשיג כרטיסים לנסוע, כי החלטנו לנסוע למאסקווע, כי לא היה ידוע שום מקום שיש מכירים, גם במאסקווע לא היה לנו ברור... רק שמעתי שיש שם אחד התמימים ושמו דוד ברבמן ע"ה במאלאכאווקע, והשגתי הכתובת שלו, וכשבאנו לבית הנתיבות במאסקווע, נודעתי שצריך לנסוע לשם דרך מסלת-הברזל ההולכת לעיר ריאזיאן, ובעזרת השי"ת השגנו שני כרטיסים לנסוע ביום ט"ו אלול תש"ד, כי בתי צבי' תחי' נסעה עמי ללוותי עד מאסקווע (כי היה פחד לנסוע יחידי בעצמי, ובפרט דרך ארוכה של כמה אלפים קילומטר...).

כמוכן התכוננו בחשאי, בלי שום בליטות, שאף אחד לא ירגיש, שאנו מתכוננים לדרך, ויצאנו מהבית בערב בחשיכה לבית הנתיבות של אלמא אטא, שהיתה רחוקה מהעיר כשמונה קילומטר.

אחרי שהיינו כבר מוכנים לדרך צלחה, נכנסתי בחשאי להרבנית חנה ע"ה, לקחת ממנה ברכת פרידה, אז אמרתי לה, היות שאנחנו יוצאים לדרך רחוקה בחצי חודש אלול, ואפילו איני יודע איפה נהיה בראש השנה, בקשתי ממנה שתתן לי איזה שופר, כי ידעתי שהיו אצלה שתי שופרות, אחד לבן וקצר של כ"ק הצ"צ, ואחד ארוך שמור של כ"ק הרבי מהר"ש זי"ע, ונתנה לי בחפץ לב את השופר השחור של הרבי מהר"ש, וזהו השופר שמסרתי אותו לכ"ק אדמו"ר שליט"א בחודש אלול השי"ת (ס"ה היה השופר ברשותי חמש שנים, היינו חמש ימי ראש השנה שתקעתי

בו בר"ה על הבימה כו'). וקבלתי ברכתה לדרכנו בהצלחה.

הנסיעה למוסקווע היתה בהצלחה ב"ה, נסענו כמה ימים, בדרך התיידדתי עם הקונדוקטור והרשה ליכנס לחדרו המיוחד להתפלל בטלית ותפילין. גם יוסף נעמאיטין נ"י בא לרכבת לְלוֹנו. אחרי שבאנו למאסקווע, במשך הזמן שמעתי מאנשים שבאו ממאסקווע אחרינו, שהיו 8 בלשים מק.ג.ב. שהיו אורבים אחרי בעת שהייתי הולך ברחוב.

.

אור ליום ט"ו אלול תש"ד יצאנו אני ובתי צבי' תחי' מאלמא-אטא, לנסוע למאסקווע, הרכבת יצאה מאלמא-אטא בלילה, וזה ג"כ מהנסים הגלויים שעשה עימנו הקב"ה, שבבית הנתיבות של הרכבת ה' כ"כ מאיר באור בהיר (ומי יודע? אולי נמצאים שם גם בלשים ר"ל...), כמוכן שהתעטפתי בכגד עליון עם הקאלנער (על הזקן והראש...) שלא יכירו אותי, וכשהגיע הרכבת, נכנסנו אני ובתי תחי', עם המזוודות שלנו לתוך הרכבת, ותפסנו מקומות, הנסיעה עד מאסקווע היתה כמדומה משך שלשה ימים, והגענו בשעה טובה למאסקווע.

כפי שכתבתי... שלא ה' לנו שום כתובת במאסקווע, רק ידעתי ששם גר אחד מאנ"ש בשם דוד ברבמן ע"ה, וע"כ החלטנו לסור לביתו, למושב מאלאכאווקע, כך באנו עם המזוודות ישר אליו, וחשבנו, שבביתו נשאל איפה להסתדר, והימים מתקרבים לראש השנה תש"ה, והציעו לנו להישאר לע"ע בביתם.

תש"ה:

גם ימי ר"ה ויוהכ"פ חגגנו בביתם, הגם שיש במאלאכאווקע בית הכנסת, והי' מלא מתפללים, אבל אנו פחדנו ללכת לביהכ"נ, כי הלא אנחנו בולטים עם הזקן שלנו... ובכלל אם רואים פנים חדשות, כאו"א מתעניין לדעת מי הוא? ומאין הוא?... והתפללנו ערבית לילה ראשונה של ר"ה בבית ברבמן, ביחידות, ולא הלכנו כלל לביהכ"נ. למחר סדרו מנין מצומצם באיזה בית פרטי להתפלל, והלא השופר יש בידי, וגם השיגו ס"ת, והכל ה' בסדר, ואני הייתי התוקע בשופר השחור של כ"ק הרבי מוהר"ש נ"ע ז"ע.

בנתיים נשארנו בביתם עד יוהכ"פ. בערב יו"כ השיגו עופות, הסכין של שחיטה, ואבן משחזת ה' תמיד עמדי, ושחטתי להם הכפרות, וכך נשארנו בביתם כל החגים.

[במאמר המוסגר. בנתיים חפשי כלי לפרנסה, והשגתי בעזרת השי"ת מכונת סריגה של 400 מחטים, המכונה לקחתי מר' נתן ברונשטיין נ"י, שהיה אז השוחט במאלאכאווקע. לסוף נודעתי שהמכונה היתה בידו של הרה"ח ר' שלמה חיים קסלמאן ע"ה, שהוא גיסו של ר' נתן נ"י הנ"ל, ושלם דמי שימוש כל חודש לר' נתן השוחט נ"י. אחרי שנה בא אלי ר' שמואל דער שניידער עם טענות, שהמכונה היא

שלו, ודורש ממני להחזירו לידו, או לשלם עבור המכונה דמי שווי, סכום הגון...

לסוף הסכמנו לעשות דין תורה של ג' אנשים, הדין תורה, עשינו בבית הכנסת הגדול במאסקווע, למעלה בעזרת נשים, בין הר' ר' יחיאל יוסף ריבקינ ע"ה. - לבסוף עשו פשרה, וחייבו אותי לשלם חמשת אלפים רובל, זה הי' אז סכום גדול מאוד, לפי הערך בזמן ההוא, ושלמתי ב"ה כל הכסף, והמכונה נשארה בידי, והשגתי אז חוטים ע"י ר"ד ברבמן ע"ה, והי' לנו פרנסה ב"ה... ע"כ המאמר המוסגר]

אחרי החגים השגנו דירה במושב קראסקאווע, תחנה אחת ע"י מאלאכאווקע לצד מוסקווע, היינו חדר אחד בדירה, בשבילי ובתי צבי' תחי', וסדרנו המכונה באיזה מקום עם מאָטאר (מנוע חשמלי) והתחלנו לעבוד, ולהרויח קצת כסף על הוצאותינו.

[אחרי כעבור שנה, היינו תחילת שנת תש"ו, הציעו לנו להתקשר בשידוכין עבור בתי צבי' תחי' שתבדל לחיים טובים, עם התמים ר' דוד ברבמן ע"ה]

אחרי שבחסד עליון נסעתי מאלמא-אטא בט"ו אלול, וכאמור, הנה כל ב"ב שי' נשאר באלמא אטא. אחרי שנסענו אני ובתי תחי', אז סדרו שדוד וליב שיחיו נסעו ללמוד בטאשקענט וסמרקנד בתו"ת. - גם בת אחי הר"י ז"ל, שתבדל לחיים טובים, רחל שתחי' נסעה לסמרקנד, בלווי אחותי שרה נ"ע הי"ד, ואח"כ התחתנה שם עם התמים ניסן פינסון נ"י. אחותה שרה תחי', נסעה ביחד על כל ב"ב שי' למאסקווע.

אחרי כמה חדשים, החלטנו, שגם כל ב"ב שי' יבוא אלינו למאסקווע, אז התיידדנו עם יהודי חשוב בשם ר' חיים געשעל נ"י (הַשֵּׁל) והוא יצא מגזע רביים כו', והוא הכיר איש א' במוסקווע, בשם יצחק נאראדיצקי ע"ה (אשתו חוה ז"ל, היא אחותו של הסופר המפורסם עכשיו ב-770 בשם ר' ישעי' מאטלין נ"י), האישה הזו הי' לו מגרש ובית בתחנה (סטאנציע) ביקאווע, זהו מושב (או עיירה קטנה) שתי תחנות בנסיעה ממאסקווע אחרי מאלאכאווקע, ברחוב פרודאווע מס' 9, הדירה הזאת החזיק רק בשביל הקיץ לנאות דשא, כי כל זה הי' בפרבר מאסקווע (40 קילומ') שם היו יערים ואילנות אורן, וריח צח וטוב, וסידר לנו, שה"י נאראדיצקי הנ"ל, ישכיר לנו הבית והחצר בשבילנו לדירה, ובחצרו היו מחסנים מסודרים, ושם סדרנו המכונות של סריגה שלנו, וגם מקום לצבוע כו', והתקשרנו עם איזה בתי חרושת, שנתנו לנו חוטים הביתה, ומזה עשינו גרביים, ועוד מיני סריגה, והרווחנו ב"ה בזה על כל הוצאותינו.

.

עוד ענין של השגחה עליונה שזכינו בחסד עליון, להיות משוחררים כולנו מהצבא, כי גם אני עוד הייתי בגיל צבא (בעת מלחמה) כי בתחילת המלחמה הייתי בגיל ארבעים בערך, בני מ"מ שי' שהוא צעיר ממני בעשרים שנה, וכן יתר הילדים שי', שכולנו היינו שייכים לצבא, והשי"ת עזרנו, שאף אחד מכולנו לא החזיק הרובה

בידו כו', כאמור, שכך ה' בהיותנו באלמא-אטא, ועוד לפני זה בלנינגרד... (כאמור בפרקים הקודמים בתחילת הזכרונות), ועכשיו בבואנו לביקאווע, ואנחנו כולנו אנשים צעירים... כאמור, הזמין לי השי"ת יהודי פשוט מאוד ר"ל, ועל ידו ניצלנו כולנו מהצבא, וזכיתי להציל הרבה אנ"ש כו' כו', כמו התמים ישכר דובער גורעוויץ נ"י אחיו של התמים נחום זלמן גורעוויץ נ"י, וכן זושא מרגולין נ"י ועוד.

והנה הפעם, כשבאנו למאסקווע, וגרנו במושב ביאקווע הזמין השי"ת יהודי כאמור בדרך למע' מן הטבע, והנני לספר בקיצור: בתחנה (סטאנציע) פערֶאָווא, זהו התחנה הראשונה ממאסקווע לכיוון מאלאחאווקע... זהו מסילת הברזל שהובילה ממאסקווע עד ראזיאן (עיר גדולה במרכז מדינת רוסיה) ובזו התחנה נסענו תמיד למאלאכאווקע, שהיתה התחנה החמישית או הששית ממאסקווע.

כאמור, התחנה הראשונה ה' סטפעראווא, שם גר יהודי (שכחתי את שמו), ה' איש פשוט מאוד ר"ל, שלא ידע לגמרי מיהדות, והקב"ה הזמין אותי, להכירו בדרך למע' מן הטבע... ומעשה שהי', פ"א נסענו מביקאווע למאסקווע, וישבנו ביחד (הנסיעה ה' כארבעים דקות בערך) ואנחנו מדברים בינינו על כל מיני מאורעות בעולם... כנראה שיצאה מגרוני איזה אנחה, והייתי מודאג... ושאל אצלי מה הדאגה שלכם (לא זוכר בדיוק מה ענית'... כמדומה שספרתי לו שאני צריך לרשום המשפחה שלי שבאו הנה וכו'...) כי כל אחד צריך להיות נרשם בפנקס הבית שהוא גר שמה, ומובן שזה תלוי עם עוד עניינים הנוגעים בזה, כמו ענין גיוס לצבא... וכדומה. והנה אמר לי, מה לך לדאוג ע"ז, יש לו היכרות בחלונות הגבוהים... והוא יכול לעזור, בכל מה שנחוץ... והעיקר, הדאגה של שחרור מהצבא, שכל הילדים שלי שי', ואני בעצמי, עודנו שייכים לגיוס כו'... והוא קיבל על עצמו לעזור לי בכל העניינים הנ"ל... וכן ה', שכל פעם שהייתי צריך לסדר מה שהוא בעניינים האלה, פניתי אליו, והוא סידר לי הכל בהצלחה, אז זכיתי בחסד עליון להציל הרבה אנ"ש מגיוס.

- אז בא לביתנו לר"ה תש"ו התמים דובער גורעוויץ נ"י (זלָאָבינער) שברח מהצבא לזמן קצר, כדי להיות בחג אצל יהודים, וב"ה מצא הכתובת שלנו שאנחנו נמצאים בביקאווע, ובמחשבתו ה', לחזור אחרי החגים למקומו בצבא. אז לקח בני שלום דובער נ"י הכובע של צבא שלו, וזרק לתנור הבוער ושרף אותו. בערל נבהל מאוד ממעשה כזה, ודאג, איך זה יוכל לחזור לצבא בלי כובע הצבאי... אבל בני ש"ב שי', אמר לו, שלא תחזור לצבא כלל... כו'.

בקיצור, החזקנו את בעריל נ"י בביתנו כחודשיים, ולן אצלינו על התקרה מתחת הגג, עד שהצלחתי להביא בשבילו תעודת זהות חדשה, וכן שחרור מהצבא, ואז נתקיימו דברים שאמר לו בני ש"ב שי', שלא יחזור שוב לצבא... וזה ה' נס גדול ונורא, כי אילו ח"ו חזר בערל נ"י לצבא, ואז היו שולחים אותו עם החיילים למערכות המלחמה למקומות הרחוקים, וכולם... כל אלו החיילים ששלחו לשם, נעלמו ואינם... ואין להם שום זכר ר"ל. -

ועוד כמה מאנ"ש שהצלחנו להצילם בצורה כזאת ע"י היהודי ההוא מפעראווא. גם ש"ב, וגיס, וחתן אחי הר"ש, זושא מרגולין נ"י, היה אז בצבא האדום הרוסי, גם נפצע במלחמה, באף שלו, ועפ"י נס והשגחה פרטית עלתה בידו למצוא אותנו, כי אחד מהאחים של מחותנו הר"ר חיים אליעזר קאראסיק ע"ה (שכחתי שמו) שהי' עמו בצבא יחד, והוא ידע שאנחנו נמצאים בביקאווע, ואז תיכף בא אלינו בבגדי צבא, שקיבל שחרור על זמן קצר, והי' צריך תיכף לחזור למקומו בצבא. אכן, כעבור זמן קצר השגתי עבורו כל התעודות והזכויות ונשאר לגור ביחד עימנו.

כשהזכרתי את זושע... מעניין לספר שהי' עימו נס גלוי ופלא ממש למע' מדרך הטבע, כשהי' במערכות המלחמה ושכב אין די אקאפעס עם עוד 8 ערלים, פ"א התנפלו עליו הגויים השכנים שלו, שיחליף מקומו, עם חייל אחד ששכב יותר סמוך לקיר, ולא יכול להתגבר בריבו עם הגוי, ובאין ברירה, הוכרח להחליף המקומות, וזושא עבר לשכב, על מקומו של הגוי... ופתאום נפלה בתוך האקאפעס שלהם פצצה (באמבע) וכל הגויים נהרגו, ורק הוא יחיד נשאר בחיים, מה רבו מעשיך!

נחזור לתחילת תש"ה:

כאמור, שבתחילת שנת תש"ה הגענו למאסקווע, ואני ובתי צבי' שתחי' הסתדרנו אחרי החגים בתחנת קראסקאווע, ששם שכרנו חדר אצל איש א' חשוב (שומר תורה ומצוות)...

ואחרי שהשגנו הדירה בביקאווע אצל יצחק נארדיצקי ע"ה, ע"י השתדלות ר' חיים העשעל נ"י, כתבתי לב"ב ש' לאלמא אטא שיבואו אלינו למאסקווע, והנה לפני חנוכה תש"ה יצאו מאלמא אטא בשעה טובה, ובאו אלינו לביקאווע, באו אלינו בימי חנוכה, כי כבר היה לנו דירה מרווחת ב"ה עם חצר גדול ומחסנים. באחד המחסנים סדרנו חשמל, והעמדנו שם המכונה של גרביים לעבוד שם, וגם המכונה על 400 מחטים, עבור סריגת חולצות וכו', והתקשרנו עם איזה צ'ק, שהיו נותנים לנו חומר לעבודה - היינו חוטמים בשביל אריגה וסריגה הביתה, ואנחנו היינו עושים מזה גרביים, טריקא, וחולצות כו', גם נתנו לתפור אותם על מכונה הנק' "אוורילאָק", והיינו מחזירים הסחו' גמורה בשביל החנויות למכירה.

וזה הי' ג"כ נסים בחסד עליון, שיכולנו להתפרנס בעז"ה, ולשמור הש"ק, וכל יום לעבוד כפי רצוננו, העיקר דרשו ממנו, שמהחוטמים שקבלנו, להחזיר לצעק סחו' גמורה, במשך החודש... ועבור זה קיבלנו משכורת חודשי (מובן שהמשכורת הזאת לא הי' (באפשר) מספיק לחיות חודש מלא, אפילו רבע חודש... כו', וע"כ הי' צריך להשיג חוטמים דרך שמאלית, ולמכור בצד, כדי שיהא מספיק להוצאות הבית לכל החודש... וד"ל).

תש"ו:

כתבתי ע"ד השידוך של בתי צבי' תחי', ושתבדל לחיים טובים, עם התמים הרה"ח ר' דוד ברבמן ע"ה, כעבור שנה אחרי שישכנו בביקאווע ועבדנו כרגיל, הציעו לנו השידוך הזה. ביום ח' טבת תש"ו היתה החתונה בביתם של משפחת ברבמן, הזמינו כמה מניינים אנ"ש וידידים. אחרי החתונה, הסתדרו לגור במאסקווע (בעיר) ע"י הכניסה למעטרא הנק' איזמאילאווסע.

פרק יד

הבריחה

באותו זמן הצליחו אנשי פולין ששירתו בצבא גנרל אַנדערס, ופעלו שמשלה הסובייטית ברוסיה תרשה להם לחזור לארץ מולדתם פולין, שהיו הרבה אלפים חיילים פולנים, וגם אזרחים הרבה, ונתנו להם רשיונות. שמעתי שספרו, היות שחלק גדול מהפולנים נספו ברעב ובמחלות וחוסר כל כו', וכדי למלאת המספר הגדול שחסר להם, העלימו עיניהם, מאלה שרצו לעבור עימם לפולין, ולא בדקו עליהם כו'. ובאותו זמן נשאר מאות אלפים יהודים, שהיו במאסר ובגלות אצל הסובייטים (שבזכות נשאר בחיים), כי מי שנשאר בפולין במשך זמן המלחמה, הלא האשמדאי הגרמני ימ"ש עשה הרג וחרב ואבדן ר"ל בכל יהודי פולין.

העיקר, לפי המדובר בין ממשלת הסובייטים ובין גנרל אנדרס, שחררו כל הפולנים מהגלויות וסיביר וכו' והרשו אותם לחזור למולדתם פולין, ואז נתעורר הענין אצל הרבה אנשים, והתחברו עם הפולנים, וקנו מהם תעודות פולניות, או סדרו חתונות בין צעירים כלומר... (פיקטיבי), או אפילו עשו בהיתר הממשלה, שאם התחתנו פולני' עם איש רוסי, גם להם הרשו לעבור לפולין. אז נתעוררו אנ"ש ג"כ, שהיו נמצאים בעיקר בטאשקענט ובסמרקנד וכו', והתחברו למשפחותיהם של הפולנים, ונסעו עימם יחד (בסוד אמרו, שיש הסכמה בחשאי או רמז מכ"ק אדמוני'ע), ואז עברו הגבול לפולין מאות אלפים משפחות פולניות, ואנ"ש התחברו איתם.

אבל זה הי' קשור עם מס"ג ממש, כי הסכנה היתה גדולה, אילו נתוודע שהתעודות שלנו מזויפות וכו', ובאמת יש מספר משפחות מאנ"ש שנפלו בפח ר"ל, והחזירו אותם לרוסיה, לבתי הכלא, ושפטו אותם, ושלחו אותם לגלות למקומות הרחוקים, להרבה שנים, ביניהם גם ב"א שמעון נ"י קצנעלענבויגען, בנה של אחותי שרה ע"ה הי"ד, שעסקה במסירות נפש ממש לעזור למאות אנ"ש שי' להשיג עכורם תעודות פולניות... וכן בנה התמים משה נ"י ג"כ תפסו, ואסרו אותו ושלחוהו לבתי סוהר וגלות להרבה שנים. עד שבחסד עליון אחרי עבור הרבה שנים, וגמרו עידן הגלות,

ושחררו אותם, ובאו הנה, ב"א שמעון ומשפחתו גרים בנחלת הר חב"ד, אחיו משה שי' הסתדר בלונדון (אנגליא).

אצל אחותי שרה ע"ה, הי' לה בכיסה תעודה לנסוע ג"כ מרוסיא, לבסוף מסרה התעודה להרבנית חנה נ"ע כאמור להלן. אבל אחרי שאסרו הבנים שלה יבדלו לחיים טובים, אחרי זמן, הנה, הבלשים של ק.ג.ב. נודע להם שהיא עוסקת בזה כו', ותפסו אותה בלכתה ברחוב, בעת שהי' בכיסה 300 (שלש מאות) תעודות, ולקחו אותה לבית הסוהר...

היא עסקה להשיג תעודות עבור אנ"ש כאמור, ביחד עם התמים ר' ליב מוצקין נ"י (שהוא ניצל ב"ה מצפורני הקלגסים), והצליחה לשלוח מאות משפחות של אנ"ש עם תעודות הנ"ל. היא החזיקה עבורה לעצמה תעודה כנ"ל, כדי להימלט מרוסיא, ובעת שכבוד הרבנית חנה ע"ה יבדל לחיים טובים אימו של כ"ק אדמו"ר שליט"א החליטה לנסוע ג"כ בדרך הזה שכל אנ"ש נסעו, מסרה התעודה שלה להרבנית חנה ע"ה.

הרבנית ע"ה לא רצתה מתחילה בשום אופן לנסוע באופן כזה (אינו לעגאלי), וחשבה להגיש בקשה לממשלה הסובייטית, שירשו לה לנסוע באופן רשמי, בטענה שהיא נוסעת לבנה שהוא נסע מרוסיא בשנת תרפ"ח באופן רשמי (ה"ה כ"ק אד"ש). אז נפגשתי עימה כמה פעמים בהיותנו בביקאווע, והיא גרה אז בקראסקאווע (2 תחנות ממאלאכאווקע), בכל אמצעי כוחי השפעתי עלי', שתפסיקי לחשוב שיתנו לה רשיון רשמי לנסוע כו', והסברתי לה מן הנמנע שיתנו לה רשיון, ובפרט עם שם משפחתה שניאורסון כו', ולבסוף נסעה ביחד עם כל אנ"ש, עם התעודות הפולניות הנ"ל.

בקיצור: בהיותה (אחותי ע"ה) אסורה בבית הסוהר, זה הי' בשנת תשי"ב, והיא הכחישה שיש לה בנים ומשפחה כו' וטענה שהיא יחידה, כי לא רצתה להודות שיש לה ילדים, כדי שלא יזיק זאת להם, וד"ל. אבל הם ידעו הכל (כנראה ע"י אנשי דלטורין כו') וזה הי' בערך שבוע לפני הפסח והביאו לבית הסוהר את בנה משה-לה נ"י, ואמרו לה, האם זה בנך? כראותה אותו התעלפה. קודם לזה ביקשה מבנה שי', שיקבל ממנה החתיכות סוכר שאספה במשך זמן, שהכינה זאת בשביל הפסח, כי מזה לא הי' להם, והרבה אנ"ש נהגו כך בהיותם בגלות, שהשמונה ימים של פסח הסתפקו עם חתיכות סוכר... כי מצה לא הי' להם, אבל בנה משה-לה שי' לא רצה לקבל ממנה בשום אופן, והיא אמרה, שמרגישה שלא תחי' הרבה זמן, ולא חזרה לחיות בפסח (אגב שמעתי שכבר הי' המשפט שלה, ודנו אותה למיתה... כנראה שמזה הסיבה, אמרה שלא תחי' הרבה זמן...).

לסוף ביו"ד ניסן תשי"ב, יצאה נשמתה בטהרה, ולא ידוע מקום קבורתה, ולא זכתה לקבר ישראל, תהא נשמתה צרורה בצרור החיים, ותישא רינה ותפילה עבור

כל יוצאי חלצ'י, וכל המשפחה מיוחסת שלנו שהם נמצאים בכל אתר ואתר בכל מדינות העולם.

.

במשך הקיץ תש"ו, יצאו הרבה מאות ואלפים משפחות פולניות מטאשקענט וסמרקנד, וגם אנ"ש התחברו איתם, הרבה משפחות מאנ"ש שהם מכירים אותנו (הנסיעה שלהם מטאשקענט ללבוב דרך מאסקווע), הנה בבואם למאסקווע, ונודע להם שאנחנו גרים בביקאווע (בערך 40 קילאמ' ממאסקווע), נכנסו אלינו ג"כ (כמובן בזהירות ובחשאי) כי הסכנה היתה גדולה, גם בשבילם וגם בשבילי. האנשים שביקרו אצלינו, הי' ש"ב הרה"ח ר' ניסן נעמענאוונ"י ומשפחתו, ר' חייקל האנין נ"י וגיסו ר' חיים מינקאוויץ ע"ה) ועוד הרבה.

- ועל כן החלטנו ג"כ להצטרף להם לנסיעה, התחלנו להתכונן להנסיעה מלפני חג השבועות, כמובן הכל בחשאי, ובהסתר... וחילקנו את משפחתנו שיחיו לכמה (ארבעה) מחנות... וסדרנו שקודם כל יסעו בתי צבי' תחי' שתבדל לחיים טובים עם בעלה הרה"ח מו"ה דוד ברומן ע"ה. ואחותי שרה ע"ה כבר הכינה בלבוב עבורם תעודות פולניות (וגם בשבילנו כאמור הלאה).

והנה ביום ד' ח"י תמוז תש"ו, יצאו בתי תחי' עם כמה מזוודות חבילות מהתחנה במאלאכאווקע עד מאסקווע ברכבת החשמלית, ומשם עברו עם החשמלית עד בית הנתיבות קיעוו. ובתי צבי' תחי' עם כמה חבילות ומזוודות עמדה בצד, והוא, ה"ה חתני הר"ד ע"ה יצא עם סל קטן וקצת מזון... לתחנה במאלאכאווקע, לנסוע ג"כ לבית הנתיבות (וואקזאל ברוסית) של קיעוו.

גם אביו ר' חיים ע"ה, ואבדל לחיים טובים ואני, הלכנו ללוות אותו עד התחנה במאלאכאווקע, ומחכים על הרכבת החשמלית ההולכת למאסקווע. בנתיים ניגש שוטר לדוד ע"ה, ושאל אצלו לאן הוא נוסע, ומה יש לו בסל - ומבקש אותו ללכת עימו להמשטרה, שהיתה לא רחוק משם, לבדוק בסל מה הוא מוביל עימו כו'. כולנו נבהלנו ומלאים פחד, אך בחסד עליון, הי' לי אומץ, ונגשתי לשוטר בלי פחד, ואמרתי לו, מה אתה רוצה ממנו, והשיב, שהוא רוצה לבדוק אותו מה הוא מוביל, אמרתי, למה לך ללכת למשטרה לבדוק, הלא אין לו רק הסל הזה, נפתח הסל, ותראה מה יש שם, גם אביו ר' חיים ע"ה התחיל ג"כ לטעון כמוני, עד שהשפענו על השוטר, ובדק הסל, וראה שיש שם רק מיני אוכל. השוטר עזב אותו לרגע, ובנתיים הגיע הרכבת החשמלית, ונסעו בהצלחה למאסקווע, כדי להגיע לבית הנתיבות "קיעוו". בזה ראינו נסים גדולים בחסד עליון, שאין הפה יכול לתאר, ולהעלות על הדעת. כי אני בעצמי עברתי הנסיון הזה לפני שנתיים באלמא-אטא, כשתפסו אותי ברחוב, והקב"ה עזרני ונמלטתי מידי זדים ועריצים כו' כאמור לעיל.

אח"כ סיפרו לנו, שהשוטר הזה שעצר את דוד ז"ל קיבל נזיפה גדולה מהקצינים

שעליו, כי באמת היתה מחשבתם רעה לקחת אותו למשטרה ולאוסרו ר"ל. כי הפתח ליכנס היא רחבה, אבל לצאת מהמאסר צר מאוד, וח"ו אילו עצרוהו, לא היו נותנים לו לצאת. אגב, השוטר הזה הי' שכן ע"י משפחת ברומן במאלאכאווקע, ואביו ר' חיים ז"ל התחיל לבקש ממנו שיעזוב אותו, כי הלא בערב יבוא הביתה, ואז תוכלו לברר מה שהי' צריך כו', והקב"ה ברוב חסדיו עזר לנו שנמלט מידי עריצים, וכמו שכתוב הפח נשבר ואנחנו נמלטנו.

באמת המשטרה החשאית ק.ג.ב. כבר נתנו עיניהם בו מכבר (בחתני דוד ע"ה), ושמרו על כל פסיעה שהוא הולך, והי' בסכנה גדולה, ועכשיו, כששלחו השוטר לעכב אותו, הי' הכוונה לאוסרו כו', אך בחסד עליון, מן השמים סיכלו עצתם הרעה. כי כל משך הזמן מעת שבא מטאשקענט לפני יותר משנה, שהי' שם בין הפליטים בזמן המלחמה האיומה, ושב לביתו במאלאכאווקע, ופתח צעק לסריגה - בית חרושת לסריגת סוועדערים במאסקווע כו', היו באים לבקר אותו לפעמים קרובים אנשי הק.ג.ב. וכל פעם הי' עובר עליו פחד גדול...

- אני זוכר, שפעם באתי להצעק שלו ע"ד לדבר מה שהוא, כמדומה ע"ד להשיג חוטים לסריגה וכדומה, הצעק שלו הי' בקומת קרקע, והחלונות היו סמוך למדרכה, ועברתי במדרכה על יד הבית, ובנתיים הסתכלתי בחלונות לראות אם הוא ישנו שם, והפעם הזה כשעברתי, ראיתי עומד בחדר מול החלון, וכשראה אותי, רמז אלי רק בעיניים, להסתלק תיכף משם, וראיתי פניו שהיה חיזור ומלא פחד וחרדה ודאגה, כמדומה שראיתי מהחלון שמי שהוא יושב שמה... בערב כשחזר הביתה מעבודתו, סיפר, שהיו אצלו אורחים שלא הזמין אותם כו', והי' כולו טרוד מאוד עד שהתפטר מהם (בפעם ההוא... כי היו באים אליו לפרקים).

היוצא מכל הנ"ל מובן, שכבר נתנו עיניהם בו, ושמרו על כל פסיעה שהוא הולך, והי' בסכנה גדולה, ועכשיו שהגיע להתחנה מאלאכאווקע, לנסוע לבית נתיבות קיעו (נסיעה אחרונה להימלט מידי עריצים, דרך לבוב), שלחו השוטר לעכבו, והי' הכוונה לאסרו כו', אך בחסד עליון, מן השמים סיכלו עצתם, אני נגשתי להשוטר, וגם אביו ר' חיים ברומן ע"ה, והתחלנו לטעון עם השוטר, שאם יש לו חשד מה שהוא, במזוודו, שיבדוק על המקום, ומצא שבהסל יש רק כמה מיני אוכל וכו' (אגב, בצדדי הסל בפנים, שהיו עשוי מקש... סדרתי והכנסתי בקירות הסל... כמה עשרות מטבעות של זהב (מטבע רוסית של עשרה רובל) ולא זוכר כמה היו, אולי כחמישים מטבעות כאלו... אילו ח"ו היו עוצרים אותו, היתה נשארתי בתי תחי' עגונה כל ימי חיי' ח"ו וח"ו, כי הי' איש מוכר מאוד, ומשונה מכל האנשים, עם זקנו המגודל, ורואים עליו שהוא איש דתי כו', אשר הרשעים ברוסיא שונאים אותנו שנאת מות כו'). - וב"ה שהגיעו למאסקווע, לבית הנתיבות קיעו, עימם יחד נסע בני הצעיר יהודא ליב שי', ומשם נסעו ללבוב, בדרך כל הפליטים הפולניים.

והנני לסדר התאריכים של היציאה מרוסיה, של משפחתי שי', כאמור, שחילקנו המחנה שלנו לארבע, כי לא נסענו בפעם אחד ביחד.

הנה המחנה הראשונה: ביום ג' פ' חוקת, ג' תמוז תש"ו, היתה החתונה בשעה טובה של בני מ"מ ושרה שיחיו, החתונה היתה במאלאכאווקע בבית בראומן. ביום ב' ט"ז תמוז פ' פנחס, אחרי שבעת ימי המשתה יצאו מביקאווע ללבוב. ביום ג' י"ז תמוז - צום י"ז תמוז היו בלבוב. ש"ק פ' פנחס כ"א תמוז, בבוקר יצאו מלבוב - לפולין (במסירות נפש ממש) שהי' פיקוח נפש והצלה. יום א' מטו"מ כ"ב תמוז הגיעו לקראקע. יום ב' ר"ח מנ"א תש"ו יצאו מקראקע ללודז'. ביום ג' ב' מנ"א הגיעו ללודז', והיו שם עד כ"ה מנ"א. ביום ערש"ק כ"ו מנ"א פ' ראה הגיעו לקלעצק ביחד עם הרבה אנ"ש שבאו מכמה מחנות.

המחנה השני: "הבריחה" הנסיעה (היציאה מרוסיה) של בתי צבי' שתחי' שתבדל לחיים טובים עם בעלה דוד ע"ה היתה ביום ד' ח"י תמוז תש"ו. יצאו ממאסקווע חתני הרה"ת הווח"ס ר' דוד ע"ה ותבדל לחיים טובים עם בתי צבי' שתחי' ועימם בני התמים יהודה ליב נ"י כבן י"ג שנה וחצי לאריכות ימים. ממאסקווע ללבוב, דרך תחנת הרכבת הנק' קיעב, וכאמור לעיל, הנסים והנפלאות שקרה להם בעת יציאתם ממאסקווע, בתחנת הרכבת מאלאכאווקע. ביום ה' י"ט תמוז תש"ו, הגיעו לקראקע (כי הם לא שהו הרבה זמן בלבוב רק יום אחד, ותיכף עברו לפולין).

המחנה השלישית: הי' בני שלום בער, ומינע מרגולין, וכמדומה ששלום בער ווישעצסקי נ"י הי' ג"כ עימהם. והם ג"כ עברו מתחנת הרכבת, וע"י אירון עד לבוב, והגיעו ללבוב בסביבות ט' באב, ושם נפגשו - השיירה שלנו, היינו אני וזוגתי דוד שיחיו עם הנ"ל, ומשם נתאספנו כולנו בחדר קטן. וזה הכל סידרה אחותי שרה ע"ה הי"ד, שהיתה שם מקודם, הכינה תעודות, ומקום ללון משך השבוע שהוכרחנו להיות בלבוב, עד שיכינו רכבת (אֶשְׁאֲלָאן) עם פליטים פולניים, וכאמור הלאה שביום ה' ח"י מנ"א אחר צהריים יצאה השיירה שלנו מלבוב לקראקע.

שכחתי לספר. בעת שהגענו לקיעב לטוס עם האירון ללבוב, נפגשנו מרחוק בשדה התעופה "קיעב" עם בני ש"ב, ומינע מרגאלין שיחיו בעת שעברו על הכיכר שלפני האירון הולכים לעלות לטוס ללבוב, ואנחנו ירדנו מהמטוס שבא ממאסקווע לקיעו. זה היתה הפתעה נעימה!

המחנה הרביעית של משפחתי שיחיו: היינו אני וזוגתי דרייזע שתחי' ובננו התמים דוד נ"י. ביום ד' יו"ד מנחם אב יצאנו ממאסקווע ללבוב (דרך תחנה קיעב).

ביום ה' י"א מנחם אב - ש"ק פ' ואתחנן י"ג מנ"א היינו בלבוב. בקושי מצאנו איזה חדר קטן אצל (זוג יהודים קשישים) בשביל לשבות הש"ק. יחד עימנו היו כבר בני ש"ב ומינע מרגולין שי', נתאספנו כולנו ביחד בחדר הקטן הנ"ל. בנתיים קרה נס גדול בחסד עליון, במוצש"ק פ' ואתחנן בעת שעשיתי הבדלה, וכל בני ביתי שי'

עמדו סביב השלחן על ידי, עבר איזה קצין שיכור, והסתכל בחלון, ונכנס לבית, ודרש תעודות מבני דוד שי, אף שהי' עוד בגיל צעיר בערך 18 וחצי, כבר הי' מגודל זקן גדול, כולנו נבהלנו... ובחסד עליון התפטרנו ממנו בנסים גדולים בהשגחה פרטית ב"ה וברוך שמו.

בנתיים הכינה אחותי שרה ע"ה הי"ד, ויבדל לחיים טובים התמים ליב מוצקין נ"י בנו של הרה"ח ר' פרץ ע"ה, תעודות פולניות, כדי לעבור לפולין עם שאר הפולנים.

יום ה' ח"י מנ"א אחר צהריים, הי' רכבת שנוסעת מלכוב לקראקע, והודיעו לנו מזה, ותיכף ארזנו כל המזוודות והחבילות שלקחנו מביתנו, והוצאנו החוצה על המדרכות ע"י הכביש, וחכינו זמן רב, עד שהגיע אוטו-משא, ולקחה אותנו והובילה, לתחנת הרכבת לבוב.

בשיירה הזאת היינו רק 19 איש, ר' פרץ מוצקין וזוגתו, חתנו לוי יצחק שפירא וב"ב, ליפא שפירא וב"ב, ואביהם ר' נחום שפירא, ואני וזוגי, ש"ב, דוד, ומינא, שיחיו.

עש"ק פ' עקב י"ט מנ"א אחרי חצות הגענו לקראקע, בשעה טובה ומוצלחת.

בקראקע שהינו רק 5 ימים, עד יום ג' פ' ראה כ"ג מנ"א, כי הי' סכנה בשבילנו להיות שם יותר זמן, מפני שזה סמוך לרוסיה, ושם היו בלשים מרוסיה... ואצלנו הי' רק תעודות פולניות, כי בעת היותנו בלבוב, באותו רגע שיצאנו מהבית עם כל החפצים החוצה כדי להגיע להרכבת שנוסעת לפולין (לקראקע), קרעתי כל התעודות שהי' אצלנו מרוסיה, ונקראנו בתור פולנים שחוזרים לפולניא... (השפה הפולנית לא ידענו כלל...) וגם בזה היו עשרה נסים בכל רגע. בהיותנו בקראקע הלכנו לבקר בבית החיים, ושם נמצאים קדושים וטהורים מהרבה דורות, היינו על יד ציון הרמ"א, והזכרנו שם ע"ד המצב שאנו נמצאים עכשיו, שצריכים לרחמים רבים, וראינו מרחוק הציון של המגלה עמוקות ועוד צדיקים מפורסמים, שישאו רינה ותפילה בעדינו.

באותו זמן כבר היו שם ה"בריחה", זהו שם הכולל, לבחורים שבאו במיוחד מאה"ק לסדר אותנו, ולעזור להפליטים בכל מה שאפשר, לדעת לאן לפנות, לאן ללכת... והם עבדו במרץ, יפה מאוד, והעבירו אותנו מקראקע לקלעצק. לשם אספו כל אנ"ש שהיו בפולין, מלודז, מקראקע, ועוד. וכולם הגיעו לשבת מברכין אלול, פ' ראה כ"ז מנ"א תש"ו, שם נפגשנו עם בני מ"מ ושרה שי' שבאו עם הרבה אנ"ש מלודז, כדי לנסוע כולנו יחד לצעקין. בשבת זו התוועדו אחר התפילה כמה שעות, בראשם התוועד הרה"ח מזקני אנ"ש ר' אברהם אלי' פלוטקין, ר' פרץ מוצקין ועוד.

במוצש"ק ראה הנ"ל, הנה ה"בריחה" (בחורים הנ"ל מא"י) העבירו את כולנו בדרך עקלתון, מפולין לצעקין, עד שהגענו לגבול צעקין באמצע הדרך. ושם הי' צריך לעבור הגבול מפולין לצעקין בחשאי, ולעבור מהרכבת של פולין לרכבת של

צעכיא, והי' צריך להעביר כל החפצים והמטלטלין שלנו בידיים ממש כמה מאות מעטרים (מקום הגבול שבין הארצות), וזה הי' באמצע הלילה, הדרך הי' דרך הרים וגבעות וגם מעמקים, ולעבור בשקט בלי רעש, כדי ששומרי הגבול לא ירגישו בנו... אגב, הזהירו לנו שלא לדבר רוסית כלל, ויותר טוב לשתוק... ואם ישאלו מאיזה ארץ אנחנו, ציוו עלינו להגיד שבאנו מפרס... כמוכן שעברנו באותו רגע פחדים נוראים, כי לא ידענו ולא הבינו מה הוא הפחד, עד שבחסד עליון נכנסנו כולנו לרכבת אחרת על אדמת צעכיא (היינו שם כמה מאות איש... היינו הרבה משפחות...).

בקיצור, במוצש"ק מברכין אלול פ' ראה תש"ו יצאנו מקלעצק (פוילין), ועברנו באמצע הלילה לצעכין, בצעכין שהינו רק איזה ימים, ביום ג' אדר"ח אלול, וביום ד' א' אלול - היינו בצעכיא, והתפללנו בכוקר ביחד באיזה צריף גדול.

[כשהגענו לצעכין, נפגשנו ברכבת בתחנה של עיר ברינא עם חתני דוד ע"ה, כנראה שידע שצריכה הרכבת עם הפליטים להגיע מפולין, והוא בא בעצמו לתחנת הרכבת ברינא, לראות את האנשים שיצאו מרוסיא, וחשב אולי גם אנחנו פה בתוכם... כשראינו אותנו נבהלנו מאוד מלראות פניו, כי הי' מלא פחד ודאגה, ולא סיפר לנו מה הי', מה קרה. לסוף נודענו, שבתנו צב' שתחי' לאריכות ימים היתה באותו זמן בביה"ח בעיר נחת (צעכיא) משך 10 ימים, ושם היו נסים גדולים עם בתנו צב' שתחי'.

והענין הוא, שכשבועיים לפני בואנו לצעכין, עברה ג"כ שיירה עם פליטים מפולין לצעכין. אחרי היותם כיומיים, באו החיילים של צעכין ופקדו על הפליטים, שישחררו תיכף הצריפים, שהסתדרו שם הפליטים. וכפי שסיפרו, יצא חתני דוד ע"ה להתווכח עימם, ולדרוש מהם שלא לגרש תיכף, ומכל הוויכוח יצאו אחדים מהחיילים, הוציאו הרובה מנרתיקם, והתחילו לירות באנשים הפליטים, כדי שיצאו מהצריפים וישחררו אותם, והתחילו לירות על דוד ע"ה. אז ניגשה בתי צב' תחי' - בעת שהיתה מעוברת בחודש התשיעי עם בתה רחל-לאה שתחי' לאריכות ימים, ורצתה להסתיר את דוד ע"ה ולהצילו מהירות, והעמידה אותו אחורי - והנה פלט כדור מהרובה ישר לבטנה, והיא לא הרגישה מרוב התרגשות, ותיכף אח"ז גרשו את כל הפליטים החוצה, שילכו כולם לרכבת, גם בתי תחי' הלכה עם כולם ביחד, כשהגיעה לתחנת הרכבת, הרגישו חברותי' שנוזל ממנה דם.

העיקר, היתה עימה מוסיא תחי' בת הרה"ח התמים ר' שמואל נעמאיטין ע"ה הי"ד, ותיכף הוציאה סדינים מהמזוודה, וקרעה אותם, ועשתה מזה תחבושת, ותיכף לקחנה שם לביה"ח, והנה הרופאים מצאו בה בבטנה הכדור שירו בה עודנו מונח בבטנה, ותיכף הוציאו הכדור, וחבשו אותה, ונשארה שם בעיר נחת (צעכיא) משך 10 ימים. הרופאים מצאו, שהכדור הי' תחוב (מונח) 2 אצבעות סמוך להעובר שבבטנה, אין לשער ואין לבאר, הניסים גלויים הרבים שהיו באותה שעה, ובמיוחד, שהכדור הי' סמוך ממש לעובר, ולא נגע ח"ו... ובפרט, שזה בחודש התשיעי לעיבורה, ולא

השפיע על העובר, שלא הפילה ח"ו. ואחרי זה כשבועיים-שלוש ילדה ולד בריאה ובקלות ב"ה, וזו היא נכדתי רחל לאה שתחי' זוגתו של התמים יהושע מונדשיין שי'.

אבל על זה דווה ליבנו, כי היריות פגעו באשה כשרה מאנשי חב"ד, שגם היא עמדה להתיר ולהציל את חתני דוד ע"ה מהיריות, ונהרגה שם, ת.נ.צ.ב.ה. היא היתה אשתו של הרה"ח התמים ר' שניאור זלמן לעוויטין ע"ה בזיווג שני. - בזיווג ראשון היתה אלמנת התמים היקר ר' משה ע"ה הי"ד בן הרה"ח הרה"ג ר' שמרי' סוסונקין ע"ה, שהוא נפטר בגלות ר"ל אצל הבולשביקים, שהי' אסיר עם עוד תלמידים בלנינגרד, שיסדו שם קופת בחורים, בשנת תרצ"ה-צ"ו בערך. שם האשה איטה ז"ל הי"ד, שתישא רינה ותפילה עבור כולנו, שנזכה לקבל פני משיח צדקנו לאתרו ממש.

בצעכיא היינו יום א' כ"ח מנ"א, יום ב' כ"ט מנ"א, יום ג' ל' מנ"א, באותו יום יצאנו מצעכיא לאוסטריא. בש"ק פ' שופטים ד' אלול היינו באוסטריא - בשבוע פ' תצא עברנו כולנו כל המחנה, למחנה "קעם", ושם הי' "אמעריקאנער זאנע", ז.א. תחת פיקוד צבא אמעריקני. זה הי' בגבול של גרמניא, שם הי' מחנה גדולה של חיילי גרמניא בעת המלחמה, ואח"כ הצבא של אמעריקא, שם היו מוכנים אהלים של מחנה צבאי (פאלאטקעס), ושם הסתדרנו במצב ארעי עד שהעבירו אותנו לפנים הארץ בגרמניא, וכאמור שהגענו לפאקינג.

במחנה "קעם" היו עימנו הרבה אנ"ש, ור' פרץ מאצקין וב"ב... שם הי' עימנו יהודי נחמד, שפעם למד בליובאוויץ, ושמו ר' משה זעליוואסקי ע"ה, הוא גר לפני המלחמה בעיר סלאנים (בפולין), הוא הספיק להימלט (וברח) בעת שהגרמנים הקיפו ופלושו לפולין, וכל ב"ב נשארו ונהרגו בידי הנאצים ימ"ש. ר' משה ז"ל השתתף עם כל אנשי חב"ד שבאו מרוסיא, והי' עימנו יחד, הי' איש עם מרץ גדול, כשבאנו כולנו למחנה קעם, בתחילת חודש אלול תש"ו, השיג "בדזאנט" (זהו חברה יהודית מאמעריקא, שכל עבודה שלה ומגמתה לעזור להפליטים מהמלחמה, ככל המצטרך להם במאכל, בלבוש (בבגדים), ולסדר לכל אחד, ולהביאם למחוז חפצם כו'...) ר' משה הנ"ל, הכיר והתיידד... בהנהלת המחנה, והשיג אצלם כלים גדולים שהיו ברשות הצבא האמעריקאים, ועשה הגעלה כדין והכשיר כל הכלים, כלי בישול, לבשל שם ארוחות עבור כל המחנה, גם תפוזים וקטניות ושאר ירקות, והכשיר כל הכלים, וכל יום הי' המנצח על המלאכה, אסף אנשים לעזור, והכינו, כל אשר נחוץ לבשל, וכולנו אכלנו בכל יום ארוחות חמות כו'.

שם באנו קצת אל המנוחה מטלטול הדרך הקשה והאיזומה, שהי' כרוכה במס"נ נורא, עם פחדים על כל שעל ופסיעה, ושם ראינו נסים ונפלאות על כל פסיעה ופסיעה. ברוך השם שלא נתננו טרף לשיניהם, נפשנו כציפור נמלטה וגו', הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, עזרנו בשם ה' וגו'.

באנו למחנה קעם מאוסטריא, ששהינו שם כשבוע בערך, ומאוסטריא באנו למחנה קעם גרמניא, שנמצאת ברשות אמעריקאנים, ("אמעריקאנער זאנע"). בערך בחצי אלול תש"ו, עברנו כולנו ממחנה קעם לפאקינג.

.

עיירה פאקינג, נמצאת בערך 35 ק"מ מהעיר פֶאָססאָוי, לאדנסבערג, לפני המלחמה היו שם הרבה יהודים, ורבנים גדולים. וע"י פאקינג הי' קודם (בזמן המלחמה) מחנה צבאי, צרפים גדולים מסודרים, ששם חנו הצבא האמעריקאני אחר המלחמה, וזה נקרא מחנה (לאגער) וואלדשטאט (בלה"ק נתנו השם "קרית יערים" כמו בתנ"ך), ושם היינו כשמונה אלף פליטים, הבנינים הצריפים בנו עם סדר מסודר, כמו רחובות (גאסען) ועל כל צריף הי' מספר, למשל הצריפים הבלאקים שתפסו אנ"ש, הי' מספר F11, F14, F15, F18, F17, F16, ובכל צריף הי' בערך 16 דירות, אנחנו גרנו כל זמן שהיינו שם F16.

ותיכף סידרו הישיבה תו"ת, תחת השפעת הרה"ח ר' ניסן נעמענאווי שי'. גם הי' וועד חסידי של חב"ד, ובראשם הרה"ח הרה"ג ר' אברהם אלי' פלוטקין, הרה"ת ר' אברהם דרויזין, ר' פרץ מוצקין, ר' חייקל חאנין, ר' חיים מינקוביץ. אנחנו קיבלנו צריף (באַראַק) גדול עבור משפחתי שיחיו, בבלאק מס' 14. הילדים ש"ב, דוד, וליב שי', עברו תיכף להישיבה תו"ת שם הי' להם אש"ל, אלא גם החמשת היתומים שהיו עימנו, היו כולם תחת פיקוחי והם בנות גיסי ניחמה ע"ה מארגולין, מינא, וגיטיל, שמר' דוד מרגולין בני ש"ב נחמי' מרגולין (אח של זושא מרגולין), ועוד אחד חיים רוסאק ע"ה הי"ד (הוא הי' בן גיסתו של נחמי' מרגולין, כולם היו יוצאי סלוצק ע"י באברויסק, אבא של חיים רוסק נהרג במלחמה, ואמו מתה אח"כ. הוא נהרג בירושלים בעת כיבוש ירושלים בתשכ"ז, הוא רץ להציל חברו מהיריות של הירדנים לבסוף את חברו הציל, והוא נפל הי"ד כי מהיריות הנ"ל, נכנס כדור בבטנו ונהרג הי"ד).

הילדים הנ"ל, יצאו מרוסיא הרבה מאוחר ממנו יותר מחודש בערך שאחותי שרה ע"ה הי"ד, השיגה תעודות עבורם, ומסרה אותם, לידי בן אחותי שרה ע"ה, התמים ש"ז קאצענעלענבויגען נ"י שהוא עם אשתו שולע (שולמית) שתחי' עם ילדיהם שי', עברו הגבול מרוסיא דרך לבוב, עד שהגיעו לפאקינג, ובהיותנו בפאקינג מסרו לנו את כל הילדים שי' הנ"ל, לרשותי כאמור לעיל. הרבה כוחות עמלתי, והשתדלתי, שישארו בחינוך שלנו בשלימות, ומסרתי אותם בפאקינג לחינוך חב"ד כמו הילדים שלי שי'. ולבסוף הצלתי רק מחצה מהם, ובעזרת השי"ת חיתנתי את הבכורה מינע שתחי', עם התמים יצחק ריבקין שי', ואחותה גיטיל תחי' (ששינו פה שמה ל"טובה") עם התמים זליג נ"י בן התמים מנשה אלטהויז ע"ה הי"ד.

.

בתי צבי' תחי' נשאה בצעקין בביה"ח בעיר נחת כעשרה ימים, עד שבעזה"ש נרפאה, עד שהרגישה עצמה יותר טוב, כל הענין עם היריות מהחיילים בצעקין הי' כמה ימים לפני ר"ח אלול, ואנחנו עברנו אז לאוסטריא לכמה ימים (כשבוע), ומשם למחנה "קעם" כאמור לעיל. אבל בתי צבי' תחי' נשאה שם עד שהחלימה קצת ב"ה, ואז שלחנו שליח מיוחד (זה הי' התמים ר' עובדי' שטראקס נ"י שלמד אז בישיבת תורת, והוא הביא אותה מצעקין ישר לפאקינג, ולא הביאו אותה למחנה קעם...)

ותיכף סידרו אותה בבלאק 18, וזה הי' הימים האחרונים לפני לידתה בעז"ה והי' סכנה לטלטל אותה ממקום למקום כו'. ביום א' סליחות, כ"ו אלול תש"ו, ילדה בתי צבי' בת הבכורה לבתי, ונכדה הראשונה שלנו, ונקראה שמה בישראל "רחל לאה" לאריכות ימים ושנים, וב"ה שנולדה בריאה ושלמה בחסד עליון, וכל הפחדים וההרפתקאות שעברו על בתי תחי' בחדשים האחרונים להריונה לא השפיעו ח"ו.

תש"ז:

בר"ה תש"ז התפללנו כל אנ"ש (הפליטים) בפאקינג (קרית יערים) מחנה וואלדשטאט, בלאק מס' 11, בלאק גדול בלי מחיצות של חדרים, שם עימנו הי' הרב ר' אברהם אלי' ע"ה פלאטקין, ר' פרץ מאצקין ע"ה וכל משפחתו שיבדלו לחיים טובים, לוי יצחק שפירא, ואחיו הגדול ר' ליפא שפירא שי', הרה"ח רנ"ן שי', ר' חייקל חאנין נ"י שיבדל לחיים טובים וגיסו ר' חיים מינקאוויץ ע"ה וכו'.

הבעל תוקע הי' ר' ישראל נעוולער ע"ה, ותקע בהשופר השחור שהבאתי עמדי, כפי שכתבתי לעיל, שקיבלתי מהרבנית חנה זצ"ל, השופר השחור של הרבי מהר"ש זי"ע. ובכל שנה תקעתי בשופר הזה בר"ה (וגם בר"ה הזה תקעתי תקיעות מעומד).

תיכף אחרי החגים סידרו שכל הפליטים יבאו ללמוד בכל יום. ובמיוחד כל הצעירים, תלמידי התמימים, סידרו כל הכתות, מקטנים עד הזאל, תחת פיקוחו של ש"ב הרה"ת ר' ניסן נעמענאוו נ"י, סידרו סדר של תומכי-תמימים עבור הגדולים, וחדרים ושיעורים עבור הצעירים. הילדים שלי התמימים שלום דובער, דוד, ויהודא ליב שי' נכנסו הראשונים ללמוד כו', כן היתומים שהיו עימנו, שמריל דוד מרגולין נ"י וחיים רוסק ע"ה הי"ד, הכנסתים לחדרים, כל אחד לפי הבנתו.

הבעלי בתים האברכים, הזקנים והצעירים, סידרו במיוחד בבלאק אחר, ולמדנו כל היום עם סדר מסודר, כל אחד עם חבר, או חבורה, ומי ששייך להיות או ללמוד להיות שו"ב או רב, למדו יורה-דעה.

עוד סידרו באותו זמן שנת תש"ז אחרי ר"ה, שלמדו אומנת השחיטה, היו בס"ה כעשרים תלמידים ביניהם גם שוחטים מומחים, שהיו כבר שובי"ם ברוסיא, ואותי מינו להיות המנצח על המלאכה. יש לי תעודה מהרה"ח ר' אברהם אלי' פלאטקין,

שכותב עלי בזה"ל כאמור "המנצח על העבודה", כי לימדתי את האברכים הצעירים אומנת העמדת הסכין, וב"ה שהסכין שלי מצא חן בעיני המומחים, כמו ר' פרץ מוצקין ע"ה, שהי' שוחט ברוסיא, ועוד אנ"ש כו'.

נסעתי בשליחותם של הוועד למינכן, לוועד ההצלה, והשגתי אצלם הרבה סכינים גדולים, של שחיטת גסות, וגם אבני משחזת, ולימדתי אותם השחזת הסכין, כפי המקובל אצל חב"ד, היינו שני צדדים יפים חד וחלק על שחירותם. יש שמור אצלי גם תמונות איך כל השוחטים והתלמידים עומדים עם סכיניהם בידיהם בימינם, ואבני המשחזת בשמאלם, ומנצחים על העבודה של השחזה, ביניהם היו תלמידים שלמדו ממני איך להחזיק סכין ביד, והיום הם המפורסמים בעולם, כמו הרה"ת ר' ישראל שמעון קלמנסון נ"י (בזמן האחרון הוא השוחט כפרות אצל כ"ק אד"ש), ר' מרדכי שוסטערמן נ"י (הוא עכשיו באמריקא, ועבר לעבודת הדפוס), ר' משה בייטש נ"י, ר' יצחק מענדיל ליס ועוד.

גם השתתפו השוחטים המומחים מכבר (מחו"ל מרוסיא ופולין), ר' שניאור זלמן כץ ע"ה, ר' ליב ע"ה סגל, ר' ברוך לעבקיווקער, גם ר' מאיר זרחי הכהן ע"ה (חתנו של אחי ר' שלמה ע"ה מגארקי) ועוד הרבה, ובערב ישבנו כולנו ללמוד בספרי הפוסקים, כמו יורה דעה, שמלה חדשה ועוד.

בחורף סידרו, ששוחטים מומחים שלחו לבית השחיטה, על יד פאססאו - עבור קצבים שעסקו בזה עבור המחנה וואלדשטאט, שהיו כמה קצבים שקנו בהמות אצל הדייטשין, ושחטו בבית השחיטה למכור לפליטים הנמצאים בוואלדשטאט, השוחטים היו ר' שניאור זלמן כץ ע"ה, ויבדל לחיים טובים ר' נפתלי יוניק נ"י (עכשיו הוא גר בקאנאדע), כמה פעמים נסעתי ג"כ עם בני רמ"מ נ"י.

בשנת תש"ז ביום ה' י"ז סיון, נולדה נכדתינו צבי-ה בת בננו התמים מנחם מענדל ושרה שי' לאריכות ימים ושנים, ביום ה' שעה 4 אחצה"ר, פאקינג, גרמניא.

לפסח תש"ז היה צריך להשיג יין-גפן להסדרים של פסח עבור הישיבה, ואנ"ש וכו', ואני קבלתי על עצמי העבודה לעשות יין עבור כל אנ"ש שהי' עימנו, ואז נסעתי יחד עם יצחק ריבקיין נ"י, לעיר לאנדסבערג (אחרי פאססאו) והזמינו חביות גדולות חדשות מעץ, וקנינו צימוקים הרבה, ועשיתי יין בשביל הסדרים, והצלחתי ב"ה, שהיין יצא טוב וטעים ויפה, וחילקו לכל אנ"ש, ותלמידי הישיבה תו"ת, וכולם היו ב"ה שבעים רצון, מעבודתי בעשיית היין שהי' מוצלח מאוד.

תש"ח:

בשנת תש"ח, ביום ב' כ"ח סיון תש"ח 4:30 אחר צהרים, נולדה נכדתינו גיטל לאריכות ימים ושנים.

בשנת תש"ח התחילו להעביר הפליטים מפאקינג לארצות אחרות. קודם כל,

הישיבה תו"ת עם התלמידים עברו לצרפת, ובראשם הרה"ח ר' ניסן נעמענאוו נ"י, שהוא הי' גם המנהל והמשפיע בתו"ת, הסתדרו בעיר ברונא על יד פאריז, פראנציע. הרבה פליטים נסעו לאה"ק.

תש"ט:

אור ליום ו' עש"ק שעה 8, ח' כסליו תש"ט במחנה וואלדשטאט, פאקינג נולדה נכדתינו דוואניע שתחי', בבית היולדות בוואלדשטאט, לאריכות ימים ושנים.

פרק טו הנסיעה לאה"ק

אור ליום ב' ט"ו בשבט תש"ט יצאנו מפאקינג. הגענו לגערסטרטאט (פרבר מינכן). בוקר יום ד' יצאנו מגערסטרטאד, ובצהריים שעה 4, נסענו ברכבת ממינכן לצרפת. ביום ו' עש"ק יתרו י"ט שבט, הביאו אותנו יחד עם הרבה פליטים לעיר ליאון (צרפת).

בני מ"מ ושרה עם בתיהם צבי' ודוואניע שיחיו, יצאו מגרמניא חמשה שבועות לפני נסיעתנו, והיות שהיתה להם תינוקות קטנה שתחי', סידרו אותם לנסוע, ולטוס באוירון לאה"ק מגרמני' והם הסתדרו זמני, בבית העולים בבאר-יעקב.

נחזור לנסיעתנו כאמור. בליאון הגענו עש"ק יתרו י"ט שבט, ושם היתה גם שיבה של נובהורודוק, והתפללנו בש"ק יחד עימהם. אור ליום ד' כ"ד שבט נסענו מליאון, בוקר יום ד' הביאו אותנו עם כל המטלטלין שלנו למחנה סאנט-שאמס (תרגמו לעברית מחנה "עין שומר"), לשם אספו כל הפליטים שבאו מגרמאניע מכל המחנות, כדי להסיעם באניות דרך הים מצרפת לאה"ק, עימנו היו זוגתי תחי' בני ליב, וכן מינא וגיטל (בנות גיסיני ניחמקע מרגולין ע"ה, וכן שמרי' ודוד מרגולין, וחיים רוסק ע"ה הי"ד).

[הבנים שלנו שלום דובער ודוד שיחיו, למדו אז בתו"ת בישיבת ברונא (ע"י פאריז, כי נסעו לשם אשתקד ביחד עם כל התלמידים ובראשם הרה"ח ר' ניסן נעמענאווי שי'). הם נשארו בצרפת, עד שבני ש"ב שי' התחתן עם זוג' רבקה תחי' בת ידידנו התמים ר' אברהם ישעי' ובליומא, ע"ה ואח"כ עברו ללונדון (אנגלי'). ונתקבל לשו"ב ומוהל בוועד הקהילה של לונדון.

בני דוד שי', נסע מפאריז לאמעריקא, ללמוד ב-770, בתחילת שנת תש"י בחיי כ"ק אדמונ"ע, וזכה להיות גם ביחידות אצל כ"ק אדמונ"ע, וגם קיבל מכתב בכ"ק שם על המקום.]

יחד עימנו נסע הרב יצחק שלמה זוגתו רבנית אונגר, מגרמניא לאה"ק. עכשיו הוא גר בכ"ב, והוא הרב של חוג חתם סופר וראש מתיבתא.

בש"ק פ' תרומה ה' אדר, הגיעה פקודה מהסוכנות היהודית, שתיכף היום צריכים לעבור "למארסעל" (חוף הים של האוניות בצרפת), ושם לעלות על הספינה "נגבה", כי לפנות ערב, היינו באמצע הש"ק צריכה להפליג לאה"ק. אז הגיע לידינו נסיון גדול, ובעזרת השי"ת שעזר לנו לעמוד בנסיון... ובכדי להגיע להספינה שעמדה בחוף הים של מארסעל (פראנציע), הי' צריך תיכף בש"ק לארוז כל החפצים שלנו באמצע הש"ק, ולנסוע משם, לפני צאת הש"ק.

אז עמדנו בתוקף, ואמרנו, שלא ניסע בש"ק בשו"א, והרב אונגר נ"י השתתף עמי כו'. אז אמרו שלוחי הסוכנות היהודית, אם לא ניסע עכשיו, אז משאירים אותנו פה, ויסעו בלעדינו, אז אמרנו להם, לא איכפת לנו מה שתעשו, אבל אנחנו לא נחלל את הש"ק, ובפרט, בעת שאנו נוסעים לאה"ק לקיים מצוות, ופתאום, אתם מכריחים אותנו לחלל את השבת ח"ו, ואמרת' להם בפה מלא ובהחלטה גמורה, שעד שלא יגמור הש"ק, ואחר שנעשה הבדלה כדת וכדין, אז נתחיל לארוז החפצים שלנו.

השלוחים הלכו מאיתנו, ועזבו אותנו. אחרי זמן חזרו, והסכימו לחכות... והי' להם בהכרח לשנות זמן היציאה של האני' מצרפת במקום שעה 6 (שש) בערב, להפליג מהחוף מארסעל בשעה 10 לילה.

ומוכן שהספקנו אחרי הבדלה לארוז כל החפצים במנוחה, ולסדר הכל על המכוניות, עם כל הנוסעים. כאמור, שהילדים שלנו ש"ב ודוד שיחיו למדו אז בברונא בתו"ת (פריז), ובאו אלינו לש"ק משפטים לליאון, להתראות עימנו, ולעזור לנו לארוז החפצים, ואחרי שנסענו חזרו לפאריז, ובננו הצעיר ליב נ"י נסע עימנו יחד לאה"ק.

גם פה במארסעל בעת שעלינו על הספינה, הי' נס גלוי בחדר עליון, כי בני ש"ב נ"י, נכנס עימנו להספינה לעזור להעביר החפצים, וזה הי' כבר אחרי שעה 10 לילה במוצש"ק, ובנתיים שחררו הספינה מהנמל... נבהלנו מאוד, כי הסכנה היתה גדולה מאוד, שלא ליפול להים ח"ו ח"ו, ובחדר עליון נכנס לים, ויצא לשלום.

ביום ועש"ק פ' תצוה, יו"ד אדר אחרי חצות היום הגענו בהצלחה לנמל חיפה, עד שהסתדרו המלחים עם קשירת הספינה לנצל, התחילו לרשום את כל הנוסעים באני'. נשאר שעות ספורות לקבלת ש"ק.

והודות לעסקן הגדול ר' יעקב כץ ע"ה זכור לטוב (לבסוף הי' גם חבר הכנסת מפועלי אגוד"י) שלא התחשב עם זמנו וכוחו, והשתדל לבוא לנצל חיפה לקבל פני האורחים הדתיים... ובפרט שהזמן הי' קצר עד קבלת ש"ק, השתדל בהנהלת הנמל, והעוסקים מטעם הסוכנות, שיתנו רשות קדימה לאנשים שהם שומרי שבת לצאת הראשונים מהספינה, כדי שנספיק להגיע למנוחת השבת לפני ש"ק. בהספינה היו

יותר מאלף עולים, ושלחו את כולם לכמה מקומות, שהכינו עבורנו, ונקרא בשם "בתי-עולים".

אותנו הובילו ביחד עם כל החפצים והמטלטלין לבית העולים בכפר "נוה חיים" ע"י חדרה, וכבר הי' שם "אוהלים" מוכנים (ברוסית פאלאטקעס) מבר, ונתנו לכל משפחה אוהל מיוחד, ובפנים היו שם מיטות ומזרונים לשינה, והספקנו ב"ה להסתדר, להיכנס עם החפצים שלנו עם כל המטלטלים שהי' ברשותינו שהבאנו מרוסיא, והמזוודות כו' עד כניסת הש"ק, וכבר הכינו שם מזון וטיי וחלות כו', ויכולנו לסדר כאו"א באוהל שלו כפי רצונו וחפצו ורשותו.

ביום ג' י"ד אדר "פורים" נסעתי לת"א, ולראות את הידידים שלנו מכבר, ה"ה הר"ר אליעזר שמואל קאראסיק ע"ה, ויתר אנ"ש שהיו אז. בפורים לסעודה, הייתי אצל הרה"ח המפורסם המשפיע כש"ת ר' שאול דובער זיסלין ע"ה, ואצל הרב קאראסיק, שאז הוא הי' הרב של אנ"ש בת"א, וגם מנהל ישיבת תו"ת ליובאוויטש. ומאז נסעתי כמה פעמים לת"א, לחפש במה להסתדר כו', גם לפעמים, הייתי נשאר בת"א ללון, והתארחתי בביתו של ידידנו ומח"ו הרה"ח ר' שמואל זאלמאנאו ע"ה שו"ב בת"א. בביתו, היתה מצות הכנסת אורחים באהבה ובחמימות, וכל ב"ב היו מטפלים עם האורח שיהי' נוח לו כו', וד"ל.

לפני חג הפסח עברנו מהאוהל לצריף חדש, שנבנה מקרשים, בבית עולים "נוה חיים", ושם סדרנו הסדר של פסח, עימנו יחד כל הילדים שיחיו, שהארכתי קודם. אגב, מעניין (זהו דבר נדיר) שבעת עריכת הסדר, הי' גשם חזק שוטף, עד שטפטפו מים מהתקרה על השולחן (בכלל באה"ק זה לא רגיל שבפסח יהי' גשם). גם הרב יצחק שלמה אונגר ורבנית שלו השתתפו עימנו בסדר של פסח.

פרק טז

כפר חביד

בזמן ההוא, היו הדין ודברים בין אגודת חסידי חב"ד ובין הסוכנות בא"י, שימסרו לנו כפר ספריא עכשיו זה "כפר חב"ד", בשביל להסדר כל המשפחות העולים (החדשים) כולנו ביחד. המקום נמצא קרוב לת"א בערך 14 קל"מ, וכן לבאר יעקב, ורמלה-לוד. לפני המלחמה, ולפני קום המדינה הי' זה כפר ערבי גדול עם הרבה אדמה ופרדסים וכו', ובחסד עליון נצחנו אותם, וגרשו את הערבים מכל הדרום, מלוד מרמלה ובאר יעקב, ובית דגן, ועוד... שהיו שם מיושבים הרבה ערבים רשעים ורוצחים... שסבלו מהם הרבה צרות... ובפרט, שהמקום נמצא בדיוק סמוך לכביש מת"א לירושלים, והי' תמיד סכנה גדולה לעבור הסיבוב של בית-דגן ואזור והסביבה... שלפעמים היו הערבים יורים על האוטובוסים שנוסעים יהודים מירושלים לת"א וחזרה, ועכשיו ב"ה, אין שם שום ערבי, והדרך פתוח, ובטוח לנסיעה.

והנה עד חג השבועות תש"ט המשיכו הדין ודברים עם הסוכנות היהודית לא"י (כך הי' אז שמה). ובחסד עליון, לפני חג השבועות, הגיעו להסכמה, ומסרו לרשות אנשי חב"ד את הכפר ספרי' עם הפרדסים, וכ"ק אדמו"ר שליט"א נתן לה השם כפר חב"ד.

אגב, בעת שהייתי פעם ראשונה להסתופף בצל כ"ק אד"ש בר"ה תשט"ז, בהיותי ביחידות, בהיכל הקודש, וזכיתי להיות בהיכלו שלוש רבעי שעה, הזכרתי השם "ספריא", וכ"ק אמר לי שהשם הוא "כפר חב"ד". במשך הדיבורים, פלטתי מפי שוב פעם המילה ספריא, ואז תיקן לי עוד פעם, ואמר "כפר חב"ד".

בחג השבועות תש"ט, היינו עוד בבית העולים "נוה חיים". למחרתו, באסרו חג של שבועות יצאנו מבית העולים ובאנו בשעה טובה ומוצלחת לכפר חב"ד (ספריא), ותיכף סידרו וועד שיטפל עם הסדרים והדירות כו' כו' ואז עשו הגרלות, או הסכמות, מי יקבל הדירות הנטושות. ועל גורלנו קבלנו בית של שתי קומות (כי

היינו ב"ה משפחה בת 9 אנשים שי'), סיפרו שהבית הזה הי' בזמן הערבים המשטרה למעלה, ולמטה היתה הרפת, והיתה מלאה רפש וטיט, וכל מיני חיות ושרצים, שבורה ורצועה בלי חלונות, ובלי דלתות.

במשך הקיץ תש"ט הביאו קבלן, ופועלים, ועשו בדק הבית, תיקנו דלתות, עשו חלונות, וסידרו שיהי' לכה"פ דומה לדירה, מים לא הי' בקרבת מקום, גם חדרי נוחיות לא הי' כלל, וסידרו זמנית בית שימוש בחצר.

מים בכלל לא הי', שום אינסטאלאציע בכפר, רק בסוף הכפר על יד פסי הרכבת הי' באר ובריכה (שמשם היו משקים את הפרדסים). בבריכה הלכנו לטבול (במים קרים מאוד) וכל אחד הלך עם דליות לקחת (לשאוב) מים מהבאר היחיד שהי' בכפר, מדירתינו הי' זה יותר מקילומטר ועד שהביאו המים הביתה, הי' נשפך כשליש מים בדרך... אבל במשך הקיץ, סידרו אינסטאלאציע, לאט לאט, הגיעו המים יותר קרוב לבית.

בנתיים הייתי נוסע לת"א לידידים שלנו, לחפש במה להסתדר. בננו ליב שי', הלך תיכף ללמוד בישיבת תו"ת שהיתה בת"א ברחוב המליץ, ע"י רחוב דיזנגוף, המשפיע הי' הרה"ח ר' שלמה חיים ע"ה קסלמן. עוד היתה ישיבה של אחי-תמימים, תחת הנהלת הרה"ג הרה"ח והמשפיע ר' חיים שאול ברוק זצ"ל מראשל"צ ברחוב הרב קוק 16, והייתי תמיד נכנס ויוצא שם.

תש"י:

בקיץ תש"ט, אחרי שאנ"ש התיישבו בכפר חב"ד, הנה הוועד של הכפר דאגו ע"ד למנות שוחט קבוע בכפר, ואז הי' בינינו הווח"ס ר' יוסף פינדריק ע"ה, שהציע שרותו להיות שוחט בכפר. - ואני שאבדל לחיים טובים, הצעתי ג"כ מצידי להיות השוחט של הכפר חב"ד, (כי לע"ע לא מצאתי מקום אחר יותר טוב כו') - הוועד של הכפר כתבו אז לכ"ק אדמונ"ע לשאול ולקבל חוות דעתו הק' (את מי למנות לשוחט?), ותיכף אחרי החגים תש"י נתקבלו מכתבים בחתימת יד קדשו, מענה על שאלתם: (א) שיקבלו את ר' יוסף פינדריק ע"ה לשוחט עופות בכפר, ואני זכיתי לקבל מכתב ארוך, וכ"ק אדמונ"ע, שכתב ביום ערב סוכות תש"י, בחתימת יד קודשו (יו"ד נדפס) וכותב לי להתעסק באומנת המילה, ומברך אותו בהצלחה במכתבו כמה פעמים...

והנה העתק המכתב בדיוק: (זה הי' פחות מארבע חודשים לפני הסתלקותו, זכותו יגן עלינו, ועכ"י, אמן...)

בעזהש"י

י"ד תשרי ערב סוכות תש"י

אגרות הקודש מכ"ק אדמונ"ע מיום י"ד תשרי ערב סוכות תש"י (פחות מן ד' חודשים לפני הסתלקותו) עם ברכות מאליפות..בזה"ל..

השי"ת יצליחו במשרתו בתור מוהל. ויתן לו פרנסה טובה בהרחבה....

ולפני החתימה של יד קדשו כופל שוב פעם בלשונו הק':

= השי"ת יחזק את בריאות =

= כולם. ויתן לו פרנסה טובה בהרחבה =

= ויצליחו בעבודתו בהצלחה גדולה =

בחתימת יד קדשו צוקללה"ה

בני התמים דוד שי, זכה לעבור מפאריז משיבת תו"ת לאמערקא, אחרי החגים תש"י, ללמוד במתיבתא תו"ת בבית כ"ק אדמונ"ע 770 איסטרן-פארקוואי, וזכה לראות פני קודש הקודשים, כ"ק אדמונ"ע ולהיות פעמיים ביחידות. גם קיבל מכתב מכ"ק בחתימת יד קדשו, בחודש טבת תש"י. המתבתא תו"ת ב-770, היתה באותו בית שגר כ"ק אדמונ"ע בקומה עליונה, והמתבתא בקומה תחתונה ושם הי' בית התפילה של כ"ק.

.

בחודש כסליו תש"י, באותו זמן נכנסתי פעם לבקר בישיבת אחי תמימים אצל הרה"ג רח"ש ברוק זצ"ל. והנה נכנסה בתו רחל תי, שהיתה עוד צעירה בימים, ומספרת לו, שאתמול הי' הלוינו של השו"ב ר' מיכאל ז"ל שהי' שו"ב ומוהל בראשל"צ, כי הרח"ש ע"ה, הי' מנהגו להיות כל השבוע מש"ק לש"ק בישיבה ברחוב הרב קוק 16 והי' בא הביתה רק לשבתות. וכבר ידע שאני מחפש מקום למשרה של שו"ב, אז פנה אלי, ואמר לי שאסע תיכף לראשל"צ להיפגש עם ר' יוסף שמוטקין ע"ה, שהוא מהותיקים בראשל"צ ומגזע חב"ד, הי' עסקן צבורי תמיד, גבאי בית הכנסת חב"ד, והוא בנה ביהכ"נ חב"ד ברוב מרצו.

הרי"ש ע"ה קיבל זאת בכבוד ובשמחה, ותיכף התמסר לענין במרץ גדול, להתעסק בהצעתו, ובאמת הי' הדבר הזה קשה להולמו, כי היו עוד הצעות משובי"ם. והעיקר, שבביל התמנות שו"ב עירוני בעיר, הי' צריך לעבור כל הענין דרך המועצה העירונית, ובהסכמתם (גם המשכורת החודשי, הי' צריך לקבל מטעם העירי', א"כ הם הקובעים כו'), ואז השליטה של המפלגות גדולה מאוד (כנהוג מאז ומתמיד, שהיו בעיר "שבעה טובי העיר", ועל פיהם נחרצים כל ענייני העיר, ובפרט ע"ד התמנות שו"ב עירוני, יש תמיד צדדים וד"ל).

באותו זמן היו 15 חברים בעירי', מהרבה מפלגות, דהיינו: מפא"י, כלליים, תרות, קומוניסט, ורק שנים היו "דתיים", היינו פועלי אגודת ישראל, ר' בצלאל פריזנט ע"ה, והרב ברוך גרינברג מטעם המזרחי (אגב הוא הי' אז גם מזכיר הפוהמ"י), וכל אחד מהם רצו שהשו"ב הי' חבר במפלגתם... ואני בתור איש חב"די שמרתי פקודת כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע זי"ע, בעת המהפכה ברוסיה (רעוואלוציע) בשנת

תרע"ז, כתב מכתבים, ומודעות גדולות לכל אנ"ש, וכל איש יהודי, שלא ילכו לשום (פארטיי) מפלגות, רק להחזיק תחת "דגל בלתי מפלגתי" וע"כ לא הי' לי שום המלצות ומשענת מהמפלגות הנ"ל. ואז הי' עוד מועמד (קאנדידאט) לשו"ב ומוהל, יהודי מאונגאריא, בשם ר' שלמה יוסף וייזער נ"י, שהי' שו"ב באונגאריע, עם הדרת פנים, גם חזן טוב, ובעל קורא, והמפלגות הדתיים, וחלק מיתר המפלגות החזיקו בו יותר ממני.

אכן ר' יוסף שמוטקין ע"ה, ברוב מרצו, ובהיותו ותיק בראשל"צ יותר מארבעים שנה, גם הי' בעל אחוזות גדולות והי' לו היכרות גדולה עם יתר חברי המועצה המקומית בראשל"צ (וכאמור, שלהתמנות שו"ב הי' צריך החלטת מועצת העיר, וע"כ מי שזכה לרוב קולות, הוא זכה בהתמנות זאת), וע"כ רי"ש ע"ה עבד בזה במרץ גדול, להשיג יותר קולות לזכות שלי. אגב, כאמור, שבהמועצה המקומית שהיתה מן 15 איש, היו רק שני קולות דתיים, וכאמור, מהמזרחי ופא"י, והם הצביעו עבור ר' שלמה יוסף וייזער, היינו נגד התמנותי כו', והם היו בפנים המועצה (ומובן שלהם הי' יותר השפעה מבפנים), והר"י שמוטקין ע"ה, הי' צריך להשפיע על חברי המועצה מבחוץ... הענין נמשך כחצי שנה עד שבכ"ו ניסן תש"י, היתה ישיבת המועצה המקומית, ואני זכיתי לקול אחד יותר. אגב, המפלגות השמאליות, כמו חרות, מפא"י, כלליים, וקומוניסט, הם נתנו קולם בשבילי, אחרי שהרי"ש נ"ע השפיע עליהם, וסיפר שאני יליד רוסיא, מהפליטים משם, וזה הי' בשבילם חשוב יותר, אף שלא הכירו אותי כו'.

וזה הכל הוא בדרך הטבע, אבל... אין עוד מלבדו, וגם הטבע הוא למע' מן הטבע, רק בעזרתו ית', בחסדו חסד חינום, זכיתי לקבל המשרה הזאת.

אחרי שהמנגדים שלי ראו שידם על התחוננה, הציעו תיכף הצעה חדשה, היות, שגם אני וגם המועמד השני רש"י וייזער נ"י, שנינו שוחטים וגם מוהלים, הציעו, למנות את שנינו לשוחטים ומוהלים, אבל היתה הטענה מצידם, מאיפה תיקח העירי' משכורת עבור שנינו, הנה הצד שכנגדי המציאו המצאה חדשה, היות שיש הכנסה מבריתות מילה, לתקן תקנה... שכל מי שצריך להזמין מוהל לבר"מ, שישלם עבור הברי"מ לקופת העירי', ואז מזה הכסף שיצטבר במשך החודש, יספיק לשלם עוד חלק ממשכורת עבור השני.

וע"ז הסכימו כל חברי המועצה העירונית, ונתקבלנו שנינו לשוחטים ומוהלים בעיר ראשל"צ גם אני וגם ר' שלמה יוסף וייזר, אבל המשיך רק איזה שנים, ובמשך הזמן שהעיר נתגדלה בעז"ה, והעבודה בשחיטה נעשה יותר (וע"כ גם ההכנסה לעירי' נתוספה כו'), אז בוטלה הגזירה שכל בעל ברית ישלם התשלום עבור הברי"מ לעירי'.

עד שהענין יצא לפועל עברו איזה חדשים, והתחלתי לעבוד ביום י"ג מנ"א תש"י.

מעניין לספר בדיחה... אחרי שנכנסתי לעבודה בעז"ה פגשתי בעירי', חבר העירי' מטעם מפלגת הקומיניסטים, אשה בשם "פאליא", והיא באצבע שלה שהרימה לזכותי בעת ההצבעה, הכריעה הכף לצידי. כשפגשתי אותה בעיריה אמרתי לה שלום, ואמרתי לה תודה רבה עבור שהחזיקה מעמדי בזה שהצביעה בשבילי, אף שלא הכרתי אותה עד עכשיו, ולא נפגשנו אף פעם כו'. ואמרתי לה בדרך בדיחה, במה יכול להודות לך עבור השתדלותה לזכותי בעת ההצבעה, ואמרתי לה, שיכול להודות לה בברכה, שתזכה לבן זכר, שלא הי' לה עד כה, ואני אהי' המוהל... ולתקופת השנה ילדה בן, ובאמת, הייתי גם המוהל שלו.

פרק יז

ראשון לציון

תשי"א:

בנתיים גרנו בכפר חב"ד עוד שנתיים, וחפשנו דירה בראשל"צ. גם העירי' והשוחטים דרשו ממני, שאגור במקום בראשל"צ, כי העבודה בבית השחיטה התחילו תמיד בשעה 6 בוקר (כי הקצבים צריכים להכין העופות למכירה, בעת פתיחת החנויות), ובפרט כשהי' שחיטת גסות, היו יוצאים יותר מוקדם כו', וע"כ הי' נחוץ שאגור על המקום, אבל חפשתי דירה שתהי' יותר סמוכה למקום העבודה, לביהכ"נ חב"ד, מקוה, ושוק כו', וע"ז זכור לטוב ידידנו הווח"ס ר' יוסף שמוטקין ע"ה שהרי עיסקו עם מגרשים ודירות, ובחסד עליון, הזדמן על ידו דירה נאה על יד השוק, ולא רחוק מביהכ"נ חב"ד במרכז העיר, גם סמוך לביהכ"נ הגדול (כיכר המיסדים 4) שהיתה תחת פיקוח של המורה ש' זלמן רוזין ז"ל.

באסרו חג של חג השבועות תשי"א, נכנסנו בשעה טובה ומוצלחת להדירה הנ"ל. בתי צבי' תחי', ותבדל לחיים טובים וארוכים, ובעלה הרה"ת דוד ברובמן ע"ה, נשארו בגרמניא עוד שנתיים, כי הי' קשור עם הדפסת ספרי קה"ת, תניא, תו"א, לקוטי תורה, שו"ע אדמוה"ז, ועוד הרבה ספרים (ספרי אדמוהאמ"צ כו') לפי הוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א, שאז הי' הוא המנהל של מרכז לענייני חינוך. כעת אחרי שקיבל הנשיאות, כ"ק אד"ש הנשיא, והמנהל הוא הרב ח.מ.א. חודקוב נ"י.

לפני שעברנו לראשל"צ, בעת ההיא באו מגרמניא, בתי צבי' תחי' ותבדל לחיים טובים עם בעלה הר"ד ע"ה ושלושת בנותיהם, רחל לאה, גיטל, וש"ש, שתחינה לאריכות ימים ושנים. וכשהגיעו ארצה, הסתדרו בדירה שקבלתי מוועד כחב"ד, וגרו שמה, עד שבנו השיכונים.

החתונה של בני רש"ב וזוג' רבקה שי' היתה ביום יו"ד סיון תשי"א בפאריז, בשעטומו"צ. ולא יכולתי אז לנסוע להחתונה, כי ביום זה הי' צריך לעבור לדירתנו

לכחב"ד, ובעת ההיא, כשהגיעו ארצה הרבה עולים מרוסיה ועוד ארצות, ה' סכנה, להשאיר דירה ריקה, שלא יעשו פלישה לדירה הריקה, וגם המצב הגשמי, עוד לא ה' אז מוכן להוצאות גדולות.

תשי"ג:

בני התמים יהודא ליב שי', עמל הרבה להשיג רשיון לנסוע להרבי שליט"א עד שכתב מכתבים לדוד בן גוריון, ולהנשיא שהי' אז יצחק בן צבי - כתב במפורש שנולד בלענינגרד, וב"ה שההורים הצליחו לחנכו בישיבות חב"ד ברוסיה במחתרת עד שזכה להגיע לאה"ק, ועכשיו הוא רוצה להסתופף בצל כ"ק אד"ש, וללמוד שם ישר מפי הרבי, ועוד כתב מכתבים גם להנשיא דאז יצחק בן צבי, עד שזכה ונתנו לו היתר יציאה, וגם השיג אפידעבי מאמעריקא (רשיון כניסה...). בני דוד שי' שהי' מקודם באמעריקא סידר לו "אפידעבי" היתר כניסה... ואז טס באורון, וזכה להיות וללמוד בד' אמות של כ"ק רבינו שליט"א, מאז והלאה, עד שזכה אחרי החתונה להיות שליח מכ"ק אד"ש למארוקו. ומאז, לא ביקר פה באה"ק, כי כ"ק שלח איתו בשליחות למארוקו (קאסאבלאנקה) בתור מנהל סעמינר בית רבקה, והרבי לא נתן לו רשות לבקר באה"ק...

תשי"ד:

ביום ד' ניסן תשי"ד היתה החתונה בשעטומו"צ אצל בני התמים הרב דוד שי' עב"ג חוה עלקא תחי'. השתדלתי להשיג רשיון, היינו היתר כניסה לאמעריקא, כדי לנסוע להחתונה, אבל בזמן ההוא, הנה הקונסוליא אמעריקאני היתה מתעקשת ומדקדקת מאוד... ולא נתנה היתר כניסה לאמעריקא, ובקושי... ונשארנו פה.

אבל כשזכיתי להסתופף בצל כ"ק אד"ש פעם ראשון ביחידות בשנת תשט"ז, דרש ממני כ"ק מדוע לא באתי להחתונה של בני שי', ואמר, מי דארף זיין אויף קינדערשע חתונות, והוסיף ואמר ווי פארט מען דאס ניט אף א חתונה צו א קינד? והשי"ת יעזור לנו שיהי' בחסד וברחמים.

פרק יח

ביקור בחצרות קדשינו

תשרי תשט"ז

תשט"ו:

בקיץ תשט"ו, השתדלתי בכל מאמצי כוח שאוכל לנסוע לר"ה להסתופף בצל כ"ק רבינו שליט"א, וב"ה שקבלתי היתר היציאה. היו לי קשיים מצד העבודה בשחיטה ג"כ, שהפריעו לי לנסוע לחו"ל כי זה חודש החגים וכפרות וכו', ובפרט בעת ההיא הי' הראש מועצה הדתית אחד בשם הרב ברוך גרינברג, ותמיד הי' ענין לי (מיום שנבחרתי לשו"ב ומוהל בראשל"צ הי' רודף אותי... כו' וכאמור לעיל בעת שנבחרתי לשו"ב ע"י המועצה המקומית, הוא הצביע נגדי... כו'), וגם עכשיו הפריע לי לקבל היתר חופש מהעבודה כו' כדי לנסוע לכ"ק רבינו שליט"א ואכ"מ להאריך. ובעזרת השי"ת התגברנו על כל המניעות ועיכובים ובערך ביום כ' אלול תשט"ו, יצאתי באוירון דרך לונדון לברוקלין, ושם נשארתי בערך שבוע ימים לבקר אצל בני התמים רש"ב נ"י, שהוא שם שו"ב ומוהל מטעם הקהל דק"ק לונדון.

ביום ד' כ"ז אלול תשט"ו, יצאתי מלונדון, ביום ה' כ"ח אלול לפני הצהריים הגעתי לברוקלין ב"ה, והבנים דוד וליב שי' באו לשדה התעופה לקבל פני. בשעה 11 לפני הצהריים הייתי כבר בביתו של בני הר"ד שי', ותיכף צלצל לכבוד הרבנית חנה זצ"ל, והודיע לה שבאתי מאה"ק, ושאל מהרבנית ע"ה רשות, מתי אפשר לכנוס אלי לקבל ברכת שלום. וענתה בשעה 5 בערב.

בנתיים הלכתי לגנוח קצת מהנסיעה, ולפני שעה 5 הלכנו, אני ודוד וליב שי' לבית, רח' פרעזינדט 1418.

כשנכנסנו לביתה, הי' השולחן ערוך אצלה, עם פירות ומשקאות, הכל מסודר יפה. היא קיבלה פני בשמחה, ובהתקרבות יתירה, אחרי שישבנו כרבע שעה, ומדברים ע"ד זכרונות מאלמא-אטא וכדומה. פתאום שמענו שמי שהוא סובב

המפתח במנעול הפתח, של הכניסה הראשית, אז פנתה הרבנית אלינו ואמרה, כנראה "אז מיין זוהן עפענט די טיר", כי אצל כ"ק אד"ש הי' תמיד בכיסו המפתח של הדלת שלה כדי שלא להטריח אותה לקום ולפתוח הדלת.

ובנתיים נפתחה הדלת וכ"ק הרבי שליט"א נכנס... מהכניסה עד הסלון הי' פרוזדור ארוך כמה מעטר, ומשם נכנסים ישר להסלון. מובן שכולנו קמנו, ואני ישבתי קודם ע"י השלחן מצד ימינה של הרבנית, ורמזה לנו לעבור לצד שמאלה של השלחן, והרבי ניגש תיכף אליה, ואמר לה שלום, ושאל מה שלומה כו'... ואנחנו שלשתנו (אני ודוד וליב שי') עמדנו מצד ימינה לשולחן.

אגב על הקיר מימינה הי' תמונה גדולה, ובתוכה היו התמונות של חמשת הרביים, האדמוה"ז, הצ"צ, הרבי רש"ב, ואדמונ"ע זצ"ל זי"ע, ולמטה יבדל לחיים טובים כ"ק רבינו שליט"א. אגב, מתחילה כשנכנסתי וישבתי לשלחן עם הגב שלי לתמונות הקדושים, אמרה לי הרבנית ע"ה, כי זה לא כבוד לשבת עם הגב לתמונות הק', ואז זזתי הלאה לשלחן (שהי' ארוך כו').

עכשיו כשהרבי נכנס רמזה לנו הרבנית נ"ע לעבור לצד השני לשלחן, והרבי שליט"א עמד מתחת התמונות ישר כמו שר צבא ממולי, ותיכף התאמצתי ואזרתי כח ואומץ ואמרתי ברכת שהחיינו בקול רם, והרבי שליט"א אמר אמן, ושאל אצלי, איך הי' הדרך, אמרתי הכל ב"ה בסדר והצלחה, וגם הייתי בלונדון אצל בני ש"ב שי', ושאל מה שלומו של ש"ב וב"ב שי', ועוד כמה דברים, ואיך היתה הדרך, ועוד כמה דברים באופן משפחתי.

כעבור, כעשר דקות, פנה לאימו הרבנית נ"ע, ואמר לה, הלא יש לך אורחים יקרים, תמשיכו... פארבריינגט גוט... ואני אלך, ותיכף אמר לנו שלום, וחזר לפרוזדור, ודלת היציאה. אחרי שהלך, אמרה לנו הרבנית שתמיד הוא בא בערב בשעה 6, וע"כ הזמינה אותנו לשעה 5... אכן הפעם הקדים לבוא שעה מוקדמת, כנראה מפני היות שמחר הוא ערב ר"ה, והזמן יותר מוגבל כו', לכן הקדים לבוא לביקור לאימו ולקיים מצות כיבוד או"א שעה יותר מוקדמת.

אחרי שיצא הרבי שליט"א, גמרנו הקבלת פנים שלנו, וגם אנחנו יצאנו. הלכנו ל-770, שם אמרו לי (כמדומה לי שהרב חודוקוב בעצמו) שאני מוזמן ליחידות בשעה 8 ערב אחרי תפילת ערבית. שכחתי לציין, ר"ה תשט"ז, זהו הר"ה הראשון שבאו אורחים מאה"ק (כי עד אז הי' קשה להשיג רשיון לנסוע, וכן קשה לקבל היתר כניסה לאמריקה). והנה הפעם הזה לשנת תשט"ז היינו רק שלושתינו, אורחים מכל אה"ק, היינו אני, ור' אפרים וולף נ"י, ונבדל לחיים טובים הזכה בגורל החסיד ר' אלי' דזילאווסקי ז"ל (אביו של התמים שלמה דזילאווסקי נ"י) הוא גר בת"א, והי' לו חנות מכולת.

אחרי ערבית קרא אותי הרב חודוקוב נ"י למשרד "אפיס" ואמר לי, שאני לא צריך

לכנוס ליחידות... ושאלתי מה היא הסיבה (מה פשעי כו')? וענה לי, שהוא לא יודע. אני הבנתי שהסיבה היא מפני שכבר נפגשנו עם הרבי שליט"א בבית אימו הרבנית ע"ה. אז אמרתי להרב חודקוב, שאני חושב שהסיבה היא פשוטה, מפני שהיום נפגשנו עם הרבי בבית אימו הרבנית, והוספתי, מ"מ איני רוצה להפסיד הזכות שקבלתי קודם לכנוס ליחידות. ענה לי הרב חודקוב שי', חכה רגע, ואשאל... ותיכף לקח השפופרת של טלפון, וצלצל לחדרו של כ"ק שליט"א ואמר להרבי הדברים שאמרתי, שאיני מוותר על הזכות כו' ומבקש הרשות לכנוס, ענה כ"ק שאכנס. א"כ נשארתי לחכות עד שעה שמונה בערב, למעלה בביהכ"נ 770, וכשהגיע הזמן קראו אותי.

הרבי שליט"א קיבל אותי בפנים צוהבות, והחזיק אותי ביחידות בערך כחצי שעה. העיקר, ראשית הדברים הי' ע"ד כ"ק אביו הרלו"י זצ"ל, שיבדל לחיים טובים וארוכים. שאלה א', שאל, היות שאני הייתי בראש המתעסקים אצל כבוד אביו זצ"ל באלמא-אטא, וכל הזמן הי' רוצה לברר בדיוק, מתי הי' בדיוק שעת ההסתלקות של כבוד אביו זצ"ל, מפני שקשה לו לדבר עם אימו הרבנית עד"ז מטעמים המובנים... ורוצה לברר אם זה הי' בדיוק ביום כ' באב לפני שקיעת החמה, היות שהייתי אז ע"י מיטתו של אותו צדיק זי"ע. ואמרתי לו, בהחלט, שזה הי' לפני השקיעה, וליתר בטחון, אמרתי לו כמה סימנים, היות ששם באלמא-אטא בביתו לא הי' חשמל, והשתמשו רק עם לאמפ וקעראסין (נפט...), והלאמפ הדליקו כחצי שעה אחרי הסתלקותו, וכל זמן שהי' אור היום לא הדליקו לאמפ. וחוץ מזה, אני זוכר בהחלט, שהי' מאיר בחוץ אור היום. ושאל אם אני זוכר מהתורות, שדרש כ"ק אביו זצ"ל, אמרתי איני זוכר בדיוק, רק סיפרתי לו, ע"ד שהי' רשום בתנאי שלו על המלים.

גם ספרתי לו, בשבועות האחרונות שהי' בעלמא דין, באתי מבריי"מ שמלתי ילד בן ארבע שנים. אחרי שובי מהברי"מ נכנסתי לבקרו, והוא כבר שכב במיטתו, כי הי' חלש מאוד כו', וישב על המיטה ולחץ לי היד באהבה ושמחה, ודרש הרבה דברים שהגימ' הוא ארבע כמו שם הוי', (כמדומה שאמר, ארבע עולמות) ועוד הרבה ענינים שהגימ' הוא ארבע, והוסיף ואמר לי שעשיתי דבר גדול להכניס בבשאאע"ה ילד בן ארבע, וברך אותי.

כמדומה שהרבי שליט"א עיכב אותי כחצי שעה, זה הלילה אור ליום ערב ר"ה תשט"ז.

תשט"ז:

זכיתי להיות מוזמן לסעודות של ר"ה בקומה עליונה, באותו סלון (גדול) איפה שגר כ"ק אדמונ"ע, והרבנית נחמה דינה נ"ע סידרה הסעודות כמו בזמן חיי כ"ק אדמונ"ע. מעניין לציין הסדר של (הסעודות) המסובין והאורחים לשלחן. בראש השלחן עמדה הכסא שישב בה כ"ק אדמונ"ע, כסא עם גב גבוה, משני הצדדים היו

משענת לידיים, ומכוסה כולה עם סדין... על השלחן הי' מונח שתי חלות מכוסה במפה לבנה, כ"ק אד"ש ישב משמאל השלחן כרגיל בימי חיי אדמונ"ע שיכדל לחיים טובים, ורש"ג נ"י ישב מימין השלחן. המסובים היו אז, הרב שמואל לעוויטין ע"ה, החסיד ר' דובער חסקינד ע"ה, יצחק חורקין, ר' ש. זלמן טייבל, הרה"ח ר' מאיר הורקאו (שהי' מלמד שלי בנעוריי בעיר מולדתי גזאטזק ע"י מוסקווע) הרב משה דובער ריבקין (שקראו בליובאוויץ בער שווינציער) הרה"ח ר' אלי' סימפסון (הכרתי אותו מליובאוויץ, יליד באברויסק, שם משפחתו הי' "ייא'כיל"), ועוד. כמדומה, שבסעודה ראשונה באותו ר"ה היו 17 אנשים.

הוספה א

ע"ד השופר

נכתב בתוך היומן בשנת תש"ד, בעת שקיבל השופר,
וראינו לנכון לסדרו כאן בתור הוספה

אגב הנני לספר בפרטיות, ע"ד השופר באיזה אופן מסרתי השופר, והתמורה שקבלתי עבורה.

באלול תש"י בא הרה"ח ר' דובער חאסקינד ע"ה מברוקלין באיזה שליחות כו', ואמר לי שכ"ק אדמו"ר שליט"א ביקש אותו למסור אלו הדברים, היות שהשופר קבלתי מידי אמו הצדקת חנה ע"ה, ועפ"י הלכה הלא הוא היורש, וע"כ מבקש ממני להחזיר לו. כמובן, לא סרבתי ח"ו, אבל בקשתי, שיתן לי איזה מתנה מעזבון של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע זי"ע.

אחרי החגים תשי"א, קבלתי מכתב מבני התמים הרב דוד שי'. כותב לי, היות שכ"ק אד"ש היה מתפלל כל יום לפני התיבה, ואחרי התפילה היה מתנהג בפשיטות כשאר המתפללים כו', ניגש לבני הרב דוד שי', ואמר לו, היות שאבא שלך ביקש מתנה עבור השופר... הוא מציע לי מתנה - מטפחת של כ"ק אדמו"נ"ע. כשקבלתי מבני דוד שי' המכתב עד"ז כאמור, תמהתי מאוד, איזה שווה יש במטפחת אף (כי חשבתי שיתן לי איזה חפץ בר קיימא כמו כף או כוס...), ועניתי לבני שי' שימסור לכ"ק שאני רוצה מתנה יותר חשובה...

כעבור איזה זמן אח"ז ניגש שוב פעם כ"ק שליט"א לבני הר"ד שי', ואמר לו, מדוע אני מסרב לקחת זה שהוא רוצה לשלוח ובנתיים המטפחת - טיכעלע - מתקצרת, "די טיכעלע ווערט קלענער", ובני שי' כותב בהתרגשות מדוע אני מסרב... כי אז כבר נתפרסם כ"ק שליט"א בברוקלין, בין התלמידים והמקושרים והכירו את גדולתו וקדושתו וכו', אשר לא כן, פה באה"ק וכל חוץ לארץ לא ידוע ולא הכירו אז

את גדולתו, וכמ"ש בסוף מגילת אסתר "גדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו, דורש טוב לעמו וגו'" - הנה בני שי' כותב... מאחר שכ"ק הרבי שליט"א, מציע לי מתנה כזו, בטח הוא יודע ערכה של המתנה, והוא קובע ברכה בפני עצמה כו', והוא מתפלא עלי שהגני מסרב (ועומד על המקח כו').

אחרי שקבלתי מבני דוד שי' המכתב הזה, עניתי תיכף, שאני מבטל דעתי מכל הדרישות שלי, ומאחר שהנך כותב בלשון כזה כאמור במכתבו... הוא מסכים בכל לב ונפש, ומבטל דעתי ורצוני, לגבי דעת כ"ק רבינו שליט"א. אחרי שבני דוד שי' קיבל מכתבי והסכמתי, אז שאל כ"ק רבינו שליט"א, שישאל אצלי, איך רצוני בדבר המשלוח של הטיכעלע, היינו אם אני רוצה שכ"ק בעצמו ישלח לי, או למסור לבני שי' שהוא ישלח המכתב (באמת אז לא הבנתי השאלה של הרבי שליט"א, ומחמת הביטול לכ"ק שליט"א, לא רציתי להטריח את כ"ק שהוא יטפל עם המשלוח), ועניתי, שלא איכפת לי אם ימסור לבני שי', והוא ישלח לי.

אחרי שקיבל מכתבי זה, אז אחרי התפילה קרא כ"ק הרבי שליט"א את בני דוד שי' לחדרו (היכל קודש הקדשים), ועמד מכסאו, ופתח הארון בהמפתח, ושם היו ג"כ מגירות, ובאחד המגירות היתה נמצאת הטיכעלע, והוציא משם הטיכעלע, ומסר לבני דוד שי' לשלוח לי.

כשקבלתי הטיכעלע ע"י הדואר, צירף בני הר"ד מכתב, וכותב, לפי ערך המקום המוצנע ששם הי' נשמרת הטיכעלע, נראה שזה איזה טיכעלע חשובה מאוד. הטיכעלע היא מבד לבן "באטיסט" דקה, ובאחד מהקצוות נמצא שתי אותיות באלכסון J.S., ולבד זאת בשתי מקומות יש תיקונים במטפחת ("ציראוואניע" באידיש). בעת שקיבלתי המטפחת היתה לבנה כשגל מגוהצת יפה, רק בפניה אחת חסר חתיכה קטנה חסרה, וכנראה שחתכו זאת בשביל סגולה למי שהוא. וזהו שאמר כ"ק לבני דוד שי' "אז די טיכעלע ווערט קלענער" כנראה שנתן זה למי שהוא בשביל רפואה, וכדומה.

עכשיו כשאני נזכר על ענין הטיכעלע, שהרבי שליט"א אמר לבני דוד שי' שישאל אצלי, איך אני רוצה בענין המשלוח, אם אני רוצה שהוא בעצמו ישלח, או ע"י בני שי', ולא היה בי עוז וחוצפה לדרוש שהוא יטפל בכבודו ובעצמו עם השילוח, אבל עכשיו אני מתחרט מאוד, שלא אמרתי, ולענות שהוא ישלח בעצמו, כי לא הבנתי קדושת המטפחת, ועניתי הסכמתי, שימסור לבני דוד שי' שהוא ישלח. כנראה, באם יש שאלה בזה, בטח יש בזה הבדל בדיקות, אשר אינני מבין גם עכשיו ובפרט שכ"ק שליט"א ברוב קדושתו מציע שהוא ישלח בעצמו, מדוע סרבתי??? וחשבתי שבין כך ובין כך, ישלח זאת ע"י דואר וא"כ מאי הנפקא מינא בזה, אם בני שי' ישלח...

בשנת תשכ"ה זכיתי להסתופף בצל כ"ק שליט"א בחג השבועות, בעומדי בחדר היחידות לפני כ"ק שליט"א, היו לי כמה שאלות, וכ"ק ענה לי על הכל דברים ברורים.

הנה בעת היחידות בכל פעם רציתי לשאול את כ"ק שליט"א, במה להשתמש עם המטפחת ולאיזה מטרה נתן לי זאת, אבל לא מצאתי בי עוז להציע שאלה כזו, אבל בפעם הזה בשנת תשכ"ה, אחרי שהמטפחת נמצאת ברשותי כחמש עשרה שנה, ומונחת בבית גנזיי בלי פעולה כו'.

הנה בעת היחידות בשנת תשכ"ה בחג השבועות התלבשתי בעוז, ופניתי לכ"ק שליט"א, ואמרתי, הנה זה חמש עשרה שנה מעת שקבלתי המטפחת מכ"ק, והנה היא מונחת אצלי, ואיני יודע לאיזה מטרה להשתמש בה, וענה לי בזה"ל, איר וועט אליין פארשטיין! ואמרתי, איך פארשטיי ניט, און איך בעט אז דער רבי זאל מיר זאגען, אז שאל אצלי, אם אני בעל תוקע, ואמרתי כן, אז אמר לי, אשר בעת תקיעת שופר בר"ה, לכסות השופרות עם המטפחת, ואם המטפחת לא מספיקה לכסות, אז לקחת עוד מפה ולכסות השופרות.

והנה מאז עברו ב"ה חמש עשרה שנה, והנני נוהג לכסות השופרות במפה כפי הוראתו שליט"א, ובאמת היא לא מספיקה לכסות. אכן יש לי עוד מפה של כ"ק אדמו"ר שליט"א, שהיתה מכסה השטענדער הישן, לפני שהביאו מכפר חב"ד מבית המלאכה בכחב"ד, שהוא הרבה יותר גדול מהישן, ובני התמים הרי"ל נ"י, היה אז המפקח על המפה הזו, ומאחר שהביאו השטענדער החדש היפה והיותר גדול, נשאר אצל בני בחדרו (זהו חדר של צא"ח בפרוודור ב-770). ובני הרי"ל מסר לי המפה.

הוספה ב

ביקור בחצרות קדשינו

כ"ה מני"א תשמ"א

נכתב בתוך היומן בשנת תש"ד, וראינו לנכון לסדרו
כאן בתור הוספה

יצויין, שהפרק על אלמא-אטא נכתב בחודש ניסן תשמ"א, כמה חודשים לפני הביקור. והוספה זו נכתבה בשעת מעשה כחלק מהיומן, ואח"ז המשיך על הסדר.

ביום ב' י"ז מנ"א תשמ"א יצאתי מכחב"ד באורון להשתתף בההילולא של כ"ק הרב לו"י נ"ע. זכיתי לקבל הסכמה וברכה מכ"ק אד"ש שיבדל לחיים טובים לטוס למשך ג' שבועות, היינו עד יום ג' ט' אלול תשמ"א. ביום ב' אלול זכיתי להשתתף בהחתונה של נכדתי חי' מושקא עב"ג יהודה דוד שי' לאריכות ימים, למשפחת פירסון מפילאדעלפיע, בתו של בני הרב דוד נ"י.

ביום ה' כ' מנ"א השתתפתי בהתוועדות וכל התפילות של יום ההילולא זכותו יגן עלינו. בש"ק פ' עקב, היתה שוב התוועדות בהמשך ליום ההילולא, וזכיתי לקבל שליחות מכ"ק שליט"א, לנסוע לקרית גן ישראל במוצש"ק, ולמסור דו"ח בהתוועדות שיהי' שם, מעסקנותי עם כ"ק אביו רלו"י נ"ע, וכל הטיפולים להביאו לאלמא אטא, ממקום גלותו בכפר סציאלי מחוז קזילאורדא, במדינת קאזחסטאן. גם שהייתי בראש המתעסקים בזמן פטירתו, והלוי', ומקום מנוחתו, ת.ג.צ.ב.ה. וישא רינה ותפילה עבורנו וכל המשפחה והידידים שיחיו.

למחרתו ביום א' כ"ג מנ"א תשמ"א כשחזרנו מקרית גן ישראל, הערכתי מכתב (דו"ח) לכ"ק אדמו"ר שליט"א, מה שדברתי שם אודות עסקנותי אודות אביו הגדול הרב לו"י זצ"ל (יבדל לחיים טובים) והתלאות והמס"נ שעברנו בזמן ההוא, והנני להעתיק מכתבי שכתבתי כאמור:

ב"ה יום א' כ"ג מנ"א תשמ"א ברוקלין, להוד כ"ק אדמו"ר שליט"א בקשר שזכיתי אתמול לקבל מכ"ק השליחות לנסוע לירחי כלה בקרית גן ישראל, הנני שבע רצון מאוד מזה, ותודה רבה!

נסענו אחרי הבדלה במכונה טובה שסידר בני הרב דוד שי, (כך היתה הוראה מכ"ק בעת ההתוועדות בש"ק פ' עקב כ"ב מנ"א בהמשך להחילולא של כ' מנ"א) עימנו יחד נסעו הרב מענטליק והרבנית שלו, ובני הרב דוד שי, הנסיעה היתה טובה (הנסיעה היתה בערך שלוש שעות), כשהגענו לשם הי' האולם מלא מפה אל פה, נכנסנו בעת דרשתו של הרב טענדלער, חתנו של הרב משה פיינשטיין, אח"כ דיבר הרב יעקב שוויי (קטע מהפלפול של הר"מ פיינשטיין), אחריו דיבר הרב מרדכי מענטליק.

אחריהם כבדו אותי לשאת דברי. וספרתי מהזכרונות שלי אודות כ"ק אביו הגדול נ"ע זי"ע העיקר הדגשתי בענין השגחה העליונה, מסבב כל הסיבות, שהתנהג עימנו במידת החסד והרחמים, ועי"ז זכינו להציל את כ"ק אביו הגדול זי"ע מציאלי לאלמא אטא, כי אלמא אטא היא עיר הבירה של מדינת קאזאכסטאן (ברוסיא), גם קזיל-ארדא, שהיא המחוז של הכפר ציאלי, נמצא במדינה זו (לשם גרשו לגלות החמש שנים את כבוד אביו הגדול נ"ע זי"ע) וכל הפקודות בכל העניינים, ובפרט בענייני הגולים והאסירים (מקורם, היינו המרכז הראשי) באים קודם ממאסקווע לאלמא אטא, ומשם ליתר המחוזות שבקאזאכסטאן ע"כ בזה שהיינו על אתר באלמא אטא, הי' באפשר להשפיע על מחוז קזיל-ארדא בדרך ישר כו'.

והוא: בעת שברחנו לפליטה (בעת המלחמה עם הגרמנים) מלנ"ג אני וכל ב"ב שי' ביום ד' אלול תש"א עם הרכבת האחרונה ממש, (היינו, שהגרמנים הפציצו הגשר האחרון, שקשר עיר לנינגרד עם יתר המדינה כו') ולא ידענו לאן לנסוע, והחלטנו להמשיך לנסוע עם רכבת הזאת עד המקום שתפסיק לנסוע... וכך ישבנו ברכבת הזאת (עם עוד עשרות אלפי פליטים...) כחמש עשרה ימים, עד שהגענו לעיר אמסק בסיביר (הרכבת הלכה לאט, כי בדרך הי' גם סכנות מהפצצות שזרקו הגרמנים כו' על הרכבות) -

בעיר אמסק הגיעו מלנינגרד לפני בואנו גם משפחת שמואל יעקב סולודובניקאוו ובנו מרדכי ומשפחתו כמה שבועות לפני בואנו, ולא יכלו להסתדר שם, והחליטו לעבור לאלמא אטא (כי נפגשו עם איזה מכירים שלהם שיעצו להם לנסוע לאלמא אטא) גם אני וב"ב שיחיו נסענו יחד עימם, והגענו לשם בחוה"מ תש"ב, אבל היו קשיים גדולים להסתדר שם באלמא אטא, כי לא נתנו רשות לצאת מהתחנה לעיר (שהי' מרחק 8 קילומי) כשבועיים, וישבנו שם תחת כיפת השמים עם עוד אלפי פליטים, עד שבחסד עליון נכנסנו לעיר, והסתדרנו בטסטג, זהו פרוור של העיר אלמא אטא.

בחורף תש"ד היתה בתי צבי' תחי' חולה ר"ל בטיפ' בב"ח באלמא אטא, ושם הכירה בחורה מדיעפרופטורבסק, שהיתה עובדת בתור שופטת באלמא אטא, שהיתה גי'כ חולה בהנ"ל, ובתי תחי' קירבה אותה, והזמינה שתבוא אלינו בליל ש"ק להדלקת הנרות, ולאכול דגים של ש"ק כו', עם הזמן התרגלה לבוא כמעט בכל ש"ק, האורחת הזאת כשהיתה יושבת אצלנו בלילי שבתות דברנו תמיד ע"ד כ"ק אביו הגדול נ"ע, כי כאמור היתה ילידת דניפ-סק, הכירה את כ"ק האבא נ"ע וסיפרה לנו שנודע לה, שהגיע פקודה ממאסקווע לאלמא אטא, שכל מי שאפי' גמר זמן הגלות שלו של חמש שנים, שלא ישחררו אותו עד גמר המלחמה, זה הי' בסביבות חג הפסח תש"ד, אכן אמרה, שלפי הסדר והזריוות כביכול, באותו זמן, עד שמגיע הפקודה לקזיל-אורדא, ימשיך זמן, וע"כ צריכים להזדרז לשלוח שלוחים לקזיל-אורדא, לפני שיגיע הצירקולאר ממאסקווע ע"ד הנ"ל...

ובזה ראינו במוחש השגחה העליונה מיוחדת, שזכינו להיות באלמא אטא (ולא נסענו הלאה כמו יתר אנ"ש לטאשקענט וסאמארקאנד וכו'), כי למחי' שלחנו השי"ת, ולהיות שלוחים להציל את כ"ק אביו הגדול נ"ע ממקום גלותו, ולהביאו לאלמא אטא, מובן שלזה הי' צריך סכומים עצומים של כסף, בשביל לשחד במקומות הגבוהים כו', ולהשיג השטר שחרור לקזיל-אורדא, שיתנו רשות לצאת משם כו', ובעזה"ש"י סידרנו הכל מסודר.

בעת שהגענו לאלמא אטא בחוהמ"ס תש"ב, וישבנו כשבועיים תחת כיפת השמים כאמור לעיל; פגשנו שם את ר' הירשל ראבינאוויץ ז"ל, שירד שם מהרכבת לפני שבאנו, עם הפליטים שברחו מחארקאוו והסביבה, שגם היו פליטים מאוקראינע... (גם על הרכבות עם הנוסעים שהיו בדרך מאוקראינע הפציצו את הרכבות בדרך, והרבה פליטים ניספו בדרך ר"ל...) והי' שמח מאוד שמצא אותנו, ופגש באנשי חב"ד... והחליט להתחבר למשפחתי שי', ולא נסע הלאה (כי מתחילה היו לו מחשבות להמשיך ולנסוע הלאה...) והי' מודאג מאוד, שבעת נסיעתו מחארקאוו, נאבדה לו אשתו בדרך, וכאמור, שאז הפציצו הגרמנים הרבה רכבות עם נוסעים, ונשאר גלמוד, וע"כ הי' כל הזמן עימנו ביחד, ואח"כ בטסטג.

- משם כתבתי הרבה מכתבים בשבילו לכ"ק האבא הגדול זי"ע (כי הי' לו קשה הכתיבה) וביקש לעזור ר"ר על זוגתו, שיוכל למצוא אותה, והי' מודאג אם היא עודנה נמצאת בחיים, וקבלתי כל המענות על שמי, על גלויות הדואר, באותיות קטנות, תוכן המכתבים הי' שהרגיע להירשל שהיא בחיים, והבטיח לו שתבוא אליו, ויתר המכתב הי' מלא דברי תורה וגימט' כו', שמרתי כל המכתבים בקפדנות, עד שהגיע, הזמן לעבור הגבול מרוסיא לפולין, שהי' בסכנה גדולה, מפני הפחד הגדול בעת שעברנו הגבול כו' כו', וכואב לי מאוד, ומצטער שלא הבאתי כל המכתבים עימדי, למסור לכ"ק שליט"א.

נחזור לעניינינו, אחרי שהשגנו כל התעודות שהי' צריך לשחזור... שלחנו שני שליחים להעביר את זה לציאלי, כו', ע"ז היו השלוחים מענדל ראבינאוויץ (אחיו של ר' הירשל עליהם השלום...) שהתלבש במדי צבא עם כובע אדומה, ואסתר, בתו של הרה"ח ר' אליי חיים אלטהויז הי"ד, כפי שרשום בספר תולדות לו"י.

אחרי חג השבועות התחיל לסבול מאוד מהכאבים בבטנו, הגם שהי' בא בכל ש"ק להתפלל עימנו, במנין שסיפרנו... אבל מצבו נעשה קשה מיום ליום, והנני להזכיר לטובה כל הילדים שלי שיחיו ששרתו ושמשו תמיד בביתם של ההורים של כ"ק שליט"א שיבדל לחיים טובים וארוכים, בכל מה דאפשר, ובמיוחד בשבועות האחרונות, שהי' מרותק למיטתו, עד שהי' קשה לו להניח תפילין בעצמו, בכל יום בוקר באו אליו בני מ' מענדל, שלום דובער, דוד, ויהודא ליב שיחיו, וגם אני, היינו מניחים לו התפילין במיטתו.

כאגב, בענין התפילין של ראש היו קשיים מיוחדים לסדר התפילין שלא יזוז מהראש... כי הי' מקפיד שהקשר של ראש לא יהי' מונח בגומא של העורף, רק על עצם הבולט כו', והתפילין היו גדולים, וע"כ הי' צריך כל פעם ליישר ולסדר התפילין על מקומם.

כחודש לפני הסתלקותו הי' לי ברי"מ של ילד בן ארבע שנים, כשחזרתי מהברי"מ, נכנסתי לכ"ק אביו נ"ע, וספרתי לו שאני בא עכשיו מברי"מ של ילד בן ארבע, והתחזק וקם וישב במיטתו, ותפס ידי בידו בהתרגשות ואמר, איך בין איך מקנא די מצוה, איר האט געטאן א גרויסע זאך, והתחיל לדבר הרבה בענין של ארבע, שם הוי' הוא בן ארבע, ועוד הרבה ענינים של ארבע... חבל שלא רשמתי על המקום, ודיבר כחצי שעה בידידות גדולה.

ביום כ' מנ"א לפני שקיעת החמה יצאה נשמתו בטהרה ועלה השמימה (אחרי שעבר איזה זמן הדליקו הלאמפ של נפט כי לא הי' שם חשמל), למחרתו בבוקר, הייתי השליח מאנ"ש לסדר מקום כבודו למנוחתו, ונפגשתי עם הח"ק דשם, והלכו עימי לחפש בכל בית הקברות מקום מכובד...

ולא מצאתי מה שרציתי כו' אז בקשתי מהח"ק דשם שיתנו לנו המקום הפנוי בהכניסה בתחלת הבית-עליון, והסכימו ע"ז, אבל בקשתי מהם תנאי, שיתנו לנו ששה מקומות פנויים מכל צד משני הצדדים, שלא ירשו לתפוס מקום בלי רשות מאנ"ש, אבל שמעתי, שבמשך הזמן כבר יש שם...

בערב הכריזו, שכל מי שרוצה להתעסק בגוף הקדוש כו', שילך בבוקר לטבילה, באלמא אטא לא הי' מקוה, אבל בטסטג (בפרבר העיר) הי' שם כמין תעלה עגולה ממי גשמים, שלא יבשה כל הקיץ, ושם נהגנו לטבול מפעם לפעם, כולנו הלכנו לטבול, והשגנו קרשים (בקושי) לעשות מיטה, וכל הדרך נשאנו המיטה בידינו, מהבית עד מקום מנוחתו, זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל.

כשבועיים אחרי הסתלקותו זצ"ל תפסו אותי ברחוב, כשהלכתי לסדר ברי"מ (אבל הברי"מ לא עשיתי כי הילד היי צהוב), כשהלכתי משם, נגש אלי אחד מאנשי ק.ג.ב. עם איזה בלבוש ועלילה, שעשיתי גניבה באיזה בית ילדים בסביבה ההיא, ודרש ממני לגשת עימו למטרה, שהי שם בסמיכות, כשנכנסתי, סגר אותי שם, שתיכף יחזור לקחת אותי, ואמר להשוטר שעבד שם, שישמור עלי... חכיתי, עד שכבר נעשה ערב (כחמש שעות בערך) חזר עם אוטו שלהם, והוביל אותי להבית הגדול גבוה של ק.ג.ב. והחזיקו אותי כל הלילה, חקרו, ודרשו אותי מאיפה אני מכיר את שניאורסון, ומדוע הילדים שלי נמצאים בבית ולא בצבא, ועוד שאלות שונות... וכבר הבנתי שהמצב הוא איום ונורא, וכמעטי שהתאיישתי שאוכל לחזור הביתה, והנה בשעה החמישית בבוקר, פתח מי שהוא הדלת והסתכל עלי, אחר עבור כחצי שעה, אמרו לי, לך הביתה, כל הלילה לא נתנו לי להרדם, כי בכל רגע ניגש אלי מי שהוא מאחורי, וספק בגב שלי, וצעק לא לישון.

- כשחזרתי הבית בבוקר, פחדתי להיות בביתי ולא ישנתי בביתי, רק אצל מכירים כו', והחלטנו לעשות פליטה משם, אבל להשיג כרטיס נסיעה בעת ההיא (זמן המלחמה) הי קשה מאוד, וגם לא ידעתי לאן לנסוע, וע"כ החלטנו לנסוע ישר למוסקווע, ולא ידעתי שום כתובת, רק ידעתי שיש אחד מאנ"ש בשם דוד ברבמן במאלאכאווקע, נסענו אליו, ובתי צבי תחי' ליוותה אותי כל הדרך עד מוסקווע, בדרכי ניסים השגנו אז כרטיסי נסיעה, יצאתי מביתי באישון לילה, ט"ו באלול תש"ד, בלילה לפני נסיעתינו נכנסתי להרבנית הצדקת זי"ע לקחת ממנה ברכת פרידה, וספרתי לה מכל אשר קרה... ואמרת לה, היות שהגני נוסע בדרך בחצי אלול (בסמיכות לר"ה) ואינו יודע איפה אהי ברי"ה, לכן בקשתי, אולי תתן לי איזה שופר בדרך, ותיכף הוציאה את השופר השחור של כ"ק הרבי מהר"ש זי"ע, ונתנה לי בחפץ לב, אשר לבסוף הבאתי, ומסרתי אותו לכ"ק שליט"א.

באולם קרית גן ישראל, אחרי שגמרתי לדבר... עלה על הבימה אחרי ר' יוסף נעמאיטין נ"י וסיפר מזכרונותיו, והעיקר ע"ד המצבה, שהוא הי מטפל בזה, והוא נשאר באלמא אטא אחרי שנסעתי משם, ושמר על הציון, אצלו יש הרבה פרטיות בענין לסדר המצבה, עד שהשיג אבן שיהי מתאים לזה... וע"ד הנוסח... אחרי שגמר לדבר, הלכנו כולנו בריקוד וניגונים.

ע"כ המכתב שכתבתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א.

וזכיתי לקבל תיכף מענה על מכתבי בזה"ל: המכ' נ"ל ת"ח ות"ח. ושאלתי מר' לייב גרונר מה הפירוש של המילה נ"ל (ולא כרגיל שכותב תמיד בזה"ל "המכ' נת"). וענה לי, שהפירוש הוא "נ"ל" נלקח, ולא נת' שפירושו נתקבל, כי המכתבים עם המענה הק' במילת "נ"ל" יש להם חשיבות יתרה, ולא זורקים אותם כשאר המכתבים כו' כו'.

כפי הוראות כ"ק אד"ש בעת ההתוועדות שבת פ' עקב (תשמ"א), שקבלנו מידו הקדושה: א) העוגות (לעקאח) שהי' על השולחן בצלחת על ידו, והורה לר' ליב גרונור נ"י שיגיש שקיות וכ"ק לקח העוגות בידו הק', ושם בשקית בידו. ב) לקח בקבוק משקה "וואדקא" ופתח בידו הק', ושפך משם קצת לכוסו של הקידוש, ובמקום זה, שפך מכוס של קידוש לבקבוק שנתן לי, והוסיף עוד קצת משקה מהתוועדות שהביאו השלוחים של כ"ק ממאסקווע (ואמר זה מההתוועדות שמאחורי מסך הברזל, ששם כשעושים התוועדות זהו במסירות נפש וסכנה כו'), וכזה נתן גם ליוסף נעמאיטין, ואמר לנו שהוא מוסר לנו שליחות, לחלק המשקה והעוגות, לכל המון הנאספים במוצש"ק עקב.

ואז כשגמרנו לדבר על הבימה, סידרנו שני תורים, משני צדי השולחנות לחלק המשקה והמזונות שקבלנו מידו הק', לפי הוראתו שליט"א, אני עמדתי מצד אחד של השולחנות ור' יוסף נעמאיטין עמד מצד שני... ככה חילקנו לכאו"א משקה ומזונות כפי אשר ציווה עלינו כ"ק שליט"א.

אחרי כל הנ"ל שוב פעם עשינו ריקוד גדול עם ניגונים כפי ההוראות, אחרי זה הוביל אותנו ר' אברהם שם טוב נ"י לאפיס של הדואר קרית גן ישראל, ושם בפנים עשינו ריקוד יפה בפנים ובחצר, אנחנו יצאנו משם אחרי שעה 4 בוקר, אבל בפנים נשאר הרבה אנ"ש שי' להתוועד עד אור הבוקר, משקה ומזונות ופירות הי' מספיק לרוב.

בתחילת המכתב כתבתי, שנסענו (במכונה) אוטו טובה ע"י בני הרב דוד נ"י, זה הי' הוראה מכ"ק אד"ש בעת ההתוועדות שיסדרו בשבילנו אוטו טובה (שיהי' נוח לנסוע כו').

במוצש"ק עקב, הגיעו לאולם אלפים אנ"ש ותלמידי הישיבות לכבוד גמר הקיטנה, אחרי שהיו שם כמה חודשים לנוח....

לזכות
החתן הרה"ת ר' מאיר חיים עובדי'
והכלה שיינדל שיחיו
גורארי'

לרגל נישואיהם בשעה טובה ומוצלחת
ט"ו אדר א', שושן פורים-קטן
ה'תשע"ט

.

ולזכות הוריהם
הרה"ת ר' יוסף יצחק וזוגתו מרת חנה שיחיו גורארי'
הרה"ת ר' יוסף וזוגתו מרת הינדא בילא שיחיו רייצעס

.

מרת הינדא תחי' גורארי'
מרת מלכה שרה תחי' קופערמאן

